

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

II. évfolyam – 2007. május–június

GYERMEK ÉS MŰVÉSZET

**– GYERMEK
A MŰVÉSZETBEN**

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

4 – 5.

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, II. évfolyam; 2007. május–június

A TARTALOMBÓL

(részletes tartalom az utolsó oldalon)

Réti Zoltán művészetéről (226)

Holló László gyermekábrázolásai (238)

A gyermekrajzok és a naiv művészek világának párhuzamai (252)

A gyermekek vizuális (és szerves művészeti) neveléséről (260; 263)

A gyermek mint allegória a kortárs (debreceni) művészetben (268)

Séta a Medgyessy-emlékmúzeumban (280)

Vincze László exlibrisei (290)

Égerházi Imre debreceni képei (338)

Kövér József szobrairól (353)

A VIII. Debreceni Kortárs Art Expo (374)

Kiadja: a szerző

(telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko24@freemail.hu)

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János.

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József.

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül.

Megtálálható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben és Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye városaiban, egyes múzeumaiban).

Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre szervezőjénél), a *Holló László Emlékmúzeumban*, a *Déri Múzeumban*, a *DEOEC Közművelődési Titkárságán* (Cserép Zsuzsánál), a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkert, Ujkerti, Józsbai, Kismacsi Községi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Medgyessy Teremben*, a *Holló László Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívus Art képerkeztetőjében*, a *Bihar Antikváriumban*, a *Csokonai Könyvesboltban*, a *Csokonai Házban*, a *Fókusz Könyvárúházb*an s egyes képzőművészeti események helyszínein.

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

A Néző • Pont főtámogatója:

DR. KARANCSI JÁNOS és KOSZORÚS ERIKA

(Onix Nyomda Kft.)

KAPUSI JÓZSEF

(kötészet: Kapitális Kft.)

TÓTH GÁBOR

(borító, papír: KARTONPACK RT.)

ALMÁSI ISTVÁN – Lucullus Étterem

ADÁNY LÁSZLÓ – Csokonai-ház, Debrecen

BERNÁTH LAJOS – Qualimed Kft.

BERTÓK LAJOS ALAPÍTVÁNY

BOROS JÓZSEF – Debrecen

CÍVIS HOTELS ZRT. – Debrecen

DEBRECENI KÖR DÁMA EGYESÜLET

DÉRI MÚZEUM BARÁTI KÖR – Debrecen

ÉGERHÁZI ATTILA – GRAMMY-H Kft.

GERGELY ATTILA – Színforrás Kft.

Özv. HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

JLD. Kft. – Budakeszi

KONCZ SÁNDOR

Debreceni Kortárs Művészeti Közhasznú Alapítvány

MÁTÉ LÁSZLÓ – kulturális menedzser

MAJOROS LÁSZLÓ – Misztika Galéria

PAPP GYULA ezredes

PÉTER GÁBOR – Péter Képeretezés és Holló László Galéria

Dr. RAB FERENC – ügyvéd

SIPOS LÁSZLÓ – Pulykakakas Üzletház

SER-MÜLLER Kft.

Dr. SZÓKE KÁLMÁN

VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – Debrecen

továbbá: Asbóth Anikó, dr. Barta Erzsébet, Bresnyánszky Lászlóné, E. Lakatos Aranka, Erdélyi Márta, Girasek János, Holló Ila, dr. Hornyák András, Hajdúné Égerházi Irén, Józsné Bíró Mária, Kármán József, dr. Kovács Anna, Márián Katalin, dr. Márton Gyula, Nagyné Kiss Katalin, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné, Pál Csaba, Ráthonyi György, dr. Rózsa Jánosné, Szabó Sándorné, Tóth Lászlóné, Vántsa Zoltán.

Józsa János: Anya gyermekével (rézkarc)

Maksai János: Tavasz (olaj)

BOLONDULT TAVASZ

Szirmok csókolóztak a szélben
füvekkel és az éggel össze.
Nádszálként táncolt ott a lélek,
hogy szerelmeinket oldja, kösse.

Mert szerették mind a föld porát
a törzsükben varázslat-őrző,
felhőkbe nőtt, messzi csöndű fák,
kik álmukat fájták ki a földből.

És szerették az égnek ékeit,
a szikra szőke horizontot,
szirmok ríját remegték, s szelíd
madárszóba halkultak a lombok.

E kósza fényű pillanatban
futottunk át a hanga réten,
s táncoltunk bolondult tavaszban,
hogy mélyünk éhe virággá égjen.

„A LEEJTETT KENYÉRKÉT MEG KELL CSÓKOLNI”

Rendhagyó tisztelgés Réti Zoltán művészete előtt

Réti Zoltán festőművész életműalbumát nem ajánlhatták volna szében a balassagyarmatiak a világhálón, mint az alkotó emberszávaival. Hiszen Réti Zoltán minden lapját megemeli az emberszó. Akkor is, ha fájdalmas vagy idilli látomás tűnik elő papírból, vízből és festékből. Akkor is, ha ezt a látomást olyan, a palóc világhoz kötődő írók és költők művei szülik, mint Mikszáth Kálmán, Madách Imre, Komjáthy Jenő. Nem is illusztrációk ezek, hanem a saját karaktert ugyanolyan erővel kifejező lapok, mint ahogy az ihlető mű érzelmi továbbgondolásának képes rendjét építi általuk a művész. Rózsavölgyi Márk öröksége sem csupán zenetörténeti monográfiában jelenik meg, hanem a Réti-festmények vibráló ritmusában, zenei hullámlásában is. Egy életszemléletben, a képpé írt emberszavakban.

Mert mire emlékszük gyermekkorából Réti Zoltán? A kemencéből frissen kiszedett kapros túrós lepény és kenyér illatára; az ünnepek áhítatos tisztaságára; a szombat esték lázas készülődésére; a húsvéti nagytakarítások hangulatára; az utcán sétáló lányok szépséges énekére; a legények daloló bevonulására; a szüreti komédiások bohóckodására; az orosz álomlásra vonulók hosszú sorára; a cséplőgép zúgására; a szalmatetős, piciny házak lángolására; Őszi Pistára és a többiekre, akik fiatalok

voltak és elpusztultak a nagy értelmetlenségben. S ott van a kapros illat, az Élet íze, az ünnepek áhítata és tisztasága a képeken. Ott van a várakozás és a készülődés izgalma, a lányok szépsége, az ifjúság üdesége. Ott tündöklük a dal; a keretektől szinte megszabadítja a képet a játék...

Menyecske-tánc (akvarell, 1994)

Mindez pedig maga a szépség, abban az értelemben is, ahogyan Gadamer épít be esztétikájába három fontos motívumot a szépség értelmezésekor: a játékot, a szimbólumot és az ünnepet. De ott van a személyes és történelmi tragédi-

ák emléke is a vízfestményen, az egyet nem értés az értelmetlenséggel, hogy a rosszat és a bűnt soha nem lehet elfogadni. S ott van mellette a megbocsátás is (ami nem egyenlő az elfogadással), hogy a derű, a szellem és a lélek frissessége az örömet teszi olyan alaphelyzetünké, melyben megszépül a nosztalgikus bánat, megszelídül az indulat. Az árvalányhaj fölött körözve leskelődő varjak szárnya alatt a halál ugyanúgy ott van, mint a tavaszi hajtás zsenge izmaiból szedett harmat.

Mert Réti Zoltán megtanulta: a tegnapokat nem szabad elfelejteni, és a leejtett kenyérkét meg kell csókolni.

Bujdosóknak való ének II.

(illusztráció Balassi Bálint verseihez – akvarell, 2003)

Balassi-akvarelljeit 2004 nyarán lapozgathattam Hajdúszoboszlón, a Délibáb Szállóban, ahol néhány napot újra együtt töltöttünk a Cívis Nemzetközi Művésztelep tagjaként. Jőmagam a kolónia monográfiájához gyűjtöttem az adalékokat, s inspirációkban reménykedtem az ott dolgozó képzőművészek munkáitól, hiszen egyre gyarapodott az a versciklus, amelynek darabjait mintegy társként szántam az ott születő művekhez. Végigjárva a műteremként is szolgáló szállodaszobákat, a társaság doyenjének számító Réti Zoltánhoz (aki a művésztelep 1995-ös alapításánál is ott volt, s azóta minden évben részt vesz a munkában) többször visszatértem.

Megjelennek majd egy albumban, mondta csöndes izgalommal, már ki is válogatta azt a huszonöt illusztrációt, melyeket a versekhez készített. Szinte mindegyik lapja 2003-ban és 2004-ben született, kivéve a *„Hajnalban szépülnek fák, virágok, fűvek”* címűt, amely 1998-as dátummal s *Pipacsok* címmel szerepelt a művész egyik korábbi katalógusában. Ezt a kiadványt is látogatásomkor dedikálta, köszönve egyben a köszöntést, az előző évit. 2003-ban ugyanis, nyolcvanadik születésnapjára, egy kisebb csokor négysorost nyújtottam át neki a záró kiállításon. A töredékeket egytől egyig akvarelljeit lapozgatva írtam.

NÉGYSOROS TÖREDÉKEK RÉTI ZOLTÁNNAK

(Tavaszi hullámozás)

Hogy búg s táncol a lanka tavasszal!
Virgonckodnak a zsenge füvek, fák.
Pipacs serken, majd a palóc angyal
vezényel pazar-bús színmuzsikát.

(Az ember tragédiája, II. szín)

Férfi a fáradt Évára tekint,
hogy vad erőt adjon néki a nő.
Túlélésünk szép törvénye szerint,
mint a pipacs: szárnyunk újra kinő.

(Tavaszi és gyász)

Tavaszi és gyász: élet. Itt a halott
kér könnyet, csak mert az élők félnek
a fénytől. – Magukat bántják. S amott
kereszt tövéhez térnek a zenészek.

(Szent Péter esernyője)

Eső után érezni föld szagát;
szerelmet látni gyönyörű fűben.
Az ember titkába rejti el magát,
s bölcs kincse az, hogy ne legyen hűtlen.

(Az égő csipkebokor)

Uram, nem tudtam neved haragját,
nem éreztem bűnt, és azt se' tudtam,
hogy figyelmed szeretni kész, ha bánt,
s ha szép erőnk vesz a dús ocsúban.

Szent Péter esernyője
(illusztráció Mikszáth Kálmán regényéhez – akvarell, 1997)

(Remény I.)

Először a zuhanástól félttem,
kék galambként a gyilkos rét fölött.
S mikor szörnyekkel vívtam az égen,
hervadt pipacsok vére öntözött.

(Remény III.)

Madarak szárnyában is tavasz van,
mit téli éhben varjak vigyáznak.
S ha cinegénket látjuk a Napban,
kezünk kulcsoljuk kalász-fohásznak.

(Cím nélkül)

Örülök a fénynek, amit őrzöl,
s a fűszálak között a zenédnek;
mert az angyalokat ismerőtől
alázatot virágzik minden ének.

S ihlető erő volt már előtte is a –
dátum szerint 2001-ben, ugyanott,
a Délibábian, hasonló alkalomból,
hasonló körülmények között, csak
akkor a közös műteremben készí-
tett – vadkerti temetőképe.
Ezt az akvarellt megkaptam aján-
dékba Réti Zoltántól. Vagy mond-
juk úgy: cserébe. Hiszen amíg ő
festett, én mellé kucorodva írtam.
Ezt itt, alább:

Tavaszi és gyász
(akvarell, 1986)

VADKERT. TEMETŐ. GYÁSZ

Előbb átremeg a fájdalom a csontba,
hogy visszavegye később azt a föld.
Mert a fájdalom a földé, mint ahogy
az ég rendelkezik öröm felett.
Meg sem számlálhatók a bűnök:
millió fehéren álmódó kőkereszt.

A félelem a horizontra ült,
bíborba bujtatta útját,
s megkövültek sóvár és riadt lélegzetek.

De a hála megint a földiektől
száll a magasztos ég felé.
A hála is az istené lett, holott
fájdalmas titka csak az emberé.

Csak az emberé!
Kinek félelme oly vad és fehér,
mint az itt maradtak márványba
erezett, elhalkuló gyásza,
mint a menyegzőre készülő leány.

Millió leány, millió kereszt.
Csak siratunk a vágy helyett,
s az Isten, fáradt öregszerűlőnk,
az égről úgy tekint le ránk,
olyan könnyű fájdalommal,
hogy azt se tudjuk, harmatnak
érezve könnyét, szépített kovásza
lettünk; vagyunk-e tánc, s e tánc a gyász-e,
vagy szándéka végső feláldozása...

Kucorgó kedvvel, kissé megilletőd-
ve ültem ott, aztán a festőgesztus
megindította a fantáziát. Arra gon-
doltam, hogy a léleknek ez a fáj-
dalmas-bolondos színtánca egy-
szerre kísértet és kísérlet. Előtűn-

nek a régi árnyak, érezni, hogy
némely emlék a fának is, fűnek is
fáj, de közben zenélni kezdtek a
dombok, a felhők fuvaláztak, a
búzamező boldogságot lélegzett ki
ránk. Éreztem, hogy:

a tavasz a legszebb, az ős, meg a nyár,
s bennük a szem reményt röptető madár;

hogy puha szellő pipacs-álmot görget,
velük sóhajtoznak jókedvű szörnyek.

Illusztrációk? Műfaji értelemben
igen. Festői megoldásaiban nem. P.
Szabó Ernő például arra utalt a Ba-
lassi-akvarellekről írva, hogy Réti
Zoltánnak a szó szoros értelmében a

sötétben kellett tapogatóznia, hiszen
Balassiról hiteles arckép nem ma-
radt fent, nem ismerjük pontosan a
versek születésének körülményeit,
de még az sem biztos, hogy járt vol-

na Balassagyarmaton, ahol róla neveztek el gimnáziumot, s ahol Réti Zoltán diákoskodott, majd a háború után annak tanára is lett.

Emberpár (akvarell – 1973)

„Akvarelljei talán éppen ezért álmódhatják újra hitelesen a költő álmait, mert alkotójuk számos olyan kötöttségtől mentesen dolgozhatott, amelyek nehezen ragadhatók meg a pillanat művészetének is nevezett, gyorsan készülő, az ihlető fölismerést, az első inspirációt néhány perc alatt megragadó akvarell segítségével.” S ha van az irodalmi és képzőművészeti műfajok között párhuzam, úgy az akvarell hasonlítható legjobban a lírai költészet alkotásaihoz.

S a pillanatról, szinte egyik pillanatról a másikra, futott át a képzelet Márai Sándorhoz: „A pillanat, ez a végtelenül sűrített idő, ez a tömény végzet.”

Ez a tömény idő van ott Réti Zoltán képein. A könnyű fény, a boldogság és az októberi szomorúság. A szerelem és a halál. A zene és a csend. Ezért annyira feszesek és egyszerre áradók ezek az akvarellek. Nemcsak a Balassi-képek, ha-

nem a Komjáthy-, a Mikszáth- „illusztrációk” is.

Elénk tűnnek a figurák – szinte testtelen lebegnek. Itt egy bokor foltja, amott az esőé, itt füvek csókolóznak milliónyi nászt, amott virágok énekelnek, s faágak táncolnak még a rekviemre is. Itt a templomba térnek fekete-kék asszonyok, az életért imádkoznak, amott a holtat kísérik végső útjára el. Itt búcsú és lakodalom, amott dráma és filozófia. Hiszen illusztrálás gyanánt Réti Zoltán értelmez. Madáchoz, Komjáthyt, Mikszáthot és Balassit – s ebben az értelmezésben érték kultúrát közvetít, a képpé írt emberszó megbízható, példaként választható ízlésről tanúskodik.

Bánki tónál (akvarell – 1975)

Magam is szemelgetem a válogatott jellemzéseket, összerakok belőlük egy szómozaik-portrét.

Szinte látom: palóchoni fények villódnak ecsetjén (Tóth Sándor) – mint egy álom (Végvári Lajos); a férfi a nőre, az ember a természetre csodálkozik rá (Csűrös Miklós). Különösen Réti Zoltán akvarelljeiből süt ki a legmelegebben a szűkebb haza, a nógrádi táj szeretete...

Kapcsolata olyan a tájjal, mint az első hegedűs a karmesterrel (*Kovács Gyula*). Tér és idő, képzőművészet és zene (*Tóth Elemér*); zene és költészet találkozik...

Ismeri a csendes, meghitt örömeket és ünnepeket, és ismeri a temetők szomorú, de feloldó nyugalmaságát is (*Csohány Kálmán*).

Poétát segít az eddiginél méltóbb jogaiba iktatni (*Fodor András*); adaptációi belülről indulóak, a lélek rezdüléseiről szólnak (*Hann Ferenc*). Erős színek expresszív szándéka, a versek drámai mozzanatainak áttétele a piktúra formanyelvére szemlélteti, hogy megértette a költő elragadtatott, himnikus magatartását (*Rába György*). Vízfestmény és a gondolkodás, a lét végső kérdéseivel foglalkozó emberiség-költemény – ez a vállalkozás egyszerre kíván érzékeny elemzőt és vérbeli koloristát (*Kerényi Ferenc*). Itt kavargó a mikszáthi világ (*Szókács László*); ezek az akvarellek is utat nyitnak a buja kerthez... de utat nyitnak a könyvespolcokhoz is (*Szakonyi Károly*).

Íme a valóságos és a teremtet élet... Kavargó előttünk a mese, az álom és a vaskos földi lét. Már nem is tudjuk, hol végződik az írás, és

hol kezdődik a kép (*Praznovszky Mihály*).

Hogy hol ér véget a kép – az talán még nagyobb titok. Mert nem kérdés, hogy szinte észrevétlenül kötözik oda a bennünk duruzsoló végtelenhez.

Juhász (akvarell – 1996)

MADARAK SZÁRNYÁT

(Cservenyák Lászlónak
és Lovas Kiss Antalnak)

Ne félj! Hallgasd a madarak szárnyát!
Angyaloké volt előbb –
mikor megszülettél,
homlokod fölé kitárták.
Úgy próbáltad első lépteid,
hogy sírásodét s dalolva víg
kedved könnyeit szelíd
mosolyba bújva várták.

Hallgasd a madarak szárnyát!
Ne félj, ha fellángol tekinteted,
mikor megkívánsz egy asszonyt!
S ne félj, hogy megroppant a nemlét,
mikor csak azt kívánod,
hogy lásd a naplementét;
hogy rajzolja ég ölén meg Isten
keze sárga-bíbor vágyad;
s hogy maradjon emlék is utánad,
hagyd, hogy olykor Ő segítsen.

Ne félj! Ha tudtál csak egyszer
igazán szeretni, zuhanni is tudsz;
s mielőtt sziklához csapódnál,
madárrá változol. – Kinő a szárnyad.

Lovas Kiss Antal: Madárasszony (pasztell)

Lovas Kiss Antal: Madárember (linómetszet)

BORDÁIMBÓL ÁCSOLT

(Kiss Tóni Barátomnak)

Az első koporsó aranyából
hitünket fényesítettük.
A második ezüst szavától
hűségesek voltunk, majd tettük
gyémántossá a bronzot és vasat.
Belőle annyi sírás után
csak megrozsdált koronánk maradt,
a csorduló mosoly helyett
csuklónkból kavicspor-patak fakadt.

Gyémántjainkat eltemettük,
s nem tudjuk megtagadt helyét –
most a víz alatt, a föld alatt keressük,
s a tölgyfa ágtövén, ha sejtjük
Istenünk bujdosó kezét.

Nincs szebb a kelő és lebukó napnál,
nincs a szülésnél, és nincs a halálnál.

Ne sirass, mert nem mosolyoghatsz holnap,
ne szeress, ha nehéz elhagyni a holtat.

Ne feledj egy asszonyt százezerért sem,
tudj félni, s ha kell, tudj táncolni a késen.

Mert nincs szebb, mint ha kivérzik a csont is,
vér nélkül nincs ami ég, s nincs, ki bolondít.

Vér nélkül nincs, aki meghal s szépül,
nincs kegyelem véres születés nélkül.

Asszony lehettél volna,
domborodó méhű asszony,
betakarhattál volna,
hetvenhét karú sárkány,
s nem lett volna, ki ármány,
százegy karmú boszorkányt
álmából kiriasszon.

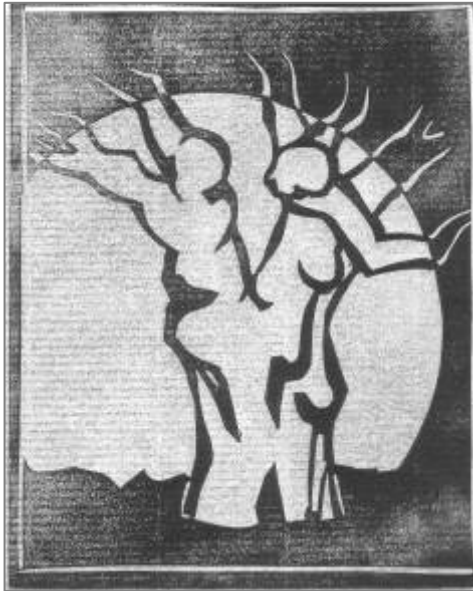
Tündér lehettél volna,
jéghegyet őrző szép tündér,
s el se cserélted volna
álmod az eltűnt gyöngyért,
s meg se születted volna,
ha nem ígértek volna
gyémántot az álmaidért.

Gyémánt a szíved, megkarcol,
s benne madár születik meg,
felkel a meghalt napból,
felgyullad ezerszer a szíved,
s nyílik a templom tornyán,
mint ha vihar s szeretet jó,
mint ha a hűség bokrárt,
a szabadság gyökerét ha kibontják.

Asszony lehattél volna,
domborodó méhű asszony,
betakarhattál volna,
jéghegyet őrző tündér,
hűségünk gyökerét őrző.
Templom tornya lehattél volna,
míg a halál ha bolondít,
kételyeinket győző asszony...

Lehattél volna büszke égi fényem,
s nem törtem volna össze a varázst;

híszek az Úrban, legszebb kincsem mégis
bordáimból ácsolt Luca-székem.

Lovas Kiss Antal: Küzdők (linómetszet)

Lovas Kiss Antal pasztellképeiből és grafikaiból március 18-án nyílt kiállítás a Debreceni Egyetem Konzervatóriumának Galériájában.

HOLLÓ LÁSZLÓ GYERMEKÁBRÁZOLÁSAIRÓL

– Holló bácsi, Holló bácsi! Hoztunk virágot! – kiabálta vékony hangon, aranylő szálúan s szinte cincogón nevetve egy lenszőke kisleány, és futott a festő felé, aki a ház körüli sétát folytatva, éppen a májusi naptól súlyos levelű fák irányába vette volna lépteit.

Talán még hat éves sem lehetett a lányka, kezében meglehetősen bőségu csokrot szorongatott, alig érte át az ujjaiával. Az öccse mezítláb, rövid pendelyben leste őt az egyik közeli bokor tövéből. Holló lehajolt a lányhoz, a magasba emelte és kérdezte:

– Aztán ezt a virágot csak nem loptad-e? – szólt pajkosan maga is. Értett a gyerekek nyelvén, nem is a szavakkal, de a szeme csillogásával s hanghordozásával követve ennek a nyelvnek a titokzatos szabályait. Nehogy korholásnak tűnjék, rögtön hozzá is tette: – Nagyon szép virágok. Tündéréknek valók. Honnan szedted, te?

– Honnan, honnan? Hát itt voltak a kertben – válaszolt a lányka tettezett durcássággal a hangjában, s már mondta is az okot, miért orrolt meg ő is az imént hirtelen az öreg festőre: – Hát a puszt azért csak megkapom érte?

Holló csücsörített szájjal nyomott cuppanós csókot szakálla mögül a kislány orcájára, s míg az nevetve szaladt ki az utcára, megdörzsölve közben gyöngye bőrét, mert szúrta ám a festő nagy szakállá, ott maradt az ő arcán, az öreg festő arcán is a gyermeki mosoly.

Gyakran, ahogy a nyolcvanadik éve felé közeledett, egyre gyakrab-

ban volt körbevéve gyerekekkel. Ott álltak a stafeláj, a kopott festőállvány mellett, nézték, hogyan fest.

Hollót a gyerekek nem zavarták. Pedig ilyeneket kérdeztek közben: „Miért olyan pirosat teszel a néni-re?”, vagy: „Az a ló miért olyan sovány?”, s megjegyezték az egyik önarcképet látva: „Ezen a képen nagyon szomorú vagy.” Máskor az ecsetet akarták tőle elkunyerálni, s amikor odaállított közülük egyet-egyét a napsütésbe, a gyümölcsfák elé, megszeppentek a szinte mesebeli próbától – nem tudták mire vélni, hogy rajta lesznek ők is egy festményen. Féltek, hogy aztán majd nem tudnak tőle, attól a szakállas öregembertől elszaladni, akiről nem tudták, hogy vajon ő-e az öreg király, vagy csak a sárkány öltött-e álruhát, aki megperzseli őket szájából kilehelt tűzével, aminek erősebb a fájása, mint egy méh csípésének.

A gyerekek – ennek a felemás titoknak csábító-taszító ereje ellenére is – időről-időre meglepték őt virágokkal, örömet akartak szerezni a nagy házban élő furcsa öregembernek. Látták, hogy Holló szereti a virágokat, szereti festeni is a díszes-színes, ágaskodó és kacskaringgalteli növényeket, úgy figyeli őket, mintha ellenőrizné a nyílásukat, mint amikor a tanító néni kéri tőlük számon a házi feladatot.

Mindent ott szedték a saját kertjében, minden, a gyerekektől ajándékba kapott virág eleve az övé volt, de a festő nem haragudott soha érte, hiszen neki vitték, őt akarták megajándékozni vele.

*Grafikai helyzet tanulmányok
(részlet – 1959)*

Holló László több festményén megjelennek a gyerekek, de jóval gyakrabban vázlatozta őket grafikákon. Képei és rajzai soha nem idealizáltak, „modelljei” ugyanabból a közegből kerültek ki, mint a drámai viaskodást tükröző, sorsábrázoló művek szereplői. A szegényeket mutatta be, a faluszélt járta végig újra műtermében, a földeket, ahová gyerekeiket is magukkal viszik a parasztok, s már idejekorán meg kell ismerkedniük a munkával.

Vesszőhántás (1928) című képén a gyerekek dolgoznak, a *Kis Zámbo* (1929) faluszéli viskó előtt szomorúdon-dacos kislány. A *Barátnők* (1929) plein air derűje is csak látszólag költözik oda az arcra, hiszen egyikük belenyugvón mosolyog, a másik bizalmatlanságot mutat. A *Beteg gyerek* (1929) anya- és gyerekarca szinte halotti maszkká válik a kétségbeesésben, a *Spiccer Mar-*

git Dadán (1930) kislányságában is súlyos sorsa ott ül a szemgödörkben, az *Iskolás lányok* (1930) már-már megöregedtek a szegénységben. A *Kérészszedők* (1931) „párkái” közül kettő is leány, a fiatalabb és az idősebb is elcsúnyult a ritka és egynapos örömeikben. *Tanulmány a családhoz* (1956) című festményén a tragikus mélyszegénység atmoszférája teszi komorrá a jelenetet, a *Kecskés kislány a Fácánosban* (1969) azon túl, hogy a jószág legeltetése a gyerekek feladata, azt is mutatja, hogy az állat jámborsága a gyereket is elfogadóvá teszi.

A fent idézett regényjelenet derűről tanúskodik. Ez már az idős festő derűje (vagy talán pontosabb, ha megnyugvást mondunk), ám a jelző nem a sorslátás milyenségére utal, hanem a saját életállapotra. A szegény gyerekben mindvégig a szegény felnőttet látta, de a piszkos arc mögött a tiszta embert sejtette meg. S ami alapjaiban egyminősé-gűvé tette a gyereket a felnőttel: a gyerek leplezetlen őszinteségéből ered a munkába kérgesedett felnőtt makacs kitartása.

Tusvázlat gyerekekkel (1955)

Holló László többnyire Tiszadán (a Holló-émlékév ottani eseményeinek ismertetésekor idézett visszaemlékezések tanúsága szerint rendszeresen gyerekhad kísérte a vízparti festéshez), a Tóócskertben (ahol szinte mindennapos látogatók vagy kíváncsiskodók voltak a gyerekek), illetve a Debrecen környéki falvakban, a még megmaradt tanványokon jegyezte fel az arcokat, helyzeteket és mozdulatokat.

Lánykaféjek (kréta, 1950)

Arra, hogy Holló mennyire idegenkedett az idealizálástól, az is bizonyítéku szolgálhat, hogy amikor egy-egy környékbelit megkért: hadd fesse le vagy hadd készítsen vázlatot gyerekeről, s az illető szépen megfésülve, kicicomázva küldte hozzá a kisfiút vagy leányt, ugyanúgy haza parancsolta, mint a képhez ünnepelőben megjelent felnőttet.

A gyerekeket vázlatozó grafikákon szintén jól nyomon követhető vonalkultúrája. Gyakran nem fejezte be a rajzot (a néző továbbgondolhatta azt), nem rajzolta meg a környezetet. Tóth Ervin írta: „Holló segít bennünket abban, hogy vonal-

vázaihoz, mint csontvázpillérekre s idegszálakra a húst: a térbeliséget is hozzáképzelhessük. Így éri el, hogy rajzai valójában nemcsak a belőlük kialakult későbbi nagy művek csírái, hanem még a részletek érzetét is felkeltik.” Arra is felhívta a figyelmet, hogy a lélekelemzés módszerével aknázza ki a jellemábrázolás lehetőségeit a grafikákon. (Szinte naplószerűen követhetjük egy-egy figura vagy helyzet, illetve sokszor csak egy mozdulat alakulását. Minden lapjára pontosan feljegyezte a készítés évét és napját.)

Holló arctúdiumainak és gyermektanulmányainak a száma sok százra tehető. Talán itt a legszembetűnőbb, hogy legtöbbször nem a mozdulatra ügyel, nem utal semmilyen konkrét, tárgyasítható szituációra (természetesen vannak kivételek, amennyiben egy-egy nagyobb festményének előtanulmányát fedezzük fel a lapon), hanem az arcból bont ki, abból vezet le mindent. A gyermekarchban ott van az egész környezet, s nemcsak a személyes sors, de az egész közösség élete is.

Vass Marika és Tiszáné Sámsonból (tus, 1968)

Kislányfej 1929-ből (szénrajz)

Végvári Lajos művészettörténész szerint Holló László „java rajzait a sommázó naturalizmus, a látvány analíziséből spontán kibontakozó szintézis jellemzi”. Ez az összegző látás festői és grafikai gyermekábrázolásokban nagyfokú morális és filozófiai árnyalatot kap.

Sorsszimbólum nála nemcsak a magányos paraszt, hanem a kiszolgáltatott, a korán felnőtté érésre készített gyerek is. Holló annak a fájdalomnak adott hangot a képeken tükröződő dacosságban és szomorúságban, hogy a gyerekektől elvették az igazi gyerekkort.

*Fiatal női fejek
(tusgrafika, 1960)*

A gyermek arcában már ott van a felnőtté, de ez fordítva is igaz. Az ifjú felnőtt sokat megőriz a gyermekkorra jellemző viselkedésből.

Az 1960-ból választott tusgrafikán például egy fiatal nő szembőli és félig lehajtott fejű, oldalnézeti ábrázolását látjuk. Mintegy ugyanannak az érzelmenek, a hangulatot is meghatározó lelkiállapotnak a megnyilvánulását – két stádiumban. A dacban is kifejeződő szomorúságot s a szomorúságban is visszahúzódó tartást. A fiatal felnőtt itt még szinte gyermek módjára viselkedik, de már benne van a tekintetében minden érett, kifinomult női jellemvonás.

Végül feltűnhet az, hogy a Holló László festményein vagy grafikáin bemutatott gyerekek között alig találunk kisfiúkat. Többnyire lányok jelennek meg a lapokon, tehát a leendő asszonyi sors is terheessé teszi az arcukat.

Ennek talán az lehet az egyik elfogadható magyarázata, hogy a szépség kifejezésében szándékolatlan megnyilvánuló hollói szabadságfogalmak szellemében nemcsak női teste (és figurái), hanem gyermek (leány-) alakjai gyakran azért nem lehettek külsőleg szépek és boldogok, mert nem lehet szép és boldog az, ami (vagy aki) nem érzi magát szabadnak.

MI KÉSZÜL A KUTYA-RÉTEN?

Virágok figyelnek,
kinyílnak a kertek.
Kutyakölykök kergetőznek,
mint a pajkos gida-őzek.

Kócos kutya játszik,
szeme alig látszik.
A labdába belepaskol,
úgy gurul le a magasból.

Keresik a fészket
csintalan csibészek.
Mint a pipacs a szélvésztlől,
megriadnak tüske-végtől.

Vakkant delelőre,
bogáncsot gyűjt szőre.
Homlokára lepke röppen,
lába elől szöcske szökken.

Fehér kuvasz fülel,
kertre, házra ügyel.
Bogár kutya feketében
elrejtőzik a sötétben.

Füles kutya fáradt,
keresi a lábad.
Elnyújtózna gazdi mellett,
mint egy barna zsömlefelleg.

Kicsi juhász álma
odaszáll az ágra.
A szellőtől szimatot kap,
s kergeti a csillagokat.

MACSKA-JÁTÉK

Cérna Béla s Abrosz Lajos,
Círmos Piros bandzsa mancsa
civakodik, nyargal át
konyhát-kamrát s a szobát.

Üveg-süveg hull a pultra,
kőre szottyán Alma Dalma;
váza máza pityereg,
s nevetnek a cserepek.

Itt a firka, ott a kotta,
félíg evett torta morzsa,
Báli Máli kis topán
botorkál a zongorán.

*Vitéz Fruzsina ceruzarajza
(Kisvárdai Református Általános Iskola)*

Tigris Rézi félve nézi:
Merre szalad, hol a kalap?
Hova fut a Luca-szalag?
Hogy került a fülre függöny?
Hogy lehet, hogy mély fazékból
párnahuzat csücske csüggjön?
S hol a gombja, bajsza-boglya?
Csizma Pista hova mutat?
Gombolyagnyi Masni Manci
egérlyukat hogyan kutat?

Unatkozik a cica –
nincs otthon ma Katica.

LÁNYOK TÁNCOLNAK

Anna, Kata, Borbála,
Veronika szoknyája.
Szőke lányok táncolnak,
barnák lencsét hántolnak.

A vörösek szeme ég,
s nevetnek a feketék.
Válaszol rá a rigó,
zöldre duzzad a dió.

Bodor felhő oly magas,
nem éri fel, csak a sas,
kinek vakond barátja
roppant szárnyát csodálja.

Anna, Kata, Borbála,
Veronika szoknyája.
Táncra toppan a lábuk,
s elámul a mamájuk.

Haj, a kislány de ügyes,
nem csak okos, szemfüles.
Ha nem hallja a zenét,
fújja rigó énekét.

Azt énekli, hogy a Nap
simogatja arcukat,
s hajukba a szellő száz
csodamesét fuvoláz.

TÁNCOT JÁR A FALEVÉL

Teli zsákból fúj a szél,
táncot jár a falevél.
Incselkedik ág,
cseresznyevirág.

Kidalolja örömét
az erdő s a tarka rét.
Mindegyik madár
hangja erre száll.

Anna-virág cifra Nap:
arany szárnyú pitypalag.
Nevet boldogan,
s árkon át rohan.

Bori baba fűben ül,
neki tücsök hegedül.
Édes énekét
füleli az ég.

Zsákját becsukja a szél,
szellőlábon mendegél.
Megpihen az ág
csücskén a világ.

ESŐHÍVOGATÓ

Szomjas a föld,
sárgul a zöld,
dagaszd a felhőt, napocska!

Ess ide, fess
csepp-cserepet!
Esernyőnk lesz a fa lombja.

*Ozsváth Eszter vízfestménye
(KFRTKF Gyakorló Általános Iskola)*

ESŐKERGETŐ

Ezt a vidra felhőt
fújja el a szél, fújja el a szél!
Tocsog a nap ága
csizma peremén, gyere szél-legény!

Szitakötő szárnyát
virítsa az ég, fénykupola-kék!
Fürödjön szivárványt
kicsi cinegém, kicsi cinegém!

CIRKUSZI MUTATVÁNYOK

1.

Bizsereg a talpam,
nyúzza kötél.
Hepe-hupa mélység
sarkamig ér.

Szívem a Nap élén
billegetem.
Rózsapihe szellő
fogja kezem.

2.

Nézd csak a kereket,
küllő kezemet,
megered az ég is,
felhő csepereg.

Nézd csak a karikát,
pöttyös katicát,
szoknya leng az égen,
tótágast áll a világ.

3.

Egyet pördül, kettőt fordul,
háromra kinő a szárnya.
Körberöpköd a porondon
diónyi poszáta-lányka.

Jobbra is száll, balra is száll,
virágzik csengettyű hangja.
A bohóc szemöldökéről
vigyázza röptét az anyja.

*Ritók Kinga rajza
(Arany János Gyakorló Általános Iskola;
tanár: Subicz István)*

4.

Királyfiak, herceglányok,
kertek alatt vihar tátog.
Buzogánnyal, karikával
a boszorkát zavarjátok!

Kiscsikók és telivérek,
villámlik az égi méreg.
Sörényetek kék szalaggal
fonjon körbe messzi bérce!

KATICABOGÁRKA...

Katicabogárka
egyik pöttye árva.
Eltévedt a fű között
hajnal harmatában.

Szikratündér lányka:
két keze a szárnya.
Fecske röppen az égen –
csönd vigyáz fiára.

Tölgyfalevél serdül,
szoknya táncra perdül.
Gólyalábon a bohóc
szél lovára lendül.

Csupa puha párna
pihen le az ágyra,
s Anna arany fürtjeit
fénybe fonja álma.

*Deák Laura rajza
(Arany János Gyakorló Általános Iskola,
Tanár: Subicz István)*

Vitéz Fruzsina ceruzarajza (Kisvárdai Református Általános Iskola)

ÉVŐDŐ LOVAK

Kötekedik sörényükkel a szellő,
hogy megittatták a hajnali füvek.
Lovak sóhajába kóstolt, s elpirult
az ég alatt az ölnyi lendület.

Forró nyerítésre rigó megriad –
nyugtatja a rét puha páraburka.
Az ifjú csődör s a harmadfű kanca
a nyár színét éppen most tanulja.

Kecses patájuk szikrát lopva koccan,
vigyáznak az angyalgökér virágra.
Sörényükbe visszavágyik a szellő,
szerelmes lett a lovak sóhajába.

IDŐTLEN-ÁJTATOS LELKEK

Néhány párhuzam a gyermekrajzok és a naiv festmények között

A naiv művészettel foglalkozó szakemberek általában kiternek az őstehetségek, parasztfestők képi világának gyermekrajzokkal való rokonságára is. A természeti népek művészete az emberiség korai fejlődési szintjének alkotó kifejezése. A gyermek művészete ezzel szemben biológiai átmeneti stádium, szándékosan nem lehet tartóssá tenni. Kívül áll mindenféle történelmi folyamaton, az ember és a dolgok közötti megszabott kapcsolatot szétszedve és felbontva, áttöri a logika rácsait.

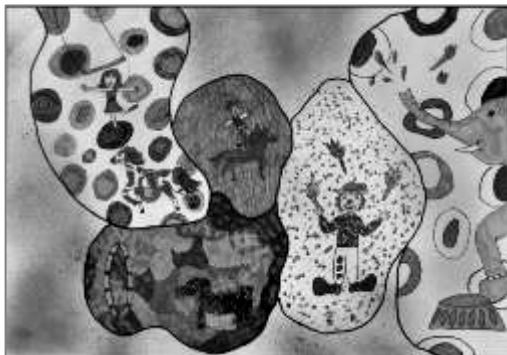

Koday László: Kecskék a fán
(Koday a magyarországi naiv szürrealizmus képviselője. Saját festői világának kialakítását a gyermekkor élményei táplálták. A falusi emlékek mesevilági környezetben, az álom logikája szerint elrendezve élednek újjá.)

Amerikai kutatók négy és hét év közötti gyermekek rajzait vizsgálva arra az eredményre jutottak, hogy szoros összefüggés van a gyermek viselkedése és színhasználata között. A sárga, narancs, piros színt használók általában nyílt, gyengéd személyiségek, a kék és zöld színekkel dolgozók többnyire visszafogottak és csendesebbek, kevésbé érzelmi típusúak, a feketét, barnát, sötétet, bíbort alkalmazók gyakran az érzelmi stressz bizonyos formáját tükrözik. Az ösztönszinten gyökerező rokonságra utal, hogy a gyermek ugyanúgy a telt, tiszta színeket használja, mint általában a népművészek.

A gyermekrajz régi témája a lélektannak, de kevészer vizsgálták abból a szempontból: milyen mértékig adhat felvilágosítást a felnőttek művészi tevékenységének lényegéről. Csupán annyi állapítható meg, hogy egy-egy művész sajátos stílusának bizonyos elemei a legtávolabbi gyermekkorba is visszavezethetők. Mezei Árpád a harmadik tokiói nemzetközi gyermekrajz kiállításról 1958-ban írt tanulmányában a felnőttek és gyermekek művészete közötti összefüggéseket kereste. A gyermeki kép közelebb áll a felnőttek képalkotásához, mint a gyermek különböző fogalmai, mint például a téré vagy az időé a tudomány megfelelő fogalmaihoz. Több példát is említett a gyermekrajz és a művészi kifejezés párhuzamait illusztrálva. Egy 11 éves nepáli kislány szabályos kelet-ázsiai

tusképet produkált. A 14 éves oszt-
rák kislány rajza a bécsi szecesszió
tipikus képviselője, Klimt művésze-
tére emlékeztette. Egy egyiptomi
fiúnál a szemnek ugyanolyan köz-
ponti volt a szerepe, mint az egykori
kopt festészetben.

*Erdélyi Lilla (11 éves): „A cirkuszi
mutatványosok a kedvenceim” – A
Vojtina Bábszínház pályázatára készí-
tett rajz. („Igazgyöngy” Alapfokú Mű-
vészetoktatási Intézmény, Berettyóúj-
falu; felkészítő tanár: Pap Orsolya)*

A jelenséget nem lehet csakis a
közvetlen hatással magyarázni. Sze-
repe van a rokonságban annak, hogy
a kép korábbi, mint a szó, így a kép-
nyelv hamarabb válik éretté az em-
berben, mint a szavakon felépülő
nyelv. A gyermek ezért érti meg
hamarabb a felnőttek képeit, mint a
felnőttek fogalomalkotását.

A viszony fordítva is érvényes le-
het, hiszen a felnőtt hamarabb meg-
értheti a gyermek rajzeit, képi kife-
jezését, mintha gondolatait és ér-
zelmeit szavakba önti, s általában
lesz érvényes az a megállapítás, hogy
a gyermek és a felnőtt képalkotása

között kisebb az eltérés, mint a
gyermek prelogikus gondolkodása
és a felnőtt logikus fogalomalkotása
között. A művészet fejlődése sokkal
jobban visszanyúlik gyökereivel a
gyermekkorba, mint például a tu-
dományos gondolkodás.

„Az önálló, alkotó gondolko-
dásra képes egyénekben ál-
talában sokkal több maradt
meg a gyermek prelogikus
gondolkodásából, mint az
olyan felnőttekben, akik
lehetőleg elzárkóznak a fan-
tázia működése elől, és így
gondolkodástevékenységük
rendszerint sablonos. Felte-
hető, hogy az alkotóképés
ember szellemi működését
folyamatosan építi rá gyer-
meki szemléletére, és úgy jut el ma-
gasabb szemléleti fokra, hogy a régi
működések következetesen meg-
tartja” – fogalmazott Mezei.

*Uhrin Pál: Disznóperzselés a póhalmi
tanyán (A kizárólag színes ceruzát
használó, a rendszeres alkotást munka-
képtelensége időszakában, gerincérv
műtete után kezdő endródi parasztfestő
témáit a póhalmi gyermekkort felidéző
helyszínek és események adják, a pász-
torkodás emlékei mellett a paraszti
munkát és az ünnepeket is megrajzolja.)*

Mindenható, romlatlan kifejezőskultúrának tartotta Bényi Árpád a gyermekrajzok képzés előtti világát. Műelemzéseit összefoglaló *Ecset és stafeláj* című könyvében azt illusztrálva idézte a gyermekrajzokat, hogy mit tanulhat azoktól a művészet, hogyan jelenhet meg az érzékszervek hitelességével az érzéken túl világ, nézésünk hogyan léphet túl a látás korlátain, s hogyan lehet érzéketessé tenni a láttatás többletével a végtelent. „Gyermekrajzok képzés előtti világában a vizuális anyanyelv – talán paradicsomi kiüzetés előtti időből hozott bátorsággal – szabaddon választja meg minden egyes képelem valóságfokát, ahol átlátszó a ház, ahol különböző idősíkok szerepelnek furcsa egyidejűségben”

*Kiss Ágota első osztályos pályarajza
(Holló László Általános Iskola, Tiszadada)*

Mezei Árpád abból indult ki, hogy a gyermekkori rajzolás első periódusában (a spontán firkálás idejének nevezett szakaszban) a rajznak csak kifejező értéke van, ábrázoló jelentése nincsen, de a későbbi ábrázoló

törekvések sem állnak szemben a gyermek eredeti kifejezési karakterével, hanem azzal inkább szintézist alkotnak. Nem a külső tárgyat ábrázolja, hanem annak belső, a gyermek személyiségével, élményeivel átítatott képét, általában törekedve arra, hogy a kifejező mozgásélménnyel együtt tegye azt. Mezei másik tétele szerint a tárgy visszaadásának kényszere során a tanult művészet is hat a gyermekre, ebből fakadóan sokszor sablonokat használ, elvesz a frissesség, megsemmisülhet a gyermekrajz közvetlensége, s a művészet gyermekre gyakorolt, többnyire formai hatása ott a legszembeszökőbb, ahol a népművészet élő és a mindennapokban jelenlévő valóság.

A 19-20. század fordulóján a primitív művészet felfedezésével szinte egy időben került a képzőművészeti (és pszichológiai) érdeklődés középpontjába a népművészet, a gyermekrajzok és az elmebeteg művészek világa. Revelációként hatott a felismerés, hogy a vizuális közlésnek nemcsak az a formája lehetséges, amely a reneszánsz óta megkérdőjelezhetetlen normatíva lett, s hogy az európai fejlődésben kialakult látás- és formakonvenciók nem feltétlenül magasabb rendűek, mint az attól eltérő látásból kifejlődő vizuális információk lehetőségei.

Kállai Ernő 1922-ben egy német és japán gyermekrajzokból Berlinben rendezett kiállításról írva, a kis rajzolókat primitív szubjektívizmusára, az okozati összefüggések nélkül ténnyé emelt csodákra hívta fel a figyelmet. „Hét-, nyolc-, tízéves gyermekek emlékezetből készült vagy

meséket illusztráló rajzainak általános, hamisítatlan primitivitásából és a naiv képzeletből rájuk ruházott szuggesztív közvetlenségéből” szinte idegenként válik ki ama igyekezet, hogy „az ábrázolás lehetőleg tárgyilagosan hű legyen.” Az ösztönös gyermekrajzot Kállai olyan elemi életmegnyilvánulásnak tekintette, mint a táncot, a játékot, a sírást vagy a nevetést. „Nem lehet tehát irányítani és módosítani azzal a célzattal, hogy jobban hasonlítson a felnőttnek megfelelő életnyilvánulásaihoz.” Jogos lehet tehát az a fenntartás, mely szerint hiba a naiv művészek valamilyen ismert stílus felé való irányítása is. Nem lehet azzal a szándékkal közelíteni feléjük, hogy az alkotások „jobban hasonlítsanak” a tanult művészet sémáihoz, mert művük így könnyen elveszítheti az életmegnyilvánulás elemi, a gyermekhez nagyon hasonlító őszinteségét.

„Az elemi iskolás gyermekek rajzaiban a mese és az emlékezetből ábrázolt valóság teljesen azonos formákban mutatkozott,” s azt vizsgálva, hol sérül ez a folyamat, hol szakad meg a mese és a valóság ösztönös egysége, Kállai a Mezei Árpádéhoz hasonló következtetésre jutott, amikor ennek az időszaknak a megjelenését „a mesére képtelen serdülő-ifjúkor irracionális ellenes belső lelki berendezésének” érvényre jutásával magyarázta. Tehát amikor a serdülő ifjú az úgynevezett hamis tudatot nem fogadja immár el saját valóságának része-

ként, s a képzelet helyébe lépő, más megismerési formákat alkalmazva igyekszik követni azok sémáit is.

Vankóné Dudás Juli: Kukoricafosztás

Az archaikus és folklorikus naiv képek nem csak a gyermekrajzokkal tartanak párhuzamot. Moussong-Kovács Erzsébet az elmebetegek felkérésre vagy spontán indulatból-indíttatásból készített rajzait, festményeit azok kórdokumentum jellegén túl az alkotáslélektan és az esztétika számára is értékes adalékoknak tekinti. Ha jó a kép, az elmebeteg művére is jellemző, hogy ugyanolyan egészes, lenyűgöző hatást vált ki, mint a gyermekek vagy a naiv művészek alkotása. Évszázados a felismerés, hogy az emberi valóságnak és pszichének olyan viszonylatai is vannak, melyek jobban kifejezhetők a gyermekrajzok vagy a primitívek művészi megnyilvánulásainak nyelvén, s a kor tünete, a skizoidná növekvő belső szorongás sem adható vissza a szokásos kifejező eszközökkel.

S hogy mi motiválhat egy művészetileg iskolázatlan felnőtt vagy

idős embert arra, hogy minden előzmény nélkül festeni kezdjen, szintén segítségül hívhatjuk a gyermeklélektani tanulmányokat.

A gyermek számára az írás elsajátítása előtt még természetes eszköz a firkálás, majd a világról alkotott tudás rajzban, képben való kifejezése, mely készítés általában 10-12 éves korra, a pubertás idejére megszűnik. A gyerek belső átélő képességével fordul a világ felé, sokáig kizárólagos figyelemmel, s tevékenysége nem kérdőjelezi meg a művészetnek azt az alapigazságát, hogy képe élményeinek valódiságán, azaz őszinteségén alapul, s ebben az értelemben az úgynevezett hamis tudat is az őszinteség része. Amikor azonban megtanulja a világ kifejezésének és a valóság megismerésének más módjait is, arra a gondolatra juthat, hogy ő tévesen látja a dolgokat, s ettől kezdve megkísérli, hogy olyan képet alkosson, ami ráillik a megtanult dolgokra, ám nem egyezik a

belső élményeivel. Ekkor dönt úgy, hogy nem rajzol tovább, illetve azt lehet látni, hogy eredetisége, belső átéltsége megszűnik.

*Ozsváth Eszter rajzai
(KFRTKF Gyakorló Általános Iskola)*

Elfogadva a hipotézist, hogy létezhet egyfajta közös gyermeki képnelv, és ennek alapján kereshetők a párhuzamok a gyermekrajzok és a felnőttek naiv művészete között, azzal is számolnunk kell, hogy a gyermeki alkotás költői közvetlensége és megható naivitása nem feltétlenül esztétikai, sokkal inkább pszichológiai kifejezőmód. S mivel a gyermek elsősorban nem a látvány után, hanem a látványt a képzeletével összemosó élményképek alapján alkot, művészi tevékenysége ezért ideográfikus. És bár a tagadhatatlan közös jegyek erős párhuzamokat bizonyítanak, éppen e miatt az eltérő pszichológiai jelleg miatt nem

azonosíthatjuk a gyermeki alkotást a naiv realisták munkáival.

A gyermekrajzok néhány alapsajátossága a naivok képeiben is megjelenik. Ilyen az 5-7 éves gyermekre is jellemző transzparencia (a ház berendezése áttűnik a falakon, láthatók a házban élők), példát találunk a színek és formák szimbolikus jelentéseire, vagy a geometrikus szerkesztés elemeire mint a lelki tevékenység téri viszonyainak kifejezőire. Jellemzőek az anatómiai torzulások, nincs távlati ábrázolás, hiszen nem tudják alkalmazni a perspektívát, és az alakok nagysága szintén szimbolikus: a valóság méretaránytól eltérően azt láttatják nagyobbak vagy kisebbnek, ami jelentősebb vagy jelentéktelenebb szerepet tölt be a rajzot készítő életében.

A spontaneitás, a naiv frissesség, a romlatlan báj, az archetipikus elemek, a színek, motívumok és formák szimbolizmusa, a színek alkalmazása, a kompozíció felépítése jól érzékelhető párhuzamokat mutat a naivok képei és a gyermekrajzok között. De a negatív élethelyzet, a traumatikus sorsélmény is ott lehet a naiv alkotás hátterében. Mi lehet az oka, hogy földművesként, kubikosként, bányászként, kazánfűtőként, gépészként, borbélyként, bognárként, asztalosként, varrónőként, mérnökként, takarítónőként nyugdíjig eljutott emberek egyszer csak festeni és szobrászkodni kezdenek? – kérdezi

Bánszky Pál is. A magyarázatot történeti, társadalmi és pszichikai tényezőkből vezeti le. A naiv művész kárpótlást keres a magányra, a társatlanságra, a gyermek hiányára, a nyugdíjas korban megnőtt szabadidőre. „Az ember és környezete közötti viszony megbomlása (...) körünkben szinte a modern életérzés része lett. Ha csupán egyetlen szaporodó jelenséget, az iszonytató magány érzéséből következő lelki sérüléseket vesszük figyelembe, jórészt máris magyarázatot kapunk a terjedő tünet okára.”

Uzonyi Imre: Április

(A hajdúböszörményi naiv festő életművének meghatározó része volt a böszörményi tanyavilág „képes naptára”. Zeleméri tanyán nőtt fel, s amikor egy idegbénulás toloszékbe kényszerítette, írásban és képsorozatok által is visszaidézte, milyen tevékenységek kapcsolódtak az egyes hónapokhoz. Ünnepekről, szabadidőről kevesebbet festett, általában a munka állt a középpontban, törekedve a tárgyi hitelességre.)

A magányos emberek elszigeteltek. Ez a jelenség egyes foglalkozásoknak természetes velejárója, de leggyakoribb oka a nyugdíjba kerülés. Az elszigeteltséget, illetve a magányosság érzését fokozhatja egy sikertelen házasság, a gyermek hiánya, valamelyik családtag súlyos betegsége vagy elvesztése. A nagyobb vagy kisebb közösségtől való elszigetelődés egyik emberre nagyobb hatást gyakorol, mint a másikra, s jobbik esetben a kiutat keresőnek kedvez a gyermekkori emlékek alkotóvágya felszabadulásában.

Tarsoly Tamás, 10 éves: Gólyalábas bohóc – A Vojtina Bábszínház pályázati rajza. („Igazgyöngy” Alapfokú Művészeti Oktatási Intézmény; felkészítő tanárok: Rácz Erika, Török Zita)

Mezei hipotézisében is nagy szerepet játszik a magány és a monotó-

nia mint a gazdagabb belső élet kialakításának mozzanatrugója. Ha az ember a kitűzött eredményeket nem tudja elérni, s képességeit sem tudja munkájában megvalósítani, az öregedés vagy a nyugdíjba vonulás – az élet egyébként is kritikus periódusai – tragikus traumákká változhatnak át. A nyugdíjazás, a megszokott munkától való visszavonulás normális esetben is azt jelenti, hogy az a személy, aki megszokta, hogy a környezet állandóan megfelelő válaszokat követel a különböző kihívásokra, hirtelen viszonylag monoton környezetben találja magát. A stimulálás hiánya – miként a különböző monotonia-kísérletek is kellően bizonyították – kritikus helyzeteket idéz elő, a képalkotás viszont pótolhatja a hiányzó stimulációt, gyógyír lehet a meg nem valósított álmokra.

A naiv művész képe által kommunikál a közösséggel, de elősegíti a közösség tagjainak egymással való párbeszédét is. A világ megkettőzésének specifikus formája a képzőművészeti ábrázolás, a valóság képi tükrözése a valóság megismerésének is eszközévé válik a tér, a vonal és a szín szimbolikus felhasználásának segítségével. Az elvonatkoztató érzelmi gondolkodásnak nem csupán a passzív szemlélődés, a világban való naiv, tétlen gyönyörködés a forrása, hanem a közösség létfenntartó tevékenysége által kiváltott élmények is, a cselekvő létben való szerepvállalás tudata. A naiv művésznél szintén megfigyelhető az esztétikai gyönyörködtetés funkciója mellett a létrehozott tárgy információs, az adott közösségről, ünnepeiről és hétköznapijairól, munkatevékenységéről stb.

szóló dokumentációs karaktere valamint mágikus jellege. A naiv és népművészet jelentős gyűjteményeit (fogadalmi tárgyakat, út menti feszületeket) lehet fellelni például a búcsújáróhelyek templomaiban, klostorokban és temetőkben. A festett, faragott, kovácsolt, horgolt áldozati tárgyak készítője valamilyen nagy veszélyből menekült meg, a drámai eseményt pedig a csodákban való hit naivitásával ábrázolta.

Orsós Teréz: *Temetés*

Az azonosító mágia megfogalmazatlanul is fontos szerepet játszik a naivok és a gyermekek rajzaiban egyaránt. Több példát találunk arra, hogy a naiv művész azért festi meg a képét, hogy az ott ábrázolt esemény valóra váljon.

Orsós Teréz *Temetés* című képén a férjét tőle elszerező unokatestvére halálát festette meg, a gyermekrajzokra szintén jellemző tér- és időszűrités eszközeivel. Özvegy Czene Jánosné Kiss Viktória a családjának anyagi kárt okozó ügyvédet kívánta a pokolba, s úgy hitte: a rontás csak

akkor szűnhet meg, ha az ügyvéd kiváltja (megvásárolja) a festményt (*Az ügyvédet elviszi az ördög*).

A naiv művészek gyakran idézik vissza gyermekkorukat a képeken, mintegy arra is gondolva, hogy a letűnt világot nemcsak tárgyi rekvizitumaikban keltik életre, de lelki valóságában is újrájárhathatják a múltat. Mesei környezetet teremtenek, ahol minden valóra válhat. Ugyanúgy a gyermek is a rajzában formál-

ja széppé a világot vagy éppen abban éli ki agresszióit. Hogy ne féljen tovább tőle, félelmét lerajzolja, ábrázolt figuráiban eljártssza az elképzelt felnőtt szerepeit.

Azok a jellemzők, melyekkel (vámos) Rousseau munkáit leírták, a naiv művészet sajátos definícióját adják meg. Lássuk tehát, milyen is a naiv művész!

Időtlen-ájtatos gyermeki lélek. Jószívúsága, jóhiszeműsége és hiszékenységére révén fiatal és gyermeki maradhat. Intenzíven és képszerűen megélt álmait aktáit lapozgatva tanít meg bennünket látni. Egyszeriben átlépi a kispolgári szokások határait, s amit giccsnek vélünk, az magával ragadó művészetté válik. A meggyőződés és a sejtés derengésében lépi

át a valóság határait. Érzékenyen ötvözi a gyermeki egyszerűséget a plasztikus keménységgel. Szereti az embereket s szereti a dolgokat is. A mindennapok szerény eszközeibe ünneplés és groteszk-poétikus kifejezőerőt visz. Mágikus világot épít fel, melyben helyreáll az ember és a dolgok közötti kapcsolat. Ábrázolásának nem szab gátat az objektív pontosságra törekvés. Bár a kompozíciós előírásokról nincs tudomása, a festői ösztön biztonságával rendezi alakjait és színeit, melyek a valóságérzékelés általános sémáitól eltérnek ugyan, de önálló esztétikai rendet alkotnak.

*Húsvét
Orbán Irén
székelyvajjai
naiv művész
varrott képe*

(A marosvásárhelyi Bandi Dezső-iskolához tartozó alkotó a festmények hatását felidéz, mozaikos szerkesztésű, színes, varrott technikával dolgozik. Munkáit a balladai hangvétel és a néphagyomány ünnepibb jellegéhez illeszkedő hangulat jellemzi.)

A KÉSZ FORMA BEZÁRJA A FANTÁZIÁT

Dr. Üveges Mária Éva szerint a gyereket látni kell megtanítani

Úgy fogalmazott egy helyütt, hogy „néha még a falnak is fejjel menő igazságszeretete” a gyakorlati életben számos súrlódás, konfliktus kiváltója volt. S hogy ennek a művészethez is köze van, arra úgy utalt, hogy az igazság nem valaminek a másolásában, hanem megalkotásában is ott rejlik. Dr. Üveges Mária Éva művésztanár az alkotó gondolkodásmód híve, s a tehetséggondo-

zás egyik lehetséges útjának tartja azt. Komiszár Jánosnak mondta a *Cívis paraván* című interjúkönyvben, hogy a gyerekek a maga módján elemeznie kell a környező világot. Ezt most is megerősíti: „Fedezze fel azokat a jelenségeket, törvényszerűségeket, amelyek körülveszik. Azokat értékelje át, és hozza létre saját kis alkotását. Ne másoljon!” Hiszen bármilyen egyszerű a lelken

keresztül formálódott rajz, a gyerek is megpróbál mondani valamit a világról. Egyéniségének kifejlődését segíti a rajzolás, az őt körülölelő világ sajátos képi értelmezése.

Sajnos azonban ma minden olyan tárgy háttérbe szorul az oktatásban, ami az ember lelkét ápolhatná, így a rajz is. Nagy felelőtlenséggel találkozunk nap mint nap, hiszen a gyerekek teremtő fantáziáját eltorzítják a nyugatról vagy keletről importált rajzfilmek, árad felénk az „amerikai szemét”. Nem művészi, hanem emberi értelemben lesznek epigonok. Hiszen a rajzoktatással nem művészeket kell nevelni, hanem embereket. Igaz, csodálatos népmeséinkben is van erőszak, de az valamilyen jó célt szolgál. A mese morálisan megemeli az erő alkalmazását, és az a tanulsága, hogy az agresszív szereplő bukásra van ítélve, mert mindig legyőzi a jóság, a furfangosság. Éppen ez az erkölcs hiányzik a modern rajzfilmekből.

Dr. Üveges Mária Éva hosszú éveken keresztül (majdnem huszonöt évig!) volt megyei rajz szakfelügyelő. Maga is bevallja, hogy nem volt éppen rokonszenves foglalkozás ez sok pedagógus szemében. „Próbálj csak meg valakinek akár egy mondatnál is javasolni valamit, vagy próbáld meg felhívni a figyelmét, hogy ha a gyerekek körbeülik a tárgyakat, lehetetlen, hogy mindenki jobbra lássa a tárgyak árnyékát...” Megelégedéssel nyugtázza azonban, hogy ez idő alatt elindultak Hajdú-Bihar megyében is a tantervi kísérletek, a tehetséggondozó programok. Annyi munkatársa talált a kollégák-

ban, hogy egyedül a régióban több műhelyt tudtak kialakítani, mint amennyi talán az egész országban együttvéve sem működött.

Beregszászi Adrienn, 11 éves: Jelmezes gólyalábas lány („Igazgyöngy” Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Berettyóújfalu, felkészítő tanárok: Rácz Erika, Török Zita) – A Vojtina Bábszínház mutatóanyag-pályázatához

„Igazán nagy kegy volt a sorstól, hogy a minisztérium a grafikai, a tűzzománc és a szövő-programot értékesnek ítélte és a kipróbálását anyagilag is támogatta. A rajzpedagógusok ezt a programot vidéken is kipróbálták, ami azért volt tanulságos, mert az egyes iskolák különböző, egymástól olykor nagyon is eltérő feltételek között működtek. Volt olyan rajztanár, aki hozzáadott az

eredeti ötletekhez, volt olyan, aki felhívta a figyelmet arra, hogy náluk másképpen kellene megoldani a rajzi problémákat, mert a feltételrendszer és a gyerekanyag is más.”

*Kancsár Alexa, 8 éves (Bárdos Lajos Általános Iskola, Hajdúszoboszló)
– A Vojtina Bábszínház pályázati rajza*

Ma is szívesen emlékezik a bal-mazújvárosi Páll Anna által vezetett kutatócsoport (később tagozatos iskola) munkájára vagy a hajdúsámsoni iskola szövőműhelyére. Legalább tizenöt helyen folyt a munka Üveges Mária pedagógiai programja alapján, például Polgár kiváló grafikai műhelyében vagy a Kozmáné Bódi Ildikó által teljesen átforgatott hosszúpályi iskolában. „Ildikó munkáját csak azért emelem ki, mert ő az organikus rajztanítás híveként makoldista nevelésben részesült, mégis kiválóan tudta alkalmazni az általam készített tantervi programot.”

A tapasztalatszerzést segítette az is, hogy párhuzamosan foglalkozhatott a kisiskolásokkal, a gimnáziumi korosztállyal és a főiskolásokkal is.

6–10 éves gyerekek szakvezetőjeként a tanítóképző főiskola által rábízott feladatokat látta el, majd óraadó tanárként a főiskolai hallgatóknak oktatta a tantárgy-pedagógiát. Majd a felső osztályosokat is tanította, hiszen az alsósok grafikai, festészeti és tűzzománc stúdiumát tovább kellett vinni ötödik osztálytól. Megalakult Hajdúdorogon a görög-katolikus gimnázium – ott is tanított rajzot. Nyugdíjasként az Arany János Gyakorló Általános iskolába hívták vissza, ahol a tűzzománc szakkört vezeti. Diákjainak munkái-
ból beszélgetésünk idején, április végén nyílt kiállítás a hajdúhadházi Csokonai Művelődési Házban.

„Minden fokon ugyanaz a probléma a vizuális nevelésben, csak másképpen kell szólni egy hatéves gyerekhez, másképp a kamasz gimnazistához és az öntudatos főiskoláshoz. Van a szakmának olyan alap tudást igénylő része, amihez az összes technika mint kifejezőeszköz társul. Jó esetben a gyereket a technikára tanítják, de a legjobban meghatározó a színelmélet, a kompozíció mibenlétének elsajátíttatása. A formaképzés és a látni tudás, a látni tanítás. A gyerekeknek fel kell fedeznie a tárgyat, a jelenséget, tartalommal kell megtöltenie, meg kell tanulnia, hogy ez a tartalom tulajdonképpen saját maga. Azt kell megmutatni, hogyan tudja belefogalmazni a tárgyba saját hangulatát vagy azt, hogy mit gondol a világról. Szüksé-

ges tehát az átfogalmazás képességére való nevelés, ami ugyanúgy megjelenhet egy bájos gyerekrajzban, mint egy műhelytanulmányban. A tér, forma, szín, kompozíció alapjegyeinek elsajátítása után a különböző technikák alkalmazása arra is lehetőséget ad, hogyan használja a gyerek a részleteket, hogyan láttassa az egészet, hogyan helyezzen el valamit a virtuális tériségben.”

Az a képi környezet, amit ma kapnak a gyerekek, megfosztja őket az egész látásától. Egyszerre sok részletre kell figyelni, de nem látják meg

közöttük a kapcsolatot, nem tudnak összefüggéseket teremteni a dolgok között. Talán azért, mert mindent készen kapnak, és úgy kell elfogadniuk. Önmagukat már nem tehetik hozzá, sőt, nem is képesek, hogy meglássák a dolgokban saját magukat. Csak tisztelni lehet minden olyan műhelyt, ahol fontosnak tartják még a gyermek kreativitását, hiszen sok tanár szemlélete (mondván, hogy a gyerek ügyetlen) hozzálustul a lélekrontó oktatási gyakorlathoz.

„BELESZÓLNI” A TEREMTÉSBE

Műhelymunka a Vojtina Bábszínház játszó(szín)házában

„Játékosan, játék közben tanuljon meg a gyermek ’színházat’ látni” – fogalmazta meg a Vojtina Bábszínház játszóházi foglalkozásainak alapcélját Láposi Terka rajzpedagógus képzőművész, a játszóház szakmai és művészeti vezetője.

A munkatársak 1996 óta vezetnek rendszeresen játszószínházi foglalkozásokat, s egyre határozottabb lesz a szándék: miközben a gyerek bábót készít, társait és a jelenlévő felnőtteket játszópajtásnak tekinti, magától értetődően ismerkedjék meg a magyar kultúra sajátosságai-val. A maga felszabadult örömeiben ismeri meg a színház és a bábszínház eszközeit, képes egyszerű tereket, bábokat, s ami a legfontosabb: hangulatokat, atmoszférát terem-

teni. Játék közben tulajdonképpen saját kis lelkét is kivetíti a tárgyakkal animált térbe, megmutatja és a közös játék élménye közben gazdagítja azt.

Láposi Terka is kiemeli: fontosnak tartják a gyerekekkel való közvetlen kapcsolatot, a játék egyszerre testi, lelki és szellemi erejét. A játszóházi foglalkozás egy fajta alkalmazott bábjáték, annak menetét a színházi műsorrenddel párhuzamosan építik fel. Komplex, integrált műhelymunkát végeznek, amelybe egyaránt bevonják a bábszínészeket és bábkészítőket, a néprajzosokat, népzeneészeket és táncosokat, valamint a kézműveseket.

A foglalkozásokon óvodás és iskolás gyerekek vesznek részt.

Négy, a dramatikus játékban aktívan közreműködő játszóházi felnőtt szervezi, fogja össze a foglalkozásokat. A műhelymunka öt formája teremtdőtt meg az elmúlt években. Van kézműves foglalkozás és bábkészítés, sikere van a dramatikus rögtönzéseknek, a táncházban népi gyermekjátékokat is tanulhatnak. Új játékformákat, megoldásokat láthatnak a gyerekek a meghívott vendégszólóktól, s rendszerek a családi hétvégék, amikor a család minden tagja találhat magának tetsző elfoglaltságot. (Élő népzenet hallgatva, énekelve, bábok készíthet, szerepjátékban vehet részt, de „passzív” nézőként is követheti, mások hogyan játszanak).

Csák Alexandra, 13 éves: *Mutatványosok* (Szabó László Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Hajdúszoboszló; felkészítő tanár: Szoboszlainé Kádár Anikó) – A Vojtina Bábszínház pályázatára érkezett rajz

– Mindegyiknek közös tartalma a szerves magyar műveltség, mint az életünket meghatározó természetes világkép – mondja a rá minden gesztusában jellemző lázas

lelkesültséggel Láposi Terka. – A magyar népi kultúra jelenléte a magot, a kiinduló pontot, tulajdonképpen a „mindent” jelenti.

Vagy ahogy Ungvári Judit színikritikus a társulatról szóló, *A mese élni tanít* című cikkében (*Disputa*) írta: „Fontos szervezőerőt jelent Láposi Terka személyisége, aki szintén ezt a szerves műveltségi gondolkört képviseli; munkája nemcsak az általa vezetett játszóházra, hanem az egész bábszínház arculatára hatással van. Az egész, szerves gondolkodás azt szolgálja, hogy közelítsenek a gyermekek világhoz.”

Ez az értékelés egyebek mellett talán arra is utalhat, hogy bár tanításnak tűnik, bizonyos értelemben nem

a gyereket tanítják, hanem a gyerektől tanulnak, pontosabban: arra tanítják a gyereket, hogy ne felejtsek el, őrizzék és bontakoztassák ki mindazt, amit magukkal hoztak az életbe. Hiszen ők eleve kreatívnak születtek, csak – harcolva a készen kapott képek, a vizuális dömping eredeti alkotóképességet visszaszorító hatásai ellen – fejleszteni kell azt a

manuális ügyességet, amit például a televízió gátol, s életben kell tartani a teremtő fantáziájukat.

Ezt a gondolatot erősítheti, hogy a játszóházban rendszeresen megkérik arra a gyerekeket: rajzoljanak le egy-egy mesei elemet. Sőt – miként Asbóth Anikó, a Vojtina Bábszínház igazgatója mondja –, a gyerekeket sok esetben, a nekik szóló rajzpályá-

zatok keretében, a bábok tervezésébe, az ötletadásba is bevonják. A foglalkozásokon különböző történetek, dramatikus mesék tárgyi eszköztárát a gyerekek maguk készítik el, s ha készítés mutatkozik rá, akkor a szülőkkel együtt.

Láposi Terkát mindig is a dolgok mélyén rejtőző láncolatok, okok és okozatok, összefüggések érdekelték.

– A gyermeki világképet immár 25 éve vizsgálom, kutatom, figyelem. A bábszínház eszközrendszere, mágikus léte pedig kiemelt helyet foglal el az életemben. A kettő együtt: a gyermeki világkép és a báb, mint mágikus eszköz, a legkövetkezetesebb összefüggést hozza minden értelemben. Ha ez kiegészül még az archaikus és kozmikus létfilozófiával, valamint a nemzeti gyökerek mitologikus feltérképezésével, ez a világ számomra a teljességet adja és jelenti. S mindezt a bábszínházi térben felmutatni: ez a legszebb, legizgalmasabb kihívás.

Egyik kézikönyvében is megosztotta a szerves világkép játszószínházi keretekbe foglalásának lehetőségeit. A foglalkoztató játéktípusok Láposi Terkát azért érdeklik, mert arra keresi a választ, hogyan, milyen eszközökkel, megközelítési módokkal, játékokkal, színházi megoldásokkal lehet egy-egy lényeges létkérdést (akár létfilozófiai problémát is) a legegyszerűbben megéltetni a legkisebbekkel.

– Ehhez természetesen a magyar kultúrkörből merítve keresek tartalmat, és találok rá mindig egy-egy népmesére. A gyökereink kutatása,

keresése, megélése fontos identitási kérdés kisgyermekkorban (is). Mi miért van, miért úgy néz ki, miért azt a nevet kapta, milyen kapcsolatok húzódnak a dolgok és jelenségek között? Miért piros a piros, miért nem haragudhat sokáig a kutya a farkasra és fordítva, miért csak félszemű legény törhet a Nap fájáról ágat... Ezekre a jelent és az egyént formáló felvetésekre a jelenben kell válaszokat adni, s ehhez keresek színházi eszközöket, a játékba ágyazott módszereket. S minél gazdagabb a módszer, s minél egyszerűbb a szó, minél játékosabb a megközelítés és tisztább a szellemiség, annál könnyebben s közvetlenül élhető meg az élet nagyszerűsége. A legapróbb gesztusban, jelenben is jelen van a Mindenség. Elég egy nyúlfarknyi mese vagy egy emberi gesztus, egy rítus részeként akkor is világunk teljességét hordozom és éltetem. Az első pillanattól kezdve az utolsóig a szertartások tisztaságával kell végigjátszani a történetet.

S nem szabad ráerőltetni a gyerekekre, hogy vegyen részt benne – figyelmeztet Láposi Terka. A pedagógiai és színpadi konvenciók látványos felrúgása is azt szolgálja, hogy a gyermekek közreműködésével alkotott játékszabályok az élmény közvetlenségét erősítsék. Az ott és általa alakított játékelem egyedinek és egyszerinek tűnik, ezáltal annak érzését közvetíti, hogy beleszólt a „teremtésbe”, részese lett a mesének, játéknak, helyzetnek, alkotója lett egy képnek, egy

hős tettének, egy közösség létrejöttének. „Ha ez mind életre hívható, akkor a tapasztalati tevékenységek által testközelivé válik a metamorfózis fizikai és szellemi síkon egyaránt, valamint testközelivé lesz annak tudata, hogy a báb metamorfózisa a legmágikusabb ősi eszköz a földi és az égi szférák között. A játék és a mesei világkép megélése egyszerre lesz egyéni és kollektív katarzis. Kialakítja azt az érzetet, hogy a báb létrejötté – mint életlehetőség, mint valóságos lény illúziója – tőlem, a nézőtől is függ. Ugyanakkor bábos is, játékos is vagyok egyidejűleg, hiszen közvetlenül is formálok a mesét, a próbatételeken nekem is végig kell mennem, s engem is alakíthatnak a mese közben.”

Veres Cintia, 9 éves: Az akrobaták („Igazgyöngy” Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Berettyóújfalú; felkészítő tanár: Kovács Lajos)

Megjelenik a személyes sík (része leszek egy történetnek, fontos vagyok benne, kellek hozzá, alakíthatom azt); egy magasabb szintű megfigyelés (a társaimat nézve, a csoportindividualizmus egyik legszebb példájaként azt érzem, hogy az adott színházi kontextusban ehhez a közösséghez tartozom); s átérezhető az egyetemes lépték: mindennek megvan a maga helye és ideje, ami fent van, az lent is megvalósulhat, mitikus történelmünk helyet kaphat a mindennapok profán terében.

A bábszínház különböző programjai tehát a gyermeki kreativitásra épülnek rá, a kicsik vagy nagyobbak nemcsak nézik, hallgatják a mesét, hanem játsszák is, benépesítik figurákkal, szereplőkkel, ők maguk teremtik újjá azt. A gyermekek természetes világa, létközege a mese, és ez a mesevalóság nemcsak boldogabbá teheti őket, hanem tovább gazdagítja fantáziájukat is.

Ha hisszük, ha nem: gyakorlatiasabbak lesznek, miközben a lelkük szárnyal. Egyszerre tanulnak s hoznak létre esztétikumot, a szerepjátékok révén morális viselkedésmintákat ismernek meg, a fogalomalkotás vizualizálásával a lelkiséggel együtt a szellemük is fejlődik.

Bábosházi Figyelő címmel már hatodik éve kéthavonta jelenik meg a társulat ingyenes kedvcsinálója Papp Melinda szerkesztésében. Az új bábszínházi bemutatók előzetesei mellett portrék, beszélgetések olvashatók a régi és új tagokkal, az egy-egy produkcióban közreműködő művészekkel. Ismeretterjesztő sorozat indult a különböző bábtechnikák

kákról, a figurák alkalmazásáról. Láposi Terka a gazdája a jelképmagvarázó rovatnak, kiállításokat ismertet, s természetesen a *Játzóházi Lámpás* rovatot is gondozza. A hozzá kapcsolódó *Sorolóból* kiderül: a foglalkozások tematikája az éppen aktuális szakrális vagy népi ünnepkörökhöz illeszkedik.

A *Varázscseruza* rovat a gyermekrajzok készítéséhez ad inspirációkat és ötleteket. Az elmúlt években igen gazdag gyűjtemény jött létre a bábszínházi vagy játszóházi történetek nyomán készült rajzokból – a legjobbakat a „Gyerkőcfolyosó” falain is láthatjuk; a legutóbbi kiállítás februárban nyílt Kemény Henrik Debrecenbe visszatérő vándorkiállításával együtt. A pályázati téma a

„mutatványosok” volt – a gyerekeknek azt kellett megfogalmazni, hogy kik ők, mit csinálnak, hogyan néznek ki, hol mutatják be tudományukat. (A pályázatra érkezett legjobb rajzok közül válogattuk illusztrációinkat is, melyek az összeállítás több cikkében feltűnnek.) Segítségként a társulathoz legközelebb álló vásári népi bábjátékost mutatta be a rovat, a leghíresebbet: természetesen ifjabb Kemény Henriket, aki Vitéz László történeteit elmesélve, könnyű, csíkos paravánjával évtizedekig járta az országot-világot vásári mutatványosként.

előbb

*csak csend volt víz
csak kő volt tűz
előbb volt por
fújja majd szél*

utána

*csend csak víz volt
tűz volt kő csak
volt por lett csont
szél hűl s szépül
a nyír hegyű nap*

*fény peng csönd leng
fordul a rend fent
hold volt víz csak
s fény lett harmat*

*táltos tulipán szikrát
szeretet szárból szökkent*

A GYERMEK MINT ALLEGÓRIA

Fragmentumok kortárs művészek munkáihoz

I. Potyók Tamás

A Debrecenben élő festőművész, generációjának egyik legtöbbet ígérő tehetsége 2006. év végi kiállításán az aktok, tájképek és csendéletek, a figurális évszak-allegóriák mellett feltűnően nagy számban szerepeltek gyermekábrázolások (például *Havat gyűró, Fehérruhás, Levélgyűjtő, Üldögélő, Szobron ülő, Játszó*).

Potyók Tamás: *Levélgyűjtő* (olaj)

A kislányáról festett sorozatára különösen érvényes volt az a kompozíciós láttatási mód, ahogyan a figurális forma plaszticitása több-

nyire a háttér dekoratív, geometrikus síkbeliségével találkozik. Potyók Tamás kiállításáról rövid értékelést adtam a folyóirat január-februári számában, s most nem is a stílusbeli („dekoratív realizmus”) sajátosságokkal foglalkoznék elsősorban, hanem ifjú Gyergyádesz László művészettörténész kiemelő megállapítására hivatkozom. Szerinte „a *Levélszedőn* (2004) ez a metódus indirekt módon a temetők immanens hangulatát, a gyermeksírok elviselhetetlenül felfoghatatlan, lét-nemlét közötti lebegését, hangulatát idézi fel bennünk: a dermedten sík (ősz)i környezetben megjelenő kislány szinte élővé vált szobornak hat a talapzatként szolgáló kőpadon”.

Az időt is megállító mozdulatlan-ság (kimerevített mozdulat) plaszticitását valóban lehet látni, a sárguló falevelek valóban (mintegy az évszakkal járó állandó toposzként) felkelthetik bennünk az elmúlás érzetét, magam azonban nem a temetőhangulatot olvasom vissza a képről, inkább az allegóriában is benne rejlő disszonanciát, illetve azt a természetességet, ahogyan a gyerek viszonyul a világ dolgaihoz, értve ez alatt akár a számára felfoghatatlan halált is. Ha játszunk a szavakkal: a disszonanciában a képalkotás folyamatával megszűnik a distancia, eltűnik a távolság a fiatal élet és az elmúlás között.

Valóban meghatározó, szinte jelkép erejű ez a mű Potyók Tamás művészeti felfogásában – ezzel a distanciát megszüntető gyermeki habitussal készíti festményeit.

Potyók Tamás: Havat gyúró (olaj)

A gyermek figuráján keresztül ő maga kerül közvetlen fizikai kontaktusba (de szellemi és lelki viszonyba is) az anyaggal (az arché-elemekkel: a vízzel, földdel, levegővel és a fény-nyel), a kővel, fémmeel és fával, valamint a tárgyakkal. Ahogy a roka és a kopott facipő mellett a nagypapa egy-egy tárgy révén mutatja meg a múltat az unokának – a természetes valójában is stilizált formájú tülök egy fajta iránytű lehet a szerves műveltséget hordozó múlt felé –, szinte maga is sajátjává teszi a tárgyasítható emlékezés művészi alaphelyzetét. Ezt a láttatást a népművé-

szeti ornamens, a díszítő szerepből szellemi keretté emelkedő motívumok is csak tovább erősítik.

A világ dolgai között nincsenek nagy távolságok – merni kell egymás mellé tenni őket, ha már a természet eleve egyenrangúnak mutatja azokat – csakúgy, mint a művészettörténeti örökség értékpontjai között. A (például) realizmus ellen is tiltakozó szecesszió jól megfér tiltakozásának tárgyával, miként az impresszionizmus és a szimbolizmus is megbékül, a táj és a népművészeti ornamentika vagy a szobor-szerűség és a „plüss-puhaság” szintén fokozza egymás hatásait. Ezt gyakorolja Potyók a művészetében. Ezzel együtt a lehető leghétköznapiabb dolgok, jelenségek, szituációk bemutatására vállalkozik.

Potyók Tamás: Játsszók (olaj)

Potyók Tamás: Szobron ülő (olaj)

Potyók mindeközben nem értékeli a múltat. Legalább is nem úgy, ahogyan ezt egy fajta történeti szemlélet kívánná. Mert ahogyan a gyermek szemében minden tárgy és jelenség jelen idejű, úgy a művész is az adott pillanatban kezeli egymás mellett a dolgokat.

Azt mondtam, hogy megszünteti a distanciát, s éppen ezzel a természetes egymásmellettséggel teremti meg a disszonanciát. A gyerek számára a pléhtest nem ledöntött szobor, hanem valami, ami éppen ott van. Hogy mire gondol közben, azt nem tudjuk.

Ám azt sejtethetjük, merre mutat a művész. Nem előre és nem hátra, hanem belülről. Ott nyílnak tovább az egykori szövöttesek virágai, s ott kell rendet tenni a dolgok között.

II. Maksai János

Alkotónk számára (talán el szabad itt mondani) személyes tragédia miatt is jelképes erejű a gyermek festői ábrázolása. Azon túl, hogy a tiszta gyermekarcban az öröm és az oly sérülékeny boldogság tükröződik, allegorikus jelentésűvé nőnek a gyermek és bohóc (sokszor gyermekbohóc) kompozíciók. De utaljunk kicsit messzebbre is.

Maksai Jánost az 1990-es évek elején „felfedező festőnek” neveztem egyik műterem-riportomban. Ma is jellemzőnek érzem ezt az alkotói karaktert, ám a művész kalandjáró érdeklődése több esztendeje más irányba is halad, mint a bejárható táji és tárgyi, épített környezet megörökítése felé.

Maksai János: Várakozó (olaj)

A valóságos házak, utcák, erdőszélek és vízpartok, emberi alakok mellett a fantázia, a mesék világában szívesen barangol. Ami összeköti a két létsíkot: talán a virág motívuma. Bizonyos értelemben szecessziós jegy ennek alkalmazása, ám Maksai János nem annyira stilizál, mint inkább még színebbé teszi a virágot, mintegy belefogalmazva sokszor a kép egész jelentését is. Megjelenik tehát az elbeszélő jegy a szimbolikus tartalom mellett.

Maksai János: Lányka bohócok (olaj)

A tájképeken, táj-épület együtteseken és a csendéleteken a természetelvűség jut érvényre. Az a fajta realista szemléletmód, amelyben fontos helye van a lírának, a poétikus töltésű, asszociációs ábrázolásnak, illetve a látványhűségnek.

Maksai János: Kislányfej (olaj)

A mára egyre inkább meghatározó alkotói útban azonban jóval nagyobb szerep jut a fantáziának, a belső valóságot is újrateremtő fikciónak. Ezeket az elképzelt (nem egyszer a bohóccal együtt megjelenő) női vagy gyerekfigurákat keretező műveket tulajdonképpen metaforáknak, allegorikus képeknek tekinthetjük. (Az allegória elvont fogalmat, egy érzelmet vagy egy gondolatot tesz érzéketessé. Egyszerre alkalmazza a hasonlítást, a valamilyen közös tulajdonságon alapuló asszociációs azonosítást és a jelképet is.)

Visszatérő képi motívum a nő és a virág mellett számos attribútum (kalap, kosár), illetve gyakran ábrázol a művész valamilyen kaput vagy átjárót, szimbolizálva egyben a két világ határán való létet. Sajátos hangulatot ad azzal is, hogy a

bohóc alakjának képi idézeteivel többszörösen metaforikus helyzetet teremt. Finoman rejtjelez csak, csöndben andalít, megragadja figyelmünket egy festői gesztussal, színhangulattal. Egy fajta csöndes feszültséget hoz létre azzal, hogy idillt mutat, mégis a finom szomorúság lengi át a képet.

A nosztalgia nála az emlékezés művészete. S annak bizonyítéka, hogy a romantika sok szempontból modern felfogásnak tekinthető. Az ígéret és az álmok festészete az övé, élni és álmodni tanít. Megszüntetni a határokat az élet és az álom, a valóság és a képzelet között – s kijelölni az új határokat.

Maksai János allegóriái lírai absztrakciók. Megmarad a konkrét motívum, de az alakok gyakran átfogalmazódnak. Kompozícióiban a realizmus mellett ugyanúgy helye van a szecessziós ornamentals elemeknek, mint a romantikus, álomi hangulatnak, a képzelet szürreális megjelenítésének, de az újabb szimbólumoknak és az ellenpontoknak is. Alakjai általában olyan kompozícióba kerülnek, amely a kereten belül egy másik keretet hoz létre. Látszólag statikus helyzetben látjuk a figurát két mozdulat között, ám az egymásra vetített idősíkok aktívvá teszik pozícióját. Gyakran olyan érzésünk lehet, mintha egy, a művész lelkében élő mese illusztrációját látnánk. Ugyanakkor kétfajta festői nyelv szegül szembe egymással. Az álomi-éteri színvilág, szituáció felesel az erőteljes gesztussal, az

expresszív színekkel, mozdulatokkal a képen, illetve az absztrakciós háttérrel. Az expresszív és a lírai kettősségének hagyománya újszerű feldolgozásban jelenik meg.

Maksai János: Egy bohóc emléke (olaj)

A bohóc a cirkuszban az udvari bolond szerepét tölti be, és saját hiányosságainkat nevetjük ki benne. Nem vesszük komolyan, mégis az igazságot mondja ki. S szintén jelképes értelmet tulajdonítunk a bohóc könnyeinek. Sírása abból a mély szomorúságból fakad, hogy magányos, és végső soron senki nem érti meg őt.

A bohóc tulajdonképpen tükörszerepet tölt be. Maksai a bohóc és a lány párosában ennek a jótékony szomorúságnak a szintjére emeli

az idillt. S habár a bohóc számára egy fajta emlékkép a másutt is megjelenő tündérlány, gondolkodjunk el végül azon: vajon nem a mindenkiben benne rejlő férfi és női lélek szimbolikus találkozásáról van-e szó? S visszacsenghet a már másutt is feltett kérdésünk: Vajon nem a felnőttet mutatja-e be gyerekként festményein a művész?

III. Juha Richárd

Juha Richárd: *Gyerekkor* (bronz, márvány)

A fiatal debreceni szobrászművész munkásságával egy nagyobb elemzésben később külön is foglalkoznánk (Veres Péter portréját az előző számban láttuk, a Bertók Lajosra emlékező cikkben a színmű-

vész összetett személyiségét faggató *Hamlet* című szobrát mutatom be), ebbe az összeállításba most a *Gyerekkor* című bronz–márvány plasztikáját választottam.

A szobrászat számára alapvető kihívás a mozgás érzékeltetése a plasztikus mozdulatlanságban, az anyag és tartalom viszonyának feszítésében pedig előtérbe kerül a szimbolikus jelentés kifejezése, illetve a hangulat, a pillanatnyiség, a befejezetlenség, az éppen mozgásban lét ábrázolása. A szobrászok ezért is fordultak az ókortól kezdve szívesen például sportszituációk megjelenítése felé, mert azok más művészi feladatot jelentettek, mint a portré vagy az attribútumaival jelképesített alak. Egy (például) birkózókról készült szobor afféle küzdelmet fejezhet ki, mint a szerelmi aktus szimbolikus ábrázolása – előbbi esetben a küzdelem harmóniájára, utóbbiban pedig a harmóniáért való küzdelemre helyezve a hangsúlyt.

A gyerekek játék közbeni szobrászati megjelenítése bizonyos rokonságot mutat a sportjelenetekkel és a testiség kifejezésével is. Egyszerre mutat koncentrációt és önfeledtséget, ott van benne a zsáner elbeszélő jellege és a helyzet szimbolikus volta, lírai, mert élethangulatot közvetít, alkalmazza az akkordot és a variációt, valamilyen zenei anyagtalanságot testesítve meg. Egyedül a dráma hiányzik, az anyag mozgásában azonban ott feszül a szellem koncentrációja.

Juha Richárd *Gyermekkor* című kislasztikájában, a lábával a nyújtó keresztrúdjaiba kapaszkodó, hintázó

gyermek zsánerében, hiába alapjegy az ábrázolásnak, nem a realista hűségre, nem is a jelképi tartalomra figyelünk fel, hanem az örömpillanatra állandósítására, az élethangulat kifejezésére. A játék, a szimbólum és az ünnep karaktere egymást erősíti az esztétikumban, ám a felszabadult hangulatba a nosztalgia szomorúsága költözik. Meghatározó lesz a játék szimbóluma: a kapaszkodás és a lebegés, a fordított világ és a racionális látás ellentmondása.

Itt a korábbiakkal éppen ellentétes a gyermek és felnőtt állapot viszonya: nem a gyermekben mutatkozik meg a lehetséges felnőtt, hanem a felnőtt fordul vissza a gyermekkor felé. Mint kislány lábával a korbácba, úgy kapaszkodik a férfi gyermekkorába.

IV. Turcsányi Béla

Turcsányi Béla azt mondja: tájképei inkább impresszionisták, portréi pedig realisták. Másfél éve a Kiss Galériában rendezett kiállításán én azt mondtam: a realista igényesség mellett nála a klasszikus, illetve a szituatív portrékra is jellemzők az impresszionista megoldások, és a tájképeken is ott vannak a realista elemek. Legsikerültebbek azok a munkái, amelyek plein air hatásokkal ötvözve érzékeltenek a karaktert, szabadtéri környezetben, természetes fényekkel mutatják be az alakot (*Enikő*), külön hangsúlyt helyezve annak portrévonásaira.

Ez a hangulati és valóságötvözet emeli túl a fényképszerűségeen Turcsányi gyermekportréit is (habár a modell nehezen kezelhetősége miatt gyakran ő is rászorul a fénykép segítségére).

Turcsányi Béla: Vigaszváró (olaj)

Ezúttal a fenti jegyeitől eltérő festményét mutatom be, a *Vigaszvárót*, mely szerepelt a 2006 évi őszi tárlaton is.

A festmény keretét egy valóságos, kopott ablakkeret adja, s a vásznon festi meg a művész a törött és végigrepedt üveget, mögötte azzal a szomorú gyerekarcral, amelyen a szomorúság érzésével együtt jelenik meg a boldogság fénye is.

A szobában csak egy gyöngye lámpa ég, a kislány arca mégis fényben úszik, át a homályos üvegen – a fény

tehát kívülről érkezik, onnan, ahol a néző áll, ahová a lányka is néz. Arca mellett az ablaküvegre tapasztott tenyerét is ez a misztikus fény világítja meg. (A fény eme misztikus forrásának alkalmazása egyébként a művész manierista, illetve a barokk iránti, másutt megfigyelhető vonzódásra is következtetni enged.)

Mivel azonban az ablak két világot választ el, kívülre és befelé is nyílhat, a kint és a bent helyzetére egyaránt utalhat, van egy másik lehetséges olvasata is ennek a vigaszváró állapotnak. Mi vagyunk bent, a kislány áll odakint, a lány arcát a belülről kiszűrődő fény világítja meg, s a kinti pislákolás (amit előbb a gyöngye lámpáénak hittünk) a hold ködös fénye. A kislány tehát nem arra vár, hogy bemenjünk hozzá, hanem arra, hogy beengedjük őt magunkhoz.

A várakozó kislány vigasza ki vagy mi lehet? – adódik önkéntelenül a kérdés, legyünk bár kint vagy bent. És azért olyan szívbemarkoló a festmény, mert a néző felelősségét szóltatja meg. Hiszen mi állunk ott a fény helyén, a gyermek tőlünk, felnőttektől várja a vigaszt.

De hogy az allegória mindkét irányban tovább épüljön a nézőben, át is fogalmazhatjuk kissé a vigaszgyökerét. Ha a lány kívül áll, nem is csak a vigaszt várja, hanem el is hozza azt nekünk. Arcán a szomorú boldogság fénye nemcsak a benne megfogalmazott remény, hanem az általa formát kapott ígéret is egyben. A Vigaszváró tehát akár a Vigaszhozó is lehet...

V. Józsa János

A 70. születésnapját az elmúlt évben ünnepeelt Munkácsy- és Medgyessy-emlékplakettes, Káplár Miklós- és Holló László-díjas festő- és grafikusművész metszetei önmagukban is külön tanulmányt érdemelnének ugyanúgy, mint a tűzzománcok és a festmények. Ezúttal csupán a több festményének témájául szolgáló gyermekmotívumaiból válogattam néhányat, ám ezek alapján is kijelölhetők művészetének főbb értékköordinátái, még ha az életműben meghatározó zenei és színházi inspirációkról, kompozíciós és motívumanalógiákról nem is beszélünk.

Józsa János: Enteriőr

Nagyobb méretű *Enteriőrje* művészetének a '70-es évekre kialakult konstruktív realista szakaszát il-

lusztrálja, a külvárosok parasztszobáinak világát idézve fel, a családi örökségen túl kapcsolódva a Menyhárt József-i festői szemlélethez is. A kép egész terét uralja az előtérbe helyezett parasztkislány sík-plasztikus ábrázolása. Az érzelmet nem a kislány arcán jeleníti meg, hanem a mély kutakként magukba szippantó szemek sötét, babaszerű gombtömegében. A lány mintegy maga is a melléhez szorított játék baba hús-vér másává alakul át. Ugyanakkor szerepet játszik. Fegyelmezett tartása, parasztfekendő öltözete, de leginkább aránytalanul nagy, munkában edzett keze anyává teszi a kislányt, egész méltóságában kifejezve a környezet szocializációját.

Az expresszív realizmus stílusjegyei jelennek meg az *Anya gyermekével* című tempera festményén

(lásd a reprodukciót). Józsa itt szándékoltan nem fordított figyelmet a háttér kidolgozására, de még a test végtagjainak (például az anya kezének, a gyermek lábának) festői kimunkálására sem. Az alakokat az expresszív indulat vázlatozó erejével, a színváltozatok kromatikus formaépítkezésével jelenítette meg, s különös feszültséget eredményez (ez jellemzi a kompozíció disszonanciában rejlő harmóniáját), hogy a festőindulat tulajdonképpen idilli helyzetbe csendesedik vissza.

A fentieket erősítendő, Pogány Ö. Gábor még 1975-ben fogalmazott úgy, hogy „mértanias egyszerűsítéssel utal a valóságra, legtöbbször a stilizálás lehetőségeit se kerüli el, ami azután megteremti a nagyvonalúshoz szükséges feltételeket is”.

Kislányának, Poppeának a növekedéséről valóságos festménynaplót vezetett a művész. Kisgyerekkorától nővé éréséig számtalan változatban megfestette (például kalappal és virággal, legyezővel és macskával), mégis többek ezek a képek egyszerű helyzet- vagy karaktertanulmányoknál. Míg a szemnek például olykor csak stilizált (így szimbolikus) szerepe van – nem a szemmel jellemez, gyakran még az önarcképnél sem alkalmazza ezt az eszközt –, ezeken a portrékon a tekintetben megfogalmazható karaktert is közvetíti a művész.

A *Poppea sárga virággal* még a szinte babaszerű kislányt mutatja be, a többi Poppea-portré azonban a kislányból kibontott ártatlan nőiséget is, az érzékeny művészt, a reneszánsz humánummal telített

belső szépség sugárzását, akinek azonban a báj mellett alapvonása a játék is, a szomorúságban ott van a derűre való hajlam, a teremtet világ apró, élő csodáinak végtelen szeretete és féltő tisztelete.

Józsa János: Poppea sárga virággal

VI. Horváth István

Horváth István művészi pályája a fotózással kezdődött 1963-ban. Tagja s egyik szervezője volt a MŰHELY '67 kiállításnak, mely a szakma történelmévé vált. Az újtó és „nemzetmegtartó szellemiség” inspirációjával, a természetes ábrázolásmódtól elfordulva, Makoldi Sándor fogalmazásával „alkotói metamorfózisát végigjárva, a hatvanas években elkezdett tér-kép-plasztikai munkáinak tanulságait megtartva, szervező gondolkodásmódjával” készíti ma festményeit.

1966-os fotómontázsának címe: *Gyász*. Az antropomorf fatörzstörzök eleve metaforikus kompozíciót sejtetnek, s szinte tobzódik a kép szimbólumokban. A korpuszhoz támasztott létra (út az egekbe vagy a lélek megvilágosodásához), a nádtorzsák között szétszórt kútgyűrűk (a múltnak kútja betemetve), a pusztulás totális környezetében játszadozó pucér kisgyerekek (a jövőből tekintenek vissza ránk?), a fadézsában ülő, feje fölé fekete esernyőt tartó meztelen nő...

S hogy mi a gyász, ahhoz éppen a gyerek ad kulcsot. A jövő. Mert gyász van, ha meghal a múlt, ha a kútba néző csak a semmit látja, ha a létra is a semmibe vezet, s a meztelenség groteszk szabadságillúzió csupán. Gyász az, amikor nincs kapcsolat idők, terek és emberek között. Meddig tart a gyász?

Horváth István: Gyász (fotómontázs)

A SUGÁRZÓ SZERETET MONUMENTALITÁSA

Medgyessy Ferenc: Szoptató anya

Medgyessy Ferenc szobrászi életművének egyik legfontosabb darabjaként értékeli a művészettörténet az 1917-ben készített *Szoptató anya* című alkotást. A gipsz és terrakotta változatok mellett a művész már ekkor megmintázta márványból azt (vörös márványból is), valamint bronzba öntötte. Az eredeti bronz kisplasztika a felújított életmű-kiállításon is szerepel a Medgyessy-élmúzeumban.

*Szoptató anya – Medgyessy Ferenc
bronz kisplasztikája*

(Fotó: Andics Árpád)

Az életművet nemcsak több tanulmányban, de monográfiában is feldolgozó, a régi és a felújított kiállítás vezetőit író Sz. Kürti Katalin szerint kevés olyan plasztikai alkotás van a magyar képzőművészetben, amely a monumentalitásnak és az intimitásnak, valamint a mély bensőségességnek ilyen tökéletes összhangjában született volna. A művészettörténész úgy véli, talán csak Derkovits Gyula anya-gyermek ábrázolásaival vethető össze ez a teljesítmény. A kisméretű, jó kétarasznyi (egészen pontosan 41,5 cm magas) bronz plasztika monumentalitását a belülről sugárzó szeretet, a törékeny, új életnek adott, végtelenül gyöngéd gondoskodás, a megemelten érzéki kifejezésű anyaszenség, a védelem, az anyaölből megtestesülő feltétlen és egyetemes bizalom fizikai és érzelmi harmóniája teremtette meg.

Medgyessy ezt a munkáját még ugyanebben az évben – László Gyula életmű-katalógusának tanúsága szerint – márványban is elkészítette, egy piszkei kőből faragott, egy méteres nagyságú változat Rippl-Rónai József tulajdonába került, később többször nagyította, sőt, hosszú érlelés után köztéri alkotás lett belőle 1932-ben. A haraszi kőből készült nagyítást a főváros rendelte meg. Az egy nézetre kom-

ponált, ókori keleti hatást is őrző alak a szikla erejét, súlyát idézi.

Az 1932-es változatról írta László Gyula, hogy e szobor tanulmányozása a legjobb vezető Medgyessy alkotásmódjának megismeréséhez. „Emberfaragta sziklának” nevezte, mely megőrizte a kő „sziklasúlyú mozdíthatatlanságát”. Szobraiban „nem kőből kifaragott embereket látunk, hanem kőbe faragott teste- ket. Nem igyekszik eltüntetni, a testben feloldani az anyagot, ha- nem inkább az alak és anyag ötvö- zetét keresi, amelyben a két ellen- tét, a mozdulatlan kő s a mozgást kívánó test áthatja egymást.”

Medgyessy szobrai László Gyula szerint erősen közelednek a mértani ősfomák felé. Formai alakításá- nak igazi melegségét azonban az ábrázolás tárgyán keresztül érezzük meg. Erre is kiváló példa a *Szoptató anya*, egymásba épülő téridomai- val. „Építményének alapja lépcső- szerű. Az alsó tömb (zsámoly lábak) kockájából az ölben tartott csecse- mő tiszta hasábjá vezet át a felső- test boltozatos záródásához, ame- lyet a lehajló fej gömbje koronáz.” A test tömbjeit finoman ütemezik a mértani formaszabályoktól való el- térések, a testarányok finom meg- változtatása, modulálása, a versal- kotás zeneiségét idézve fel.

Ugyanennek a munkának a feles gipszmintája is szerepelt az emlékműzeum anyagában. Három évvel a művész halála előtt, 1955-ben ké- szült az a 180 cm nagyságú változat, amelyet a Medgyessy-emlékműze- um udvarán helyeztek el. Ma hiába keressük ott a művet – a szobor

Debrecen város tulajdonába került (a *Nelli* című alkotással együtt, amely 1999 óta a Holló László Em- lékmúzeum kertjében áll).

Szoftató anya – részlet
Fotó: Andics Árpád

A *Szoftató anya* nemcsak az anyaságot és az ebből a státuszból természetesen fakadó életerőt fejezi ki, hanem Aradi Nóra jellemzése szerint az ösztönös emberi bizako- dást is. Lehet, valóban egy munkás- (vagy paraszt)anyát ábrázol a mű – miként látta azt a szocialista művé- szettörténet. A gyökértelen ideológia szeret nagy műalkotásokra hivat- kozni. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy szobraiban Medgyessy a szent anyaságot magát formázta meg. Időtlen élménye: az anya-gyer- mek egy-testébe sűrített humánus.

SÉTA A MEDGYESSY FERENC EMLÉKMÚZEUMBAN

Tárlatot vezet: Kövér József szobrászművész

*Medgyessy Ferenc a Táncosnővel
1954-ben*

Újabb szempontokat kaphatott a közönség Medgyessy Ferenc életműve megismeréséhez március 29-én. Kövér József szobrászművész tartott rendhagyó tárlatvezetést, az emlékmúzeumban, művész szemével szólva művészlől, olyan megközelítési módot alkalmazva, melyhez a művészeti mellett bizonyos anatómiai és pszichológiai ismeretekre is szükség van. (Tudniillik, nemcsak abban nyilvánul meg a tárlatvezető és a bemutatott művész közötti rokonság, hogy mindketten szobrászok, hanem az orvostudománnyal való kapcsolatukban is. Medgyessy,

szülői akaratnak engedve, orvosi tanulmányokat folytatott, Kövér József gyakorló fogorvos, és maga is oktatja a hallgatókat.) Vezessen most újra körbe bennünket dr. Kövér József az emlékkiállításon!

A műalkotás megítélésénél azt is meg kell vizsgálni, hogyan jelennek meg benne a gondolati, érzelmi és formai tartalmak. Egyik erősebb lehet, mint a másik, de ha valamelyik hiányzik, ott baj van. Továbbá minden művészen vannak genetikailag kódolt képességek, bármelyik művészeti ágban is hozzon létre maradandót, az átlagosnál fejlettebb vizuális látásuk, zenei, irodalmi érzékenységiük és matematikai tudásuk. Mindezek mellett Kövér József meghatározó szempontként említette a fenotípus megjelenését, mely az alaktani és élettani sajátosságok összességét jelenti, azt az alakot, amely az öröklött tulajdonságok és a környezet együttes hatására jelenik meg. Számolni kell tehát azzal is, hogy egy művész milyen környezetben alkot, milyen hatások érik.

Medgyessyt minden egy irányba hajtotta. Az orvosi tanulmányokból is csak az anatómia érdekelte, de nem a szokásos részletező látásmódot sajátította el, hanem egységesen, összegző, komplex módon formálta a testet. Nem izmokat és csontokat látott, hanem egész formát, ezért visszaríadt az akadémis-

ta képzéstől is. Direkt nem anatómizált, hanem az egységes (és egyszerű) kifejezést kereste.

Szoptató anya (pasztell)

Medgyessy itt még a szecessziós stílizálást alkalmazta, ám a vonalak mögött már felsejlik a tömeg ereje

Először festő akart lenni. „Mulatságos, amit mondok, de én, a modern szobrász, a konzervatív festőknél kezdtem, mert festő akartam lenni.” Medgyessy *Festőből – szobrász* című vallomása kezdődik így. Ha megnézzük grafikáit és pasztelljeit, kiderül: sajátos plasztikai szemléletéhez nemcsak a (gyakran autonóm értékű) tanulmányrajzok, de a festői stúdiumok is jó támpontokat adtak. Igaz, csak rajzait összegezte 1956-ban – de felhasználta a piktúra tapasztalatait is. A *100 rajz* előszavában írta: „Rájöttem, hogy szobrász

leszek, és hogy rajzaimon keresztül leszek azzá. Pedig közben már orvos is lettem, aztán egy merész kanyarodással festőnek készültem, míg végre befutottam szobrásznak – folytonos rajzolások között.” Medgyessy azért csábította inkább a szobor, „mert míg a festmény mozgást is [!] ábrázolhat, addig a szobor jó részben csupa mozgásból áll”. De a színektől sem tudott elszakadni – „a színek adják a hangulatot, mélységet, a testi közelséget.”

Franciaországi tanulmányai közben, a Louvre-ban érték azok a hatások, melyek először a szobrászat felé vezették érdeklődését. Az etruszk és a görög szobrokban fedezte fel az úgynevezett kitalált formák természetes erejét. Ő is így alkotott, állapította meg Kövér József, s legjobban a kőfaragásban tudta érvényesíteni ezt a szemléletet.

Olvadó nő (tanulmány – 1942)

Gyakran idézzük Medgyessy nyomán Michelangelo mondását, mely szerint meg kell látni a kőben a formát, és a fölösleget csak le kell bontani róla. Talán a komplex formaszemlélet miatt állt közel hozzá a kőfaragás. Saját műterme lett (ez is a fenotípus karakteréhez járult hozzá), s a kortársak ellenséges légkörében is kitartott saját útja mellett – nem akart senkihez sem hasonlítani. (Nem igazán követte figyelemmel a két világháború közötti művészeti tendenciákat, s Maillollal is, akihez pedig gyakran hasonlítják művészetét – s nem alaptalanul –, csak akkor ismerkedett meg, amikor a Déri Múzeum előtt látható allegorikus szobraival Grand Prix-t nyert Párizsban.) Az 1930-as évek elejéig nem ment külföldre, a fenotípust nem érték hatások. A megismerhetetlent akarta megismerni, saját útját követve. Erőt adott neki, hogy egy alapvetően nem támogató jellegű közegben tudott érvénye-

sülni. Művészi törekvéseit az mozgatta, hogy önmaga alakítsa ki saját szemléletét, formavilágát és eszköztárát, még csak véletlenül se vegyen mintát másoktól. Rájött arra, hogy az egyszerűsödő szobrászi nyelvben tud legközelebb kerülni a „kitalált formákhoz”. Ehhez nagy segítséget nyújtott fentebb emlegetett rajzművészete. Kövér József felhívta a figyelmet arra: Medgyessy vonalakkal foglalta a testet térbe, rajzai lezárt egységet mutatnak ugyanúgy, mint a szobrok vagy a körplasztikák. A figurát nem bontotta ki (talán csak a *Táncosnőben* látunk el-lenpéldát), stabil alapra építette, a formát érzelmi töltettel gazdagította. Szerette a mozgást, s ebbe a zárt formába is megannyi dinamikus jegy sűrűsödött, modelljeit gesztus közben ábrázolta, saját világot építve köréjük, mintegy maga a mozgás zárta plasztikus egységbe a formát.

Táncolók (relief, 1912)

Nem csinált mást, mint az életet figyelte. Nem készített szobrot a halálról, még síremlékei vagy az ilyen tervei is mind az életről szóltak. (A *Kövér gondolkodó* 1911-es megformálása köszönt vissza például egy 1935-ös síremléktervében. A fizikailag nyugalmi helyzet a szellemi koncentráció aktív dinamizmusával társult.)

Az életben pedig leginkább a hétköznapi sorsokra, az ellesett gesztusokra, a nehéz helyzetekre, a munkára figyelt. A tiszta őserőt, a benne sűrűsödő harmóniát, a megküzdött szépet kereste. S nem is a látványosan szép (mesterséges) nők közül válogatott. Paraszt-szépségeket ábrázolt. Nem a szépasszonyt, hanem a belső szépséget mintázta.

Kövér József felhívta a figyelmet Medgyessy sajátos domborműves ábrázolására. A reliefeknél sem a síkszerű ábrázolás elvárásait követte, hanem mélységet hozott létre. Belépett magába az anyag terébe, a figurát a belső mélységből hozta létre. A külső anyagsík mintegy a dombormű kereteként szolgál, s azon belül van egy belső sík, amelyből előtörnek az alakok. Szerinte a szobor a domború felszínnel kezdődik, s ott is végződik. Nem szerette a homorú formákat, ezért küzdött sokat például a ló ábrázolásával. (Szintén gyakran idézett anekdota, melyben a kiállított lovas szobrot rosszállóan méregették, megjegyzést tettek hiányosságaira, mire Medgyessy kifakadt: „Nem lú ez, hanem szobor!”) Ezzel szemben a formaegység vagy

a mozgásdinamika legjobban a lovas szobroknál jellemezte. Még Rodin munkáiért sem rajongott igazán – óvakodott a befejezetlen formáktól, nem tetszettek neki, ahol nincsenek tiszta felületek.

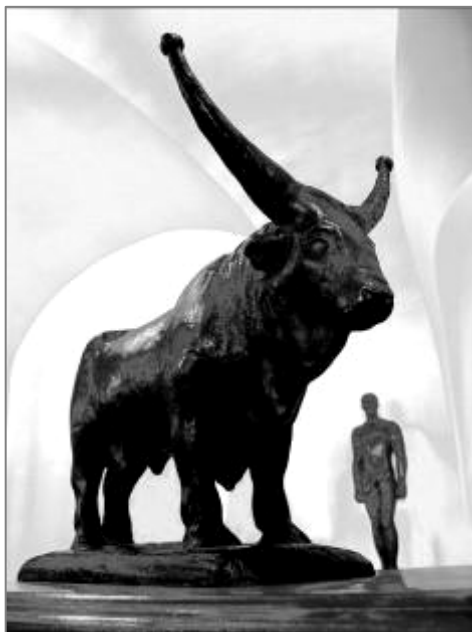
Kövér gondolkodó nő (1911)

A fenotípust erőteljes hatások érték, amikor 1937-ben Párizsban neki ítelték a nagydíjat – a magyar kulturális méltóságoknak egyébként más jelöltjük volt, de a zsűrielnök Maillott Medgyessy munkái nyugtázták le. Egymástól függetlenül jutottak el az egyszerűsített, zárt, tiszta formákhoz. Medgyessy, aki egyébként nem volt tisztában a különböző művészeti stílusokkal, minden művében tudatosan végiggondolt formákat teremtett.

Vagy miként ezt Kövér József fogalmazta meg: a szobrász a művével teremtett egy életet. Eleink talán a technikai hiányosságok, az anyag nehezen kezelhetősége miatt maradtak meg az említett kitalált formáknál, Medgyessy azonban tudatosan nem faragta tovább a követ. Láta, hogy elég, mert a cizelláltság lehet, hogy kifinomultabb hatásokat kelt, a testet azonban könnyen megfoszthatja belső erejétől.

*Fényben (Medgyessy 1917-es
Térdeplő kis női aktjával)
Lent: Hortobágyi bika (1934)*

Andics Árpád felvételei

Egy pillanatra megállunk most a táncosnők előtt. (A motívumot a művész számos reliefben, gipszben, bronz kisplasztikában és köztéri szoborban is feldolgozta, s valamilyen táncgesztus más munkáiban szintén megjelenik, például egyes munkaábrázolásainál – a monumentális *Szüretelő menet* 1939-es gipszmintáján vagy a Debreceni Nemzeti Bank 1933-as faragott domborművein –, illetve női aktjainál, az 1911-es *Három gráciánál*.) Medgyessy életében soha nem táncolt, de kitáncolta kezén keresztül, a folyton változó, de önmagába végül mindig visszaalakuló mozgást.

Végül pedig a portrészobrászatról is hallhatott a közönség. Az a tény, hogy hasonlít-e avagy nem hasonlít a szobor a modellhez, tulajdonképpen megpecsételi a mű sorsát. Medgyessy Ferencet nem a külső hasonlóság érdekelte, nem csak az arcot akarta megismerni, hanem a jellemet is. Nem cizellált itt sem, hanem rátalált a legfontosabb karakterjegyekre. Nem bontotta ki a szemet, mégis élővé tudta tenni a portrét.

A mű egységében és egyszerűségében hordozta magában az embert, akár *Móricz Zsigmond*ot,

akár *Rippl-Rónai József*et mintázta. Maga a szellemi és lelki tartás teremtette meg tehát az egyértelmű hasonlóságot a szobor és a modell között.

A tárlatvezetés nemcsak mélyebb művészi és emberi problémákat világított meg, hanem közvetlenségével is hatott. A hangulat felidézését jól szolgálhatják Kövér József búcsúszavai is: „Medgyessy szerette az embereket. Aki pedig nem szereti Medgyessyt, az szégyellje el magát!”

Térből a térbe: Ablakok – Andics Árpád felvétele

SENYEI OLÁH ISTVÁN GRAFIKAI MUNKÁIRÓL

Senyei Oláh grafikáinak kis méretére hívta fel a figyelmet Dankó Imre az *Itt és most* című, a biharkeresztesi múzeumbarátok 1997. évi második kiadványának a művész munkáit ismertető cikkében.

Vízet töltő nő
(színes ceruza, 1963 – MS 80/2675)

Ez a megállapítás részben igaz – a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár levéltárában őrzött hagyatékban ugyanis nagy számban találhatunk A/4-es, A/3-as formátumú rajzokat, pasztelleket és akvarelleket is, valóban feltűnő azonban a kisebb, sokszor A/6-os jegyzetfüzet, notesz méretű lapok nagy aránya, illetve az is megfigyelhető, hogy a művész sok vázlata fecnikre, hulladéklapokra készült. Ám fogad-

juk el jól nyomon követhető tendenciának a kis méretekben készített kompozíciók sorozatait.

Senyei Oláh István kis méretekhez való ragaszkodását általában két dologgal magyarázták – hívta fel a figyelmünket a lehetséges okokra Dankó Imre. Először azzal, hogy Senyei „olyan szegény, elárvult és nemcsak takarékos, hanem zsugori is volt, hogy anyag (esetében legtöbbször papír) takarékoság miatt rajzol, fest ilyen kisméretű papírokra, vásznakra”.

Vető férfi
(színes ceruza, 1960 – MS 80/2442)

Ha volt is ebben valami igazság, az iméntinél lényegesebbnek tűnik a másik magyarázat. Senyei Oláh az első világháborúban elvesztette az egyik szemét, és mind nehezebben boldogult a másik, egyre gyöngülő szemével is. „Nehezen látott,

a nagy, kiterjedt térséget nem tudta belátni, következésképpen ábrázolni-érzékelteni se” – írta a muzeológus. Ezeken a felületeken is arra törekedett tehát, hogy ne a mélységet is megidéző távlatok jelenjenek meg rajtuk, hanem legyen mozgalmas a kompozíció.

Tavaszi (olaj, 1928 körül)

Ahogy Dankó Imre fogalmazott: „Ezért is szeretett azután tömeget, vásári forgatagot ábrázolni. Olyan tárgyakat, amikkel kitölthette a kép adta, sokszor szűkös kereteket. Ez magyarázza azt is, hogy Senyei legtöbb képéről azt mondták a korabeliek, de sokan mondják ma is, hogy (...) zsúfoltak. Azt a néhány portrét, amit festett vagy rajzolt, úgy helyezte el a vásznon vagy papíron, hogy az ábrázolt alak ne csak a kép középpontjába kerüljön, hanem az ábrázolás töltsse ki a teljes mezőt, ne maradjon semmi

üresség mellette, alatta, fölötte, akárcsak marginálisan se.”

Nos, ezzel a megállapítással is vitába lehet szállni – s nemcsak a bal oldali reprodukciónkon látható *Tavaszi napsütés* című olajképe vagy az ehhez hasonló *Őszi vihar*, *Eső után*, *Öreg gémeskút*, *Út a Nagyerdőben*, *Alkony* című munkái miatt, hanem a levéltári hagyatékek grafikai lapjai szintén részbeni ellenpéldaként szolgálnak. (Sajnos, a levéltári rendezés során a nagyobb lapokat összehajtották, és ez a grafikák – főleg a pasztellek vagy az akvarellek – állagromlásához vezetett.)

Munkába induló öreg (ceruzavázlat, 1961 – MS 80/2466)

A kis lapokon – és itt valóban sokszor tenyérynyi felületre kell gondolnunk – a legtöbbször tájrészletek, nagy számban fák, növények láthatók, házakat, paraszti életképeket örökölt meg, ritkáb-

ban színes vagy színekkel is kísért környezeti vázlatokat találunk, és külön sorozatokat képeznek a cirkuszi artisták vagy a sportolók mozdulatairól készített lapok. (Senyei egyébként fiatalabb korában maga is aktívan sportolt, egyesületi szinten atletizált.)

Ezek valóban afféle rajzos feljegyzéseknek, úti vázlatoknak, az emlékezést, a látvány felidézését segítő képi dokumentumoknak, illetve nagyobb igényű munkákat előkészítő tanulmányoknak, rajzi esszéknek tekinthetők. A mozgásra, a mozdulat harmóniájára, több szereplő esetén az összhangra, a közöttük létrejövő kapcsolatra figyelt. A munkát végző ember egy-egy jellemző mozdulatának kiragadásánál nem a tevékenység nehezét, a kemény küzdelmet, hanem a pillanat felszabadultságát, a derűs belefeledkezést érezzük.

S találkozzunk is e témák kidolgozott változataival. Olyan olaj- és vízfestmények szerepeltek a kiállításokon, mint a *Diszkoszvető*, *Ruhaszáritás*, a *Krumplivetők*, *Cirkusz a nyírjesben*, *István malom*, *Régi házak*, *Magányos fa*. Ám a kis felületeken is jól megfigyelhető, hogy Senyei igenis

ügyelt a távlatokra (ez még bravúrosabbá teszi a noteszlapos vázlatokat!), és képes volt arra, hogy egyetlen mozzanatot, gesztust is kiemelten tudjon érzékelteni.

Senyei Oláh készített aktokat is (nem nagy számban), és figyelmet érdemel az ábrázolásnak az a sajátossága, hogy a meztelen női test vonalainak kidolgozásánál (fekvő vagy ülő helyzetben például) nem a nyugalmi állapotot, nem a meztelenség szabadságát érzékeltette, hanem a mozgást.

Cirkuszosok
(pasztell, én. – MS 80/
2846)

A reprodukciónkon látható *Fekvő akt macskával* című, 1963-as színes ceruzavázlaton (MS 80/2649) a nő izmai megfeszülnek (ezt a művész a kontúrvonalakkal is felerősítette), úgy tűnik, mintha egy birkózó jelenetet látnánk. Könnyed, erotikummal fűszerezett, allegorikus évődés ez – a macska nemcsak a gombolyaggal játszik, de a nővel is, illetve fordítva.

A tájak ábrázolásának is van szimbolikus tartalma (a nap- vagy évszakos han-

gulatok saját lelkiállapotára, léthelyzetére szintén utalnak). A fák például egyértelműen emberjelképek is nála. A sport, a mutatványos szórakozás ábrázolása nem egyszerű szemlélődés vagy a sokat emlegetett (és a sportban gyakorolt) mozgás titkainak fürkészése, hanem elfojtott vágyait is belevetítette később ebbe a nyüzsgésbe.

Somorjai László Senyei sport témájú képeiről a *Debreczen* 1936. február 16-i számában írt az Ady Társaság képzőművészeinek kiállítását követően. A 25 éves „sport-szolgálatra” hivatkozva jelentette ki: „Senyei Oláh meglátja és megmutatja a sport-mozgásban rejlő művészetet akkor is, ha nem az atlétikai mozgás gondolatával társuló férfi-ideált adja. Minden képen a mozgás kifejező erejét tudja bravúros művészettel elélni hozni.” Zenei témájú művei érdeklődésének egy meghatározó szeletét illusztrálták, a mozgás ritmusában pedig mintegy a zenei ütemeket követte nyomon – gyakran emlégették műveinek zenei párhuzamait. Kis számban továbbá olyan lapokat is találunk, melyeken nyilvánvaló az allegória szándéka (például a *Szerzetes a hegyekben*)

A *Debreczeni Újság – Hajdúföld* 1943. évi december végi számában a Senyeivel sűrűn levelet váltó, sorsát a fővárosban is egyengető Gerlótei Jenő azt írta cikkében, hogy miközben tekintete a Debreczenben és környékén bejárható területekre tapad, figyelme meghaladja a látható világot, a misztikus mélységekig hatol a lélek rejtelmiei-

be, a lelki és szellemi jelenségek forma- és színszimbólumait keresi. Arra is utalt, hogy olvasmányaiiban misztika, filozófia, csillagászat, geológia, a természet és az ember tudományos feltárása nyit előtte rendszerbe olvadó távlatot, „melyet az élet fanyar, reális szemlélete óv meg az ábrándokba szakadástól”.

Szerzetes a hegyekben
(tus, toll – é. n. ; MS 80/2624)

A Senyei-hagyatékban maradt vázlatok nagy számát Módy György azzal magyarázza, hogy a megfigyelés, a sokoldalú és többszöri rögzítés volt alkotói folyamatának alapja. „A látvány csak akkor vált témává, ha idegszálain átfuttatva, az újra felizzott benne. Minden festői témához személyes mondanivalója tapadt, szinte vallomásszerű mondanivaló.”

EGY „ARISZTOKRATIKUS” SZENVEDÉLY

Az exlibris-gyűjtés és -készítés (3.)

Az erdélyi születésű, 2007-ben ötvenéves **Vincze László** grafikusművészről már ennek a sorozatnak az első részében is említést tettem – mint a kisszámú exlibris-készítő művészek középgenerációjának egyik legtehetségesebb tagjáról (egy-egy, Ürmös Péternek és dr. Arató Antalnak készített könyvjegyét közöltem), a márciusi számban önálló grafikai munkásságáról számoltam be. Ám érdemes külön is foglalkozni kisgrafikai és exlibris művészetével.

Dr. Arató Antal
Vincze László exlibrise (op. 285.)

Dr. Arató Antal (vagy ahogyan maga a művész is nevezi: az „exlibris-pápa”) számára 1988-as megismerkedésük óta Vincze László összesen 14 könyvjegyet készített

Pálffy Zsolt
Vincze László exlibrise (op. 446)

Az első könyvjegyet még 1983-ban metszette – Vincze a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban Nagy Pál vezetésével ismerkedett meg az exlibrissel –, az idén pedig az 500. tételt is feljegyezhetette opuslistájába. (Használ fa dúcokat is, kisgrafikai munkáinak nagy része azonban linómetszet.) A portugáliai, évenként kiadott exlibris világcatalógusban eddig három alkalommal képviselte Magyarországot, a tematikus és mű-

faji seregszempléken Barcelona mellett Pescara, Cottbus, Malbork, Meudon és Párizs kiállítótermeiben szerepelt munkáival.

*Dr. Gombos László
Vincze László exlibrise*

Vitán kívüli alapkövetelménynek számít, hogy a mondanivaló középpontjában a technikai megoldások mellett a megrendelő személye, rajta keresztül az ember és a világ viszonyának kifejezése kerüljön, arra azonban már a könyvjegyeit bemutató Lenkey István felhívta a figyelmet, hogy Vincze László lendületes vonalai a mondanivalóra összpontosító lelkiállapotát is tükrözik. A feladattal való azonosulás, a megrendelő személyiségének művészi átélése során tehát nemcsak a könyvjegy „tulajdonosának” karaktere, szellemisége, világnézete vagy erkölcsi alapállása domborodik ki, hanem a grafikus saját művészi világát, motí-

vumbeli vonzódásait, a kompozíciós formaépítkezés hangsúlyait, figura és témakezelésének sajátos árnyalatait szintén kifejezi.

*Bodrogi Á. Péter
Vincze László exlibrise (op. 492)*

Az exlibris és az alkalmi grafika a fantázia szabad szárnyalását ugyanúgy megengedi, mint ahogy rászoktatja alkotójukat a pontos, mives,

igényes munkára. „A mesterségbeli tudás tiszta, áttekinthető, erőteljes kompozíció megteremtéséhez vezeti” – írta róla Lenkey. A fekete-fehér mozgalmasságban jut hely a lehetetlen finom megoldásoknak, a vonalak, a fehér felületek és a sötét tömegek játékának, a technikai és szerkezeti fegyelem mellett a derűs megoldásoknak, a témaelemből, a megrendelői szándékból vagy a pillanatnyi hangulatból fakadó humornak is.

Tóth Ferenc
Vincze László exlibrise (op. 439)

Lapjai számos magyar és erdélyi irodalmi, illetve történelmi vonatkozású ismeretanyagot is hordoznak, nem egy kompozíciós utalásának megértéséhez jól jöhet a történelmi közelmúlt, a huszadik század második fele kelet-európai törté-

nelmének ismerete (vagy átélése) is. Idézzük ismét Lenkeyt: Vincze László „ábrázolásmódjára a realista szemlélet jellemző, még akkor is, ha olykor-olykor megkísérti az elvonatkoztatásnak az a formája, melyből csak a rusztikus anyagkibontás utal arra az irodalmi, történelmi háttérre, melyből munkássága ki-
nőtt és táplálkozik.”

Király Zoltán
Vincze László exlibrise (op. 461)

Egyetértve a realista alaphangra tett utalással, fontosnak vélem megjegyezni mellette az igen erős szimbólumteremtő képességet. Könyvjegeinek három nagyobb csoportját (úgy mint a hagyományos, népi gyökerű ábrázolásokat, a groteszk je-

gyeket felmutató vagy formát bontó, modernebb szemléletű lapokat és a naiv bájt, életigenlő derűt tükröző kompozíciókat) mindenkor összeköti, egybefogja a következetesen alkalmazott jelképrendszer.

Kádár Barna
Vincze László exlibrise (op. 416)

Nehéz lenne eldönteni: önálló grafikai kompozícióinak motívumvilága hatott-e az ex-librisek visszatérő, emblémaszerű rendjére, vagy éppen a könyvjegyek motívumai vezették a nagyobb méretű, a figurális tömegben belül is megjelenő mitologikus-lelki történések rendszerzett megfogalmazásához. Az mindenesetre jól nyomon követhető, hogy az autonóm tus-toll grafikák leginkább meghatározó motívumhármasa, a nő, a madár és a ló figurája feltűnően sokat szerepel a könyvjegyeken. Érthető ez abból a megfontolásból, hogy mindhárom magában is jelképes elem, hiszen nem a (gyakran meztelen) nőt, a madarat és a lovat

jelenti, hanem a szabadságvágy – a szabadság érzéki foka – megjelenésének különböző szintjeit és árnyalatait szimbolizálja. Attól függően, hogy milyen környezetben jelenik meg bármelyik a három közül (esetleg legalább kettő együtt is – madár és nő, ló és madár, nő és ló), természeti utalásokkal, épületek társaságában, portréval kísérvé, történelmi hivatkozások között, illetve hogy milyen viszonyt alakítanak ki egymással az említett szimbólumfigurák, mindig mást jelent a képük.

Drs. med. Barthelmes
Vincze László exlibrise (op. 290)

Ezeknek a visszatérő elemeknek a variációi szintén felfedezhetők az exlibriseken. Talán arra utal ez, hogy Vinczét gyakran az foglalkoztatja, hogyan lehet még tovább gazdagítani a jelkép asszociációs hálóját, hogyan lehet a képzettársításokat nem csupán a környezettel, a szituációval árnyalni, hanem magával az elbeszélés módjával, a narrációval is.

A 402-es és a 423-as jegyzékszámú exlibrisek között például 12 alkalommal szerepel a ló – címerszerű, történelmi, életképi vagy absztrakciós megfogalmazásban. A ló motívuma egyre jobban absztrahált, az elvonatkoztatásban képi jelentése tisztul, a vonalak élesedésével asszociációs határai egyre lazábbak lesznek. (Cseh Tibor, Kádár Barna vagy Miholcsa József exlibrisei mellett ugyanezt a figurát emelte Vincze egyik újabb, saját exlibrisének főmotívumává is, ami arra enged következtetni, hogy mások könyvjegyeinek világa önmeghatározásának része lesz.) Azon túl tehát, hogy a ló maga is emberszerű társ, a ló és az ember egymáshoz idomul, viselkedésük erősíti egymást, mindig másst jelent. Fontosnak tartja itt a művész azt az elvet, hogy nem mindig a „mit”, hanem gyakran a „hogyan”, az elbeszélés módja határozza meg a jelentést. (Hasonlóan komplex, fokozatos és variációs árnyalat- és jelentésgazdagodás figyelhető meg a másik két motívum, a nő és a madár esetében is.)

Végül két szembetűnő jelenségre hívom fel a figyelmet. Fentebb utaltam már arra, hogy Vincze László

exlibrisein fontos az önmeghatározás, az ars poétikus önvallomás jelleg. Az opuslistát forgatva feltűnik a saját exlibrisek mellett a családtagoknak készített könyvjegyek nagy száma. Mintegy 40-40 lapot metszett magának és a családnak. Egy rendhagyó exlibris-önarckép album is összeáll ezekből a lapokból, saját emberi és művészi karakterének változását, annak különböző állomásait dokumentálva.

Dr. Gombos László
(I. M. József Attila motívummal)
Vincze László exlibrise (op. 490)

*Dr. Soós Imre
(I. M. Van Gogh motívummal)
Vincze László exlibrise (op. 385)*

A szellemi közösségvállalás nem egyszer a történelmi, irodalmi vagy valamilyen képzőművészeti példával való azonosítás nyomán erősödik fel. Afféle példakép-lapok az ilyen könyvjegyek – nem elsősorban az érdeklődésre, a foglalkozásra utalnak, hanem a szellemi örökségre. Az ilyen típusú exlibrisekből nemcsak saját maga számára készített többet is, hanem azoknak a gyűjtőknek, akikkel szoros emberi (és szakmai) kapcsolatot alakított ki itthon vagy külföldön egyaránt.

Így tehát Vincze László könyvjegyeiből szépen kirajzolódik egy történelmi és irodalmi arcképcsarnok, megismerkedünk a barátok, rokonok, ismerősök tulajdonságaival, megkapjuk egy szeletét a hazai és nemzetközi kisgrafika- és exlibris-barátok körének, s nem utolsósorban bepillantathatunk egy személyes, intim vallomásos világba is.

(A sorozat hagyományaihoz híuen közlöm a számomra készített exlibrist, az annak megszületésére való utalással. Vincze Lászlót 2005-ben ismertem meg személyesen – grafikai kiállítását nyitottam meg Debrecenben, a Benedek Elek Könyvtárban. Szóba került az exlibris iránti érdeklődésem, megkapta egy korábbi verskötetemet, s a figurális motívumok annak a világnak egy részét közvetítették, a Pegazussal utalva arra, hogy egy versíró emberről van szó, s nem feledkezett meg arról sem, hogy a versek ihletője leginkább a nő. S van ott egy golyóbislabda is: a világ, a kezdet és a vég. A teljesség. Vagy csak egy játékszer a végtelenség kiszolgáltatottságában.)

*Vitéz Ferenc
Vincze László exlibrise (op. 495)*

A Holló László-emlékév eseményeiről

Holló László festőművész születésének 120. évfordulójára hivatalosan meg nem hirdetett, ám valóságos Holló-emlékév kerekedett, mely 2006. decemberében kezdődött a mátészalkai Szatmári Múzeumban. (A művészi örökségről a folyóirat márciusi számában írtam, bemutatva az idei év Holló László-díjasait is. Cikket közöltem a *Debrecen* hetilapban; a református ifjúság lapjában: a *Debreceni Főnix*-ben; a Kiskun Múzeum folyóiratában: a *Múzeumőr*-ben; tanulmányt a *Magyar Múzeumok* című folyóiratban; dr. Ujváry Zoltán néprajzkutató, a Holló-hagyaték gondozója, a Debreceni Egyetem professor emeritusa mátészalkai adományát külön kiadványban mutattam be; Holló László 120 aktgrafikájához bevezető monográfiát készítettem. Alább röviden az emlékév eseményeiről tudósítok.)

Mátészalka, Putnok, Hajdúhadház

A Szatmári Múzeum 30 darabos grafikai kollekciót kapott Ujváry Zoltán professzortól. Dr. Cserenyák László igazgató nemcsak az adományt köszönte meg „A Szatmári Múzeumért” kitüntetéssel, hanem azt a 15 éves aktív közreműködést is, amellyel a professzor a – vidéki múzeum életében – kiemelkedően nagyszámú kiállítások megrendezéséhez hozzájárult.

A putnoki Holló László Galériában február 26-án emlékeztek a festőművészre. A gyűjteményt Ujváry Zoltán adománya alapozta meg 1994-ben. Az állomány azóta is több alkalommal

gyarapodott nemcsak Holló-művekkel (elsősorban grafikákkal), hanem kortárs alkotásokkal is. Az emlékünnepeken a nagyközönség által eddig nem látott műveket mutatták be.

Holló László: *A Komédiás tér*
(akvarell, 1966)

A hajdúhadházi Dr. Földi János Könyvtár, Emlékház és Galéria 30 Holló László-grafikát, egy olaj önarcképet és egy Hajdúhadházon készült akvarellt (*A Komédiás tér*) kapott Ujváry Zoltántól. A professzor az adományozási ünnepségen úgy fogalmazott: Holló László „fogadott unokájaként”, a hagyaték gondozójaként (ezt a munkát az özvegyvel, Maksa Olgával közösen végzi) kötelességének érzi, hogy ne csak könyvek, albumok, különböző tanulmányok, kiadványok, tárgyi és írott dokumentumok hívják fel a figyelmet Holló László művészi örökségére. A még rendelkezésre álló munkák (elsősorban grafikák) közül minél többet szeretne olyan települések közgyűjteményében tudni, melyek kapcsolatban voltak a művésszel.

Béres László polgármester ekkor jelentette be, hogy az időszaki tárlatot követően ősztől az Égerházi Imre Emlékházban kialakított Holló László-emlékszobában állandó kiállításon mutatják be a műveket.

Tiszadada

Holló László Tiszadadán az 1920-as évektől kezdve rendszeresen megfordult (egy 1928-as újságcikkben olvassuk, hogy a Debrecenbe települt festő néhány év óta Dadán tölti a nyarakat), s kisebb szünetektől eltekintve, haláláig egyszemélyes művésztelepe volt a falu, ahol mindig új élményeket kapott, s melynek világát, környezetét több festménye és számos grafikája tükrözi. Tisza-parti jelenetei, plein air (szabadtéri) aktjai, fürdőző-képei, tájfestményei, a leghíresebb művek közül való *Kérész-szedők*, *Lakodalmások*, a *Bűnbánó Magdolna* expresszív helyzetét új kompozícióba emelő *Vasárnap délután* című képe, sok portréja, paraszti életképi festménye köszönhető az itteni élményeknek.

A Holló Lászlóról szóló regényben több tiszadadai jelenetet igyekeztem rekonstruálni még a két világháború közötti időből, illetve a hatvanas évek elejéről. A hangulat érzékeltetéséhez hadd idézzek egy részletet a könyvből:

„Sem a tábori állványt, sem a széket nem vitte magával a festő a partra. Alig érkezett meg a dada asztalosmester özvegvéhez, Tóth Eszti nénihez, ahol a nyári tiszai festőútjain szállást és étkezést kapott, lepakolta a csomagját, amit majdnem teljes egészében a festéshez szükséges különböző felszerelések töltöttek meg, s hosszú, mégis izgatott léptekkel indult a „disznófürdő” felé.

Megnézi a vizet, határozta el, régen látta, az előző években nem is tudott eljönni Dadára. Kívánta a friss, folyékony hideget, Sárospatakon is naponta többször megmártózott a Bodrog hideg vizében. Festeríteni még nem akart, legfeljebb délután készít majd néhány vázlatot, inkább a levegő színére volt kíváncsi.

Mondogatta is, hogy itt a levegőnek színe van! Ahogy megtörik a fény a tovaáramló, már-már piszkosnak tűnő fodorokon, ahogy az ég kékjét, a víz fölé hajló lombok zöldjét a nap fénye megkeveri a nagy folyosó sokat emlegetett szőkecséggel, szinte varázslatos ködöt lehel magából a víz, olyan, mintha egyszerre dermedne meg s tüzelne a mélyből az égig.

A levegőnek színe van, a színnek pedig valósággal íze van. Úgy kell kóstolgatni, mint a legfinomabb étkeket.

Az úgynevezett „disznófürdő” környékén érezte Holló a legnagyobb nyugalmat, erre ugyanis kevesen jártak. Fürödni nem nagyon mertek itt az emberek, mert errefelé volt egy majdnem harminc méter mély része a folyónak. Valamikor ház volt itt, sokáig laktak is benne, míg a víz ki nem követelte magának a területet, s állítólag annak az egykori portának a kútját nyalta ki ilyen mélyre a folyó.

A festő csak egy pillanatra mártotta meg magát a Tiszában, majd komótos szertartásba kezdett. Tetőtől talpig bekente magát agyaggal, aztán végigfeküdt a homokos parton. Előtte leszúrta a göcsörtös botot a fövénybe – mindig vitt magával egy botot, amit út közben vágott –, s arra úgy igazította ütőkoppott szalmakalapját, hogy védje fejét a nap erős fényétől.”

Több leírásból ismert, hogyan zajlottak Dadán a „kivonulások” a vízparti festéshez. Álljon itt egy emlékezés:

„Előkerült az ócska kerékpár, melynek pedálját úgy rögzítette, hogy az ne for-

duljon. Eerre kötözödött a staferáj (durva ácsolatú festőállvány). Ehhez kötözve a már Debrecenben lealapozott, vakkeretbe feszített vászon. A statisztéria vitte a festékeket, a köcsögöt, melyben a tartalék olaj volt. Az exodusnál Holló már teljes festői öltözetben ballagott. Az öltözet hatalmas szalmakalapból, egy halálosan festékes vászonköpenyből állt, mely alatt a teljes öltözk egy 'fecske' volt. Nem ritkán mezítláb, néha egy agyontaposott, spárgából készült félcipő."

Egyetlen oktatási intézményként vette fel a tiszadai általános iskola Holló László nevét. Öt évvel ezelőtt Balogh Géza szobrászművész Holló-mellszobrát állították fel az iskola udvarán, s valóságos kultusza van a művésznek a csupán két és félezer lelket számláló faluban. (A kultusz ápolásában kiemelkedő szerepe van a most Holló László- emlékoklevéllel kitüntetett Haraszin Gyula polgármester mellett Petruska Zoltán igazgatónak, Kovács Zoltán tájház-vezetőnek és Botrágyi Mónika keramikus rajztanárnőnek.)

*Erdélyi Máté munkája
(Tiszavasvári, Kabay János Ált. Iskola)*

A művész születésnapjához szervezett iskola-hét visszatérő eseménye a területi diákrajz-verseny. A felső osz-

tályosok most azt kapták feladatként, hogy eredeti Holló-műveket fogalmazzanak újra színben, kompozícióban. (Illusztrációként a 7. és 8. osztályos díjnyertes akvarelleket közlöm.)

*Botos Dávid munkája
(Tiszavasvári, Kabay János Ált. Iskola)*

A grafikai adományok

Életmű-szelet Ujváry Zoltán legújabb mátészalkai, hajdúhadházi és tiszadai adománya. Ennek apropóján, egyben a kollekciókat is bemutatva, összefoglalóan szólok a grafikákról.

Látszólag szűkebb határok között lélegző világ ez, ám benne van az általános helyzetrajz lehetősége, s a típusábrázolás révén szélesebb társadalmi érvényessége van Holló grafikáinak.

Típusformáló adottságaival szemléletesen jelenítette meg a mindennapi élet számtalan árnyalatát, rögzítette az emberi viselkedés természetrajzát, az ember és a természet állapotának változásait. A valós élethelyzetekből (sokszor csak a helyzet hangulatából) születő rajzai úgy őrizték meg realisztikus lényegüket, hogy az alkotói gesztus azonnal expresszív lendületté formálta át a figurát, a motívumot. Ez az expresszivitás nagyfokú indulati tartalmakat is feltételez.

Törvényszerűen kellett tehát egybe formnia az ösztönösnek és a tudatosnak, az érzelmi és az érzéki mezőknek. A mozdulatnak mutatnia kellett a mögöttes és benne rejlő viselkedést, a tekintetnek pedig őriznie a látottat, de megmutatva a láthatatlant is, az elképzeltet, az elgondoltat, a megérzetet. Az arcnak nemcsak a pillanatnyi állapotról kellett árulkodnia, hanem múltjáról és sorsáról, egyéni örökségről és közösségi elkötelezettségéről is.

Holló László: Földműves család (tustanulmány, 1950)

Holló nagyjából negyvenéves korára alakította ki – a festőivel párhuzamosan – grafikai habitusát. Mindig gyorsan ragadta meg a mozdulat lényegét. Töretlen lendülete lett a vonalnak, nem csorbult meg a frissessége. Nem viaskodott már a technikai problémákkal. Holló László jól tudta, hogy a rajz az igazi művészet próbája. Útmutatása egy fajta grafikai ars poética is lehetne: „A rajzban nem lehet tréfálni, hiszen ott minden kiderül.”

Lételeme volt a vázlatozás, a festői kompozícióhoz való rajzi készülődés. Ezernyi szituációt és gesztust, árnyalatot próbált ki a tus-, illetve szénrajzokban, s amikor ecsetrajzokat, lavírozott tustmunkákat, diópác képeket kompo-

nált, hiába nevezte csak tanulmányoknak azokat, munkái önálló életre keltek, és a grafikai érzékenység gyakran virtuóz festői hatásokkal társult. A mozdulat lényege, a helyzet sajátos atmoszférája ugyanúgy benne volt a grafikában, mint az expresszív látomással a festményekben, s akár a fej tartásából vagy a kezek sokszor jelképes mozdulatából következtetni tudunk a karakterre, illetve a szituációra.

Holló nemcsak akkor volt virtuóz, amikor egy-egy arcot, helyzetet, érzelmi állapotot rögzített, hanem akkor is, ha csoportokat, kompozíciókat vetett papírra. Végvári Lajos szerint itt érhető tetten a festői és a rajzi kompozálás közötti különbség is – a festészetben analízis során jutott el a szintézisig, a rajzban azonban a friss gondolat rögzítődött a művész képzeletében megjelent vízióként, s a látvány elemzéséből bontotta ki a szintézis felé haladó látomást.

Holló László: Olvasó lány (diópác, 1937)

„A rajzban a vonalvezetés, a sötét foltok elhelyezkedése éppen olyan spontán, szabálytalan és közvetlen, mint a kézírás. Tehát a megjelenítés módja már maga közlés, az alkotásban feszülő tartalom érzékeltetése, magában hordozza a mű teremtésének hőfokát, de egyszersmind a gondolat realizálásának folyamatát” – olvasható az értékelésben.

Kiskunfélegyháza

A művész szülővárosában március 5-én rendezték a Holló László-emléknapot. A programsorozat a Móra Ferenc Gimnáziumban koszorúzással és ünnepi műsorral kezdődött (itt járt Holló iskolába, a gimnáziumigazgató édesapja volt). A Holló László-díjas dr. Falu Tibor nyugalmazott ügyvéd személyes emlékeit osztotta meg a hallgatósággal. Falu rendszeresen látogatta a művészt Debrecenben, ahová többször elkíserte őt Bodor Miklós festőművész, a félegyházi Holló László Képzőművész Kör alapítója, a Déri Múzeumban hosszabb magnóbeszélgetést készített Hollóval (ez a felvétel három évvel ezelőtt CD-n is megjelent).

Az amatőr képzőművészeti kör az elődökre is emlékező csoportkiállításon mutatkozott be, majd koszorúzás következett a Petőfi Sándor téri egykori szülőházánál, illetve a Hondromatidisz Rigasz által bronzba öntött, Holló-büsztnél (a szobrot a művész özvegye, Maksa Olga Holló László halálának 10. évfordulóján, 1986-ban adományozta Kiskunfélegyházának).

Az ünnepi kiállításon ötven Holló-aktgrafikát láthatott a közönség Józsa Lajos Holló László-díjas szobrászművész bronz kisplasztikáinak, köztéri

szobrok kicsinyített verzióinak, érmeinek társaságában. (A szobrászművész a 2008/2009-es tanévre készíti el idős Holló László mellsobrát – halálának centenáriuma is emlékezve – a Móra-gimnázium számára.) A bemutatott aktok az évfordulóra megjelent grafikai album anyagából származnak, jól reprezentálva azt is: Holló a műfajt nemcsak arra használta, hogy kifejezze általa a szépségről alkotott képét, de megfogalmazta bennük a világhoz való viszonyát is.

Kiállítási enteriőr – az előtérben Józsa Lajos szobraival

Józsa Lajos eddig szinte még soha nem állított ki ilyen nagyszámú művet egyszerre. Ezúttal igyekezett minden figurális műfajban megjelenni, illusztrálva tematikai sokszínűségét is, habár a hangsúlyt gyakran szimbolikus töltésű, realista felfogású alkotásaira helyezte – organikus munkáit nem mutatta be. Bronzszobrai, miként Ujváry Zoltán megnyitójában elhangzott, a ritmust, a felszabadult életörömet üzenik, közben a művész gondosan ügyel a mozgás harmóniájának kifejezésére. A klasszikus formavilág klasszikus szépséggel társul

alkotásain. A szobrászi attribútumok, a szellemiség vagy másutt a hangulat atmoszférájának megteremtése révén szívesen alkalmaz jelképeket is. „Józsa szintézisteremtő művész. Nem csak a modern szemléletű, organikus ábrázolás, illetve a klasszikus realista és szimbolikus mintázás között teremt megejtően érzékeny összhangot. A múlt, jelen és jövő szerves kapcsolatát, a szellemi örökségőrzés, a korszerű értékteremtés egymástól elválaszthatatlan gondolatát is üzeni.”

Az emlékünnepeken adták át a Holló László-díjakat, s alkalmi kiállítás keretében mutatták be az újonnan díjazottak múzeumnak adományozott munkáit, kiegészítve azokat Ujváry professzor ajándékával: Holló László 1908-ban készített színes grafikájával, mely a művész nagybátyja, Holló Lajos ügyvéd, Félegyháza országgyűlési képviselője feleségének portréját ábrázolja.

Találkozások – Cs. Uhrin Tibor debreceni festőművész Farkas Judittal, a mátészalkai Szatmári Múzeum munkatársával beszélget a Budakeszin élő Józsa Lajos szobrairól a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum kiállítótermében

Debrecenben – év végéig

A debreceni ünnepség március 6-án Kövér József Holló-mellszobrának koszorúzásával kezdődött az emlékmúzeum előtt, majd a Déri Múzeum dísztermében rendeztek felolvasóülést.

Holló László aktja 1929-ből (tus)

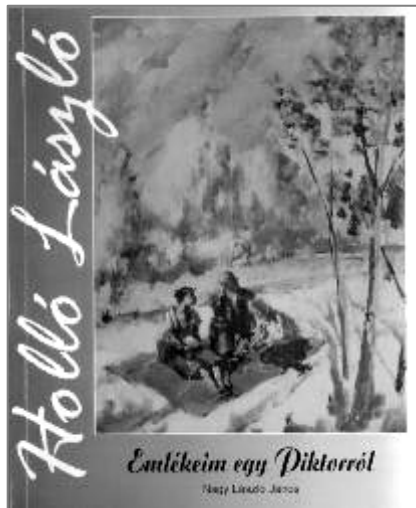
Dr. Sz. Kürti Katalin művészettörténész Holló László bibliai és mitológiai képeinek világáról beszélt, külön foglalkozva előadásában a krematóriumi freskók és festett üvegablakok sajátosságaiival, a pályázat körülményeivel. Magam *Szépség és szabadság* címmel foglaltam össze Holló aktábrázolásainak kevésbé hangsúlyozott tanulságát, nevezetesen, hogy Holló a női testben nem az érzékiségre helyezte a hangsúlyt, hanem számos aktja az intellektus allegóriájaként fogható fel, illetve a klasszikus szépségesszménytől gyakran eltávolodó aktok azt fejezték ki, hogy Holló nem érezte magát szabadnak.

Dr. Bényei József Holló László naplójának üzenetét tolmácsolta. Egyebek mellett arról szólt, milyen disszonáns volt viszonya a városhoz, mit vallott a festői tudásról, művészi alázatról, mit mutatnak meg a példaképek. Hangsúlyozta, hogy a feldolgozás nem teljes, mert tudomása szerint Hollónak volt egy másik naplója is, melynek feltételezett „lelőhelyét” megnevezte. *Szent Antal megkísértése* című regényemben felhasználtam Holló naplófeljegyzéseit, történetesen a nevezett forrásból jutottam hozzá a szöveghez, ám csupán fénymásolatban. Összevetve a két dokumentumot, illetve az idézett részleteket, arra a következtetésre jutottam, hogy amennyiben a feltételezett másik napló az általa említett vonalon keresendő, akkor lehet, hogy főleg a keresés, mert a két szöveg ugyanaz. Sőt, a másolat, amelyből én dolgoztam, tudomásommal szemben nem is volt teljes, hiszen az nem tartalmazta a felsorolt egyéb bejegyzéseket (technikákat, recepteket, napi tenivalókat stb.), csak a tényleges naplószöveget, így Bényei József használhatja a teljesebb változatot. Ma úgy tűnik, hogy nem létezik két napló, ellenben ha mégis előkerül valahonnan a „másik”, természetesen revideálnom kell mostani álláspontomat.

A Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában P. Szabó Ernő művészettörténész nyitotta meg Holló László festménykiállítását. A március 28-ig nyitva tartó tárlat egy fajta búcsúztatójaként mutatták be az évfordulóra megjelent könyveket, albumokat (a képreprodukciókat H. Csongrády Márta fotóművész készítette).

Az Ujváry Zoltán által gondozott kiadványok sorát még egy könyv gyarapította – megjelent Nagy László János *Emlékeim egy Piktorról* című, dokumentumfotókkal és színes reprodukciókkal gazdagon illusztrált emléke-

zés könyve. (Nagy László János Zoltai Károly operatőrrel forgatta 1964–66-ban azt a dokumentumfilmet, melynek digitalizált kópiáját a kiállítás alatt folyamatosan megtekinthették a tárlátogatók.)

Nagy László János
Emlékeim egy Piktorról
című könyvének borítója

Az évfordulóhoz 2007-ben további emlékprogramok kapcsolódnak. A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Bakoss Tibor Galériájában Holló László aktgrafikáit mutatják be; október 18-án a Holló László Emlékmúzeumban egész napos plain air foglalkozások lesznek a Festészet Napja alkalmából; s az évet a Grafikusművészek Ajtói Dürer Egyesülete által Holló Lászlóról meghirdetett pályázatra érkezett alkotásokból rendezett kiállítás zárja a Medgyessy Ferenc Gimnáziumban.

(Egyelőre tervezés alatt van az a kiállítás, amelyet a Kölcsey Központ kíván rendezni Holló László magángyűjtőknél lévő munkáiból.)

EGY KÉP – KÉT EGYSZERŰ

(Holló László 1923-as tusgrafikájához)

1.

Bőröd még vizes. Langyos, bodorka
szellővel törli át az alkonyat.
Tétován motoz kezed: őzikén.
Megigazítod bomlott kontyodat.

Talán a vízcseppre gondolsz. Látod,
szivárványt játszik rózsá-melleden.
Azt mondja, szép vagy, s öled sóhaját
hinti szét az este nyári kerteken.

2.

Megremeg,
felragyog,
testemet
faggatod.

Bánatom
meztelen
válladon
megpihen.

Fázom is
nélküled.
Lázaim
szédület
szárnyain
szállnak el.

Nyújtsd ide
fésűmet,
hadd legyenek
szép neked,
s meggyvirág
szirmain
bőrömet
énekeld.

Együttműködés a Csokonai Színházzal

A Déri Múzeum és a Csokonai Színház között 2007 elején született megállapodás arról, hogy a színházba érkező vendégművészek, szakemberek számára a múzeum munkatársai ingyenes tárlatvezetést tartanak, a színház pedig kedvezményes árú jegyet ajánl a múzeumi dolgozók részére, valamint a Déri Múzeum Baráti Köre tagjainak egy-egy, előre megszabtott előadás megtekintésére.

A színház és a baráti kör tagjainak március 6-án a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban *A szecesszió vidéke – a vidék szecessziója* című időszaki tárlatot a helyi rendező, P. Szalay Emőke mutatta be. A baráti kör tagjai március 10-én válthattak kedvezményes belépőjegyet a *Kun László* című színmű előadására.

Bányavirágok Nagybányáról

Világritkaságok is szerepelnek az Európa-hírű nagybányai ásványgyűjteményben, melynek legszebb darabjai rendszeres résztvevői a nemzetközi ásványkiállításoknak, s a szakemberek is elismerik a méretükben, színvilágukban, kifejlődésükben egyaránt egyedi értékű ásványritkaságok szépségét.

Nagybányán már a Kr.u. 2–3. századtól vannak bizonyítékok az ottani arany és más nagy értékű ásványritkaságok előfordulásáról. Ettől kezdve napjainkig folyamatos a bányaművelés a térségben, jelenleg tíz működő bánya található Máramaros megyében. A bányászat fejlődésével párhuzamosan magas szintű szakoktatói tevékenység bontakozott ki Nagybányán. Előbb bányászati szakiskola, majd főiskola, végül egyetem szerveződött. Az 1990-

ben életre hívott Nagybányai Egyetem oktatói és kutatói munkájában a Nagybányai Ásványtani Múzeum munkatársai is tevékenyen részt vesznek.

A Déri Múzeumban április végéig tündöklő bányavirágok már számos országában megfordultak: Franciaországtól Németorszáig, Spanyolországtól Ausztriáig. Ilyen jelentős és ennyire látványos ásványgyűjtemény hazánkban még soha nem volt látható. Jelentőségét és értékét az is jól jelzi, hogy több múzeum is vállalta a gyűjtemény bemutatását, mely Szolnok, Budapest és Sopron érintésével érkezett Debrecenbe, májusban pedig Nyíregyházán tekinthető meg.

A Déri Múzeumot már korábban is szoros szakmai szálak fűzték több romániai közgyűjteményhez. Elsősorban a nagyváradi Körösvidéki Múzeummal ápoltak kiemelkedően jó kapcsolatot.

Múzeumi meseszínház

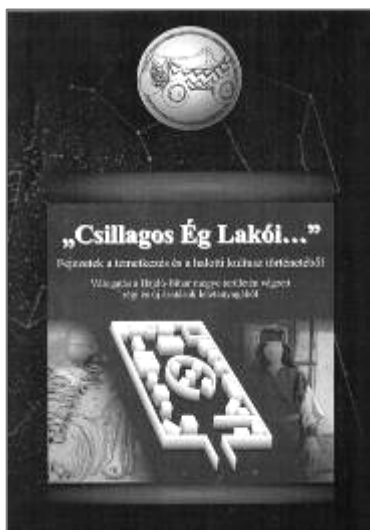
Havonta egy vasárnap délelőtti előadás szerepelt tavasszal a Déri Múzeum meseszínház sorozatában. A díszteremben márciusban Milne Micimackó című meséjét, áprilisban Micimackó újabb kalandjait játszották, május 6-án pedig Lázár Ervin-emlékműsort adtak elő a Főnix Diákszínpad és az Alföld Gyermekszínpad tagjai Várhidi Attila rendezésében.

A szolgáltató múzeum

Ezzel a címmel rendezett régióközi múzeumi közművelődési fórumot (immár a 8. találkozót) február végén a Déri Múzeum a megyeháza Árpád Termében. A szakemberek más kérdé-

sek mellett megvitatták, milyen helyet foglalnak el a múzeumok a kulturális szolgáltatások piacán, kínálataik hogyan illeszkedhetnek a turisztikai programokhoz, vagy miként lehet terepe a múzeum a felnőtt-nevelésnek. Külön előadás foglalkozott azzal, hogyan tudja a hátrányos helyzetűek (például a vakok és gyengén látók, mozgássérültek vagy autista gyerekek) speciális igényeit kiszolgálni a Déri Múzeum.

A csillagos ég lakói

„Az emberiség történetében a halállal kapcsolatos hiedelmek, szokások és kultuszok csak külső formájukban kötődnek egy-egy korhoz és helyhez, lényegüket tekintve időtlenek, és érintik az emberi kultúra szinte minden területét. Vannak olyan általánosnak mondható szimbólumai, mint amit például az ’elköltözés egy másik világba’ kifejezés takar. Ezt a bizonyos ’másik világot’ ősidőktől napjainkig szívesen képzelik el felhők felett, az égen. Az ókori egyipto-

miak halottaikra sokszor úgy gondoltak, mint a csillagos ég lakóira...”

Ezzel az ajánlással borítóján jelent meg a Déri Múzeum újabb virtuális tárlatvezetője. Készült már egy 2005-ben az állandó kiállításokról, amit a folyóirat január–februári számában bemutatam. Ez a mostani a temetkezés és a halotti kultusz történetét áttekintő régészeti kiállítás anyagát (a Hajdú-Bihar megye területén végzett régi és új ásatások leletanyagából rendezett válogatást) tartalmazza. A még 2001 őszén megnyílt, majd felújított kiállítás forgatókönyvét Hajdú Zsigmond régész készítette, a tárlatot Francz Vilmos tervezte. A korábbihoz hasonló technikai megoldásokkal találkozunk, külön is megtekinthetjük a tárgyakat, a vitrineket, egy-egy perspektivikus beállítás pedig a kiállítás részleteit hozza elénk, mindegyik korszakról rövid szöveges ismertetőt is közölve.

Vitrinbelső a neolitikumból

A sejtelmes, intellektuális és érzelmi, tudatalatti rétegeinket is mozgósító félhomályból a terem közepére sírkamraszerűen épített – a halottak világát is jelképező – életfatörzsbe, a rusztikus boltozat alá lépve, megszólal a fájdalomosan szép ének, majd a táltosok zenéje. A mennyezeten a csillagos ég képe látszik (a virtuális tárlatvezető külön is kalauzol bennünket a csillagképek világában), az idő szinte megszűnik, csakúgy, mint a határok az élet és a halál között. A lakó- és a temetkezőhelyeké az élők és a holtak világához hasonlóan szervesen összekapcsolódik nemcsak az ősök, nemcsak a kutató régész gondolkodásában, hanem a hétköznapi emberekében is.

Szinte mágikus ösztönnel járjuk a tárlókat sorra, bennük a zsugorított fekvésű női csontvázat, a szertartások emlékeit, a halott mellé elhelyezett tárgyakat, védelmező kellékeket, fegyvereket, az úgynevezett mellékleteket látva, illetve a tárolóedénybe helyezett gyermekcsontvázat, bronzkori halott-hamvasztásról tanúskodó urnasírokat, kurgánok s más temetkezési formák makettjeit, ősi viseletek rekonstrukcióit, honfoglaló őseink táltos-hitének jeleit, díszített sámándobot, jurta-belsőit sorolunk fel, egészen a latin rítusú egyház kiépítésének temetőikben megőrzött nyomaiig.

Magyar népi kerámia I.

Az eddigi két virtuális tárlatvezetőhöz a Déri Múzeum néprajzi anyagának feldolgozását dokumentáló digitális könyv is kapcsolódott (a sorozatszám jelzi, hogy lesz folytatása ennek a munkának). P. Szalay Emőke Magyar népi kerámia a Déri Múzeumban I. című könyvének teljes, digitalizált anyagát találjuk a CD-n, tematikus tartalom-

jegyzékkel, képgalériával, állandó kiállításon eddig be nem mutatott tárgyakal, mintegy félszáz kerámia tájegységenkénti ismertetésével, illetve ezerre tehető tárgyrészletező művészi fotóval.

P. Szalay Emőke ajánlásában olvasuk: „A Déri Múzeum hazánk egyik legjelentősebb, legsokrétűbb műkincs-állományát őrzi. A múzeumi szakágak közül a műtárgyak számát tekintve kiemelkedik a Néprajzi Gyűjtemény... A kerámiaanyag sokrétűsége miatt éreztük feladatunknak a Déri Múzeum teljes népi fazekas anyagának közreadását... A népi kerámia a népművészet egyik legimpozánsabb, leggazdagabb ága. Nem véletlen, hogy igen sok kutató foglalkozott szívesen ezzel a területtel.”

A nagy múltú debreceni fazekasság öröksége távoli helyekről a városba került jelentős anyaggal gyarapodott, például a gömöri, nagybányai, sárvári vagy hódmezővásárhelyi edényekkel. Déri György ezredes 1938-ban a város-

nak ajándékozott, több mint 2 ezer darabos gyűjteménye elsősorban népművészeti tárgyakat foglalt magába. Ennek egyik legteljesebb egységét a népi kerámia alkotja, a tárgy-együttes, a gyűjtő szándékainak megfelelően, felöleli az egész Kárpát-medencét.

A munkatársak napjainkban is ennek szellemében folytatják a tervszerű gyűjtést, feladatuknak tekintve az esetleges hiányok pótlását is.

*Rimaszombati kancsó
a gömöri anyagból*

Csoportkép Stróbl Alajos Thaly Kálmán-szobrával.

A Déri Múzeum Baráti Köre március 23-25. között tett kirándulást – Szenc, Nagyszombat és Nyitra érintésével – Pozsonyban, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában, ahová Kassáról érkezett a II. Rákóczi Ferenc halmvai hazahozatalának centenáriuma rendezett kiállítás. A tárlat törzsanyagát a Déri Múzeumban őrzött Thaly Kálmán hagyaték képezte

Fotó: Andics Árpád

Dr. Kövér József szobrászművész március 29-én tartott rendhagyó tárlatvezetést a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban. (A művészi interpretálásról részletes beszámoló olvasható a folyóirat 280–285. oldalain)

A szecesszió vidéke – a vidék szecessziója című időszaki tárlat anyagával több alkalommal is avatott iparművészek, illetve esztéták által tartott tárlatvezetés keretében ismerkedhettek az érdeklődők.

Andics Árpád felvétele a március 22-i alkalom résztvevőinek egy csoportját örökítette meg

Ilia de Riska: Vénusz születése (ceruza, pasztell)

MÁSNAP AZ ANGYAL

(Versek Ilia de Riska grafikáihoz)

Riadtató ostrom készül, és
lefejezhet a büszke hajnal.
Az izmokban még a repülés –
kólát iszik másnap az angyal.

Hogy ne nőhessenek karommá,
lábujjak között fű terem.
Első átkait visszavonná
az Úr ama kerti reggelen.

A kéz kihuny, kérni lenne kész,
a kard kihullt belőle. Fegyver
az alázat is, parány s merész:
megmenteni jön nagy sereggel.

TÁVLI

(Bertók Lajos szerepe után)

Volt egy nagy elgondolás.
Hogy ha már semmi sem sikerült,
látogasson meg néha az álom.

Legyen egy terv is két pohár között,
s nyíljon nekünk olykor egy levél,
fulladt bár, de nyíljon a céda fák.

Nem panaszkodunk, időnk van.
Bukott királyok büszke módján
múlatjuk tespedt napjainkat.

Sűrűn kortyolunk a jóból,
azt hisszük, újra gazdagok leszünk -
aztán este lesz, s megint kipirkad.

Egy szoba lett a mindenünk.
Az ágy, az asztal, lavór s a lány,
aki soha nem jön. És a játék:

Eltervezzük, hogy boldogok leszünk,
s várjuk hírt hozó angyalát - őt is
megkínáljuk, ha itt talál még.

Időnk van, nem panaszkodunk,
de nincs elég időnk csodákra.
Azt sem tudjuk, hogy vannak-e fák...
Készülnénk rabszolgaságra.

Készülnénk? Hiszen van egy szobánk:
a szappan és lavór a börtön.
Csak rakosgatjuk hátsónk a székre, ágyra
s hagyjuk, hogy pattanás gyötörjön.

Volt egy nagy elgondolás,
arról az álomról... – vagy hogy is hívják.
Hogy urak leszünk, királyok egyszer,
s mások fejtik meg nekünk a Távli titkát.

IKÁROSZ I. **(Szerepcsere)**

Ikárosz szeretne
lenni a sas.
Vállakra cserélni szárnyat.

Nem fél. Megtanulta,
az ég magas.
És földig érnek a vágyak.

A fűszál fenyő-nagy
álmot akar.
Virulni zöldben s peckesen.

Túl szerény. Úzi szél,
marja vihar.
Lábnyomot bujtat kedvesen.

Szikla csábítója
súlyos eső.
Ikárosz-szárnyakra hullna.

Csöppjében sas vére:
úri erő.
S mindig visszaszállna. Újra.

Ilia de Riska: Atlasz-variáció (ceruza, pasztell)

IKÁROSZ II. (Súlyos a fény)

Ikárosz erős – nőnek
a tollak a bőrén.
Úszik a naphoz, mint csecsemő
Kúszik a mellhez: pőrén.

Eldobban a szikláról
szép erű lába,
nem gondol zuhanásra,
s nem a tenger cseppje halálra.

Arcán súlyos a fény,
s könnyű a semmi.
Útban a Naphoz, nőne
az Isten horzsolt válla alá,
hol meg tudna pihenni.

Izmai büszkék s félnek.
Mint a tudatnak szörnyű sötétje,
legmélyebb színe a száz-öles éjnek
moccan, úgy karol át levegőt,
s hullik a sárba, az égbe...

AIÓLOS

Csak fű, csak ver...
kiszakítana duzzadt ereket
s ki a lábat, vastagodó gyökeret,
hogy a földbe ragadt fakígyók,
felnyúlva sötét uralomból
szolgák legyenek.
S béklyó legyen ott az arany
pántkoronából, mi lehullhat
a messzi királynak kidagadt erű,
büszke fejéről, mert maga is vágyta,
hogy átváltozzon széllé.

Csak föld, csak fa... – szél csak,
s nincsen a tenger, honnan
az otthont lelheti vándor a dúlt Ithakából,
és ezer évek múlva ahonnan a férfi
varázsolni szeretne ma asszonyt a fabábból.
Harcol, mert a halála a szél,
és a fatörzs is lesz a halála,
hiszen tarajos habokon
szállni a szédült vágya,
nem a lomb-csiklandást
kívánja a bőre, hanem
hogy a sós szél marja belé az időt.

Harcol, mert a rögök, mint láncok
a lábán, zörgenek izzadt,
kérges talpa alatt.

De a szél is a lombba kívánja
az álmát, ha kifáradt ,
szolga szeretne maradni kicsit,
szolgája rubintos gyökereknek,
s majd ha a hajnal muzsikál
Ailosznak, villámot mosolyogni,
ahogy fergeteges lovai
szolga-királyt leteperni erednek.

Ilia de Riska: Aiolos (ceruza, pasztell)

ORESZTÉSZ

Időtlen és öreg, maroknyi
Hádész kegyetlen görcsbe nő,
s mint hófehér halál szorítja
véres, gyilkos izmait.

Vért lehel a nő, kavargó,
súlyos pára szélként száll
a lélek, üvölti, hogy szerettem,
de rosszul, s mára félek.

Hol van Athéné, s Iphigénia
hol van, az oszlop urának
hol van szeme gyöngye,
melyik kőredőben?
Hol van a mellek gyönyörét
ragyogó nap, s hol az éj,
hol temetett be a kút az időben?

A félelem s a póre vágy
szorítja egy a másikat,
tudja, hogy van, s ha van, hát hol a túlvilág...

Úgy merednek eggyé,
gyilkos és halott, a testté,
mint akik szeretni őrzik egymást,
keresni titkot, belőle
felfedett csodát a meztelen bőrön,
a görcsös ujj között a múltat.

És sírnak, csak sírnak,
szemükből gyöngy pereg szét,
megfojt a vád, az ajkak úzte
véres fergetegként...

S csak fájnak és sírnak,
mert ha élni tudtak is jól,
meghalni nem tanultak.

„HAMLET” (1966 – 2006)

Bertók Lajos színművészre emlékezve

**„Aki dudás akar lenni, annak le kell mennie a pokolba.
Én jártam ott.**

**Nem tudom, milyen hangszeren játszom,
de azt tudom, hogy most már nagyon szépen kell játszanom rajta.”**

Tavaly ilyenkor még élt. Május 1-jén megünnepelhette 40. születésnapját. Bocskai kertben, a családjánál, Budapesten, a barátaival. S tragikus hirtelenségű szívhalála után már csak az emlékét idézheték fel itt is, ott is. És Debrecenben, a Kossuth-gimnazista társak, a többi éven át otthont jelentő Csokonai Színház színészei, a Szegedi Nemzeti Színház, az egri Gárdonyi Géza Színház, a Budapesti Kamaraszínház tagjai.

Felidézhattuk az emlékezetes szerepeket, s nem tagadtuk azt sem, hogy néha nemcsak az izzó alakítások, hanem egy-egy botrány is életben tartotta az emlékezetet. A két Fiúé például Örkeny *Csirkefejében* vagy a *Vizsgálat a rózsák ügyében* című Darvasi-darabban. S a „félbe maradt” Ádám okán. Tudta ezt ő is, és mindent megtett ellene. Nem a felejtésért, hanem hogy érdemesnek érezze magát a szeretetre. Üldögélés helyett futott, hangos szó helyett hallgatott, mámorba-feledés helyett törekeny lelkével foglalkozott, hogy erősítse.

Több mint tíz éve, éppen harmincadik születésnapja előtt írtam róla újságportrét. Régóta készült a be-

szélgetés, valahogy mindig elmaradt, valahogy mindig csak a következő időpontban állapodtunk meg. Még az Ilia de Riska által szervezett debreceni görög hét alkalmából, 1995 tavaszán bemutatott kétszemélyes stúdiódarab apropóján, a Jámbor Józseffel játszott *Távli* után próbáltam tollvégre kapni. Aztán Dosztojevszkij *A félkegyelműjében* formált katartikus Miskin hercegét vagy a *Mi, hárman* Béláját követően. Önvallomásra végül a *Periklész* próbái közben vállalkozott, a címszerepet alakította.

S valahogy eztán is „csak” összefutottunk. Azt mondta, nehéz, de bírja, néha szereti is az önfegyelmet, hogy szüksége van rá, s megegyeztünk, hogy majd beszélgetünk. Érkeztek a hírek, hogy dolgozik, szépen, eredményesen; a *Gyalog-galoppban* Sir Lancelot, a *Rómeó és Júliában* Mercutio, a *Mester és Margaritában* Jesua, *Az ügynök halálában* Biff volt; tévéfilmekben kapott szerepet (*Árnyék a havon*, *Aranyváros*, *Az utolsó blues*, *Porcelánbaba*, *A mi szerelmünk*, *Zafír*), illetve Gárdos Péter *Az igazi Mikulásában*. Nem hagyta abba a futást sem. Második lett a Békemarathonon, ötezer

méteren megnyerte a Színész Olimpiát, s ugyancsak Színész Olimpián lett első triathlonban is.

Kiemelkedő volt *Hamletje*. Minden férfi színész szerepálma, tulajdonképpen nem is szerep, hanem az önismeret egy magasabb foka. 2001-ben megkapta a *Critikai Lapok* pályaszakaszdíját, 2002-ben a *Bűn és bűnhődés a rácsok mögött* alakításáért a legjobb férfi szereplő díját; 2003-ban szintén ő volt a legjobb férfi szereplő az *Egy őrült naplójában*, amit a Színi Kritikusok Díjával jutalmaztak; 2004-ben a Sűgő csiga-díj mellett korosztályának legmagasabb elismerését érdemelte ki, a Jászai Mari-díjat.

Sajnálom, hogy tíz év előtti emlékeimhez kell visszanyúlni. Hiányzik az elmaradt találkozás. Halála óta többször elolvastam a portrébeszél-

getést – még most is meglepődöm a végtelen őszinteségen. Bertók Lajos vallott a kanosszajárásról, a vezeklésről és a csendről. Hadd idézzem fel (rövidítve) ezt a beszélgetést.

Úgy tűnt, a Távlinak nem volt igazán tétje, aztán hamar kiderült, hogy nagy lett a tét: fontos állomása volt annak az útnak, ami visszavezette a „deszkákra”, ahová szerinte az esélytelenek nyugalomával lépett. S miért hitte magát esélytelennek? „Mert egy dolgot nem tudtam megtanulni a főiskolán: azt a baromi nagy magabiztosságot.”

– *Hogyan lehet szembenézni a közönség várakozásával, a közönségével, aki ismerte a tönkrement előadásokat is?* – kérdeztem.

– Ez egy irtózat. Már az is, ahogy kérdezed. Talán mintha meztelenül kellene végigmenni a főutcán, olyan. Besokalltam az előző életemtől. Korábban az az általános sztereotípia vezérelt, hogy aki színész, az csillog és villog, az élet pedig nem más, mint nők, pia meg hasonlók. Pesten egyébként nem találtam a helyem. Nagyon szeretek hinni, felnézni az emberekre. Nem igazán találtam ilyen embert a főiskolán. Talán csak Avar Istvánt, s színészilag Garas Dezsőtől tudtam ellenséget valamennyit. Inkább a sörözést választottam a tisztességes munka helyett. A színház külsődlegessége, annak melléktermékei izgattak igazán. De volt időm elgondolkozni azon, amikor a pálya szélén voltam, hogy nem ezek számítanak.

– *Miskin herceg tisztasága jelképes értelmű is volt?*

– Tulajdonképpen igen. Vissza kellett nyúlni a romlatlan valóhoz, s még ha nem lettek volna ekkora vargabetűim és perceléseim, akkor is ezt kellett volna tennem. Mert minden emberre rakódik a külvilág mocska. Ha pedig az ember még mocskosabb akart lenni, még jobban megmártózott a szennyben, akkor még több guanót kellett lemosni magáról.

– *Melyik szó és gesztus most a legfontosabb számodra?*

– Egyszerre szó és gesztus: az ölelés – nagyon jellemző volt erre az évemre. Atölelni egy embert, a nagybetűst, teljes egészében, aki visszaölel engem, az embert. Segített a barátnóm, s örökké hálás vagyok a szüleimnek. De ezt az ölelést lehetett érezni a színház részéről is. Sokat köszönhetek az engem körülvevő légkörnek. Én annyi mindent elvettem az emberektől, hitet, bizalmat, hogy nem győzöm eléggé visszaadni nekik (...) *A félkegyelmű* sok mindenben átsegített. A katarziséval, s még ha nagy szavak is ezek: irtózatos alázatra tanított meg.

– *Félelmek? Egy fajta kortünet a tárgy nélküli szorongás...*

– Nekem mindig inkább saját magamtól vannak félelmeim, mert úgy gondolom, mindenki korlátja csak saját maga lehet. S mivel néha destruktív is vagyok, türelmetlen magammal szemben, a szorongás jellemző rám is.

– *Vágyak? Minden elérendő cél harcot kíván.*

– Semmi nem kéjutazás. De harc minden szerep, és magaddal szem-

ben is harcolsz. Én szeretnék harcolni. Úgy érzem, sok mindenről lemaradtam, miközben azt hittem, hogy mindenütt ott vagyok. Nekem most utol kell érnem a saját korosztályomat. Ezt próbálok. Biztos, hogy aki dudás akar lenni, annak le kell mennie a pokolba. Én jártam ott. Nem tudom, milyen hangszeren játszom, de azt tudom, hogy most már nagyon szépen kell játszanom rajta (...) Az erő megtartásában segít a sport is. A lelkem elég labilis, és azért kell acélossá tenni a testet, hogy olyan ketrece legyen a léleknek, ami tartást ad neki. Talán a sportnak is köszönhetem, hogy életben vagyok.

– *A legtöbb színésznek a taps számít, a futásnál pedig talán az, amikor elfárad az ember...*

– Ha valaki megtanulja a futást futás közben szeretni, a színészetet pedig a színészet, a próbák és az előadás közben, szereti ezeket az elfáradásokat, és a taps csak másodlagos lesz. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nekem a taps nem esik jól. De nagyon fontosak azok a csöndek, amelyekre rá lehet dőlni. Támaszkodjatok a levegőre bátran – krisztusi üzenet ez, mint Miskin hercegé.

– *A szerepek tanulása mellett jut-e idő az olvasásra is?*

– Legújabb kedvenc íróm a debreceni Tar Sándor. Évek óta nem szípoztam magamba könyvet úgy, mint az övét. Biztosan tudna filmforgatókönyvet vagy színdarabot is írni. Abból valami egészen fantasztikus dolog kerekedhetne. És ezzel már

arra a kérdéssre is válaszoltam, hogy szerintem mire képesek a mai magyar drámaírók. Tar Sándor megélte azt, amit megírt. És mégis a költőiség dominál. Nem nagyon találkoztam olyan mai magyar drámával, ami így mellbe vágott volna.

– *Mi lenne az az állítás, ami ellen azonnal tiltakoznál?*

– Az, ha valaki fel akarna adni valamit. Mert a legfontosabb az, hogy ne adjuk fel. De nemcsak magunkra kell figyelni, hanem a többiekre is. Fel kell emelni azokat, akik lent vannak.

Május 1-jén (a születésnapon) megnyitották Bertók Lajos színművész emlékházát Bocskai kertben. Lali egykori szobájába vezet az út a családi házban. Relikviák őrzik negyven évét. Személyes tárgyak, fotók és újságcikkek, valamint díjak és kellékek. Dokumentumok és szerepek. Az Ember.

Az emlékezőket Juha Richárd szobrászművész Bertók Lajosról készített terrakotta mellszobrára fogadja.

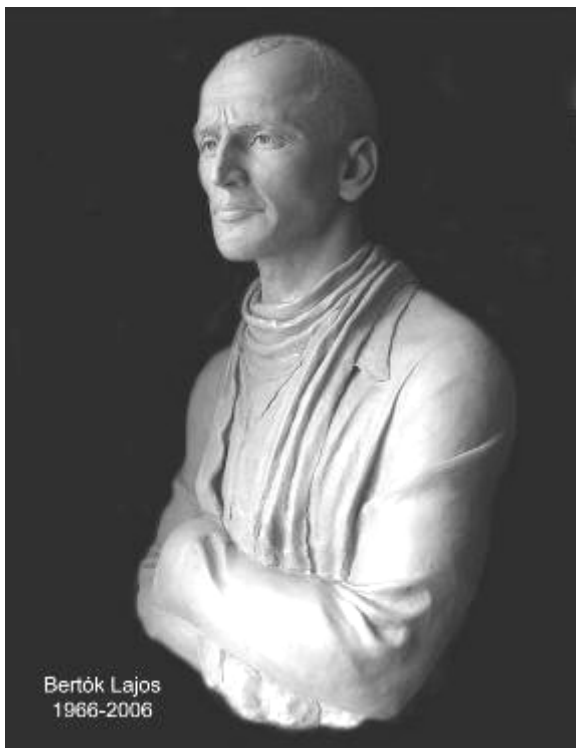
Hamlet. Az önismertet egy magasabb foka.

*Juha Richárd: Hamlet
(festett terrakotta)*

A posztamenssel együtt életnagyságú félalakot bemutatott az idei tavaszi tárlaton, a Kölcsey Központban. Szívszorító volt, ahogy a megnyitó után azonnal megjelentek a virágok is a szobor előtt...

Juha Richárd nem ismerte személyesen a színészt. „Míg a szobrot mintáztam, egész jól összebarátkoztunk. Kár, hogy ez már csak a halála után történt” – mondja a szobrászművész.

A szobor előbb domborműnek indult, aztán a „legfőbb zsűri”, az édesanya, dr. Ladányi Éva is azt az elképzelést támogatta, hogy életnagyságú félalak készüljön.

Juha Richárd igazi kihívásnak tartotta visszaadni az ön-maga határait feszegető, nehéz, vaskos szerepeket játszó színész lelkivilágát. „S tulajdonképpen nem is feladat volt számomra a kérés, hanem lehetőség annak kifejezésére, hogy minden embernek szembe kell néznie ön-maga problémáival, terheivel. Akkor is, ha csak egy Bertók Lajos volt. De Hamletből mindenki ott rejtőzik valami...”

*Turcsányi Béla
festőművész olajportréja
Bertók Lajosról*

A földszinti társalgóban Juha Richárd szobra mellett Turcsányi Béla Bertók Lajos-portréja fogad (a művész legjobb alkotásainak egyike ebben a műfajban) – ez is Hamlet, az egyszerre túlérzékeny s önmagához könyörtelen gondolkodó.

Majd Lali kedvenc képei, tárgyai, életének rítuskellékei felvezetnek szobájába. A lépcsővel szemközt megállunk a Hamlet-falnál, a fotókat üres, a Budapesti Kamaraszínház előadásában használt kellékszék és a hosszú fekete sál vigyázza.

A szobában minden érintetlen: a gyerekkori fotóktól a nagy alakításokra emlékeztető felvételekig, a falon a díjak oklevelei, műsorfüzetek, egy emlékkönyv, a színész keze nyoma a maga antikolta utazólándán, az allegorikus miniatűr játékszentélyen a bohóccal...

A szobából kilépve ismét a Hamlet-fal – az édesanya, Ladányi Éva két idézetet választott a fotók mellé. Horatio mondja: „*Nemes szív tört meg itt – Jó éjt, királyfi, nyugosson angyal, éneklő sereg!*” S Fortinbras mondata kísér hazáig: „... mert belőle, ha megéri, nagy király vált volna még”. Márai Sándor azt írta Marcus Aureliust idézve, hogy az ember negyvenéves kora után felelős a saját arcáért. Bertók Lajos negyvenéves volt, amikor meghalt. Az arca őrzi még a poklok árkait, de Lali kezéből már nem lehet kivenni a hangszert, amit az angyalok adtak neki.

(Bertók Lajos születésnapján a szoboravatás mellett Bocskai kertben mezei futással, az Apolló moziban filmjeinek vetítésével emlékeztek a színészre.)

A „MAGYAR FÁJDALOM”

– Szerintem egy fájdalomnak nem lehet álma! – mondta Szelíd Péter, a két éve nyugdíjazott Tanár úr kollégája, aki testnevelő volt az iskolában, s nevét meghazudtolva gyakran adott hangot ellenvéleményének, tüzessé vibrálódott gesztusok kíséretében. Ilyenkor szinte rámászott a másikra, akivel vitatkozott, így kívánva még nagyobb nyomatékot adni szavainak. Ez a nyomaték pedig meglehetősen volt, hiszen a 175 centis magasságához az óvatosabbak is legalább százhusz kilót becsültek, és amikor arról faggatták, hogyan lehet ilyen alkata egy testnevelő tanárnak, azonnal elhíttek neki nehézsúlyú birkózó múltját.

– Igazat mondok: álmodott a fájdalom – ismételte meg a Tanár úr hal-kan, szinte a saját szavait sem hallotta, mégis úgy dörgött elő a „fájdalom” szó a torkából, mint egy halálhörgés, amire odafigyelnek az angyalok, az emberek pedig megremegnek tőle, s valami metsző hidegség fut végig a gerinc és a bőr között. – Hallottam is, láttam is az álmát. Ott ültem vele szemben, az egykori Magoss György téren. Pontosan vissza tudom idézni, mit mondott nekem az a szinte öregedővé torzult arcú, megcsonkított, meztelen női alak.

– Hogyhogy meztelen? Milyen fájdalomról beszélsz te? Milyen álmáról? Még hogy meztelen? – s nevetett.

– A Magyar Fájdalom szobráról. Nem hallottál róla, Péter? A régi helyén állították fel Debrecenben. Trianonnak lélekbántón szörnyű, nyolcvanadik évfordulóján.

A Tanár úr valóban csodálkozott, hogy testnevelő kollégája arcán csak lassan s bizonytalanul nyiladozik valamilyen felismerés élménye, hogy valóban felrémlik előtte valahonnan a trianoni gyászemlékmű visszaállításakor rendezett szomorú ünnep. Hogy eloszlassa a kétes tudás tejködét, rövid magyarázatba kezdett:

– Még 1933 májusában, egészen pontosan 28-án állították fel ezt a jelképes emlékművet, Emile Guillaume, egy francia szobrász alkotását. Jelképest mondtam, mert az anya, ez az épen maradt idomaiban gyönyörű testű nő, a megcsonkított Magyarországot, a végtagjai pedig, amelyeket eltávolítottak, az ország részeit jelentette: Felvidéket, Erdélyt, Délvidéket, a Bánságot... Minden döfés, vágás ellenére példás ennek a nőnek a hősiessége, ami érzékenyen párosul az országot ért igazságtalanság gondolatának demonstrálásával. Efféle leírásokat lehetett olvasni a szoborismertetőben is.

– Jól hallottam, hogy valami franciás nevet mondtál? Egy francia készítette el a szobrot? Egy francia? – ismételte meg Szelíd a kérdést elgondolkodón, s némi bizalmatlansággal is a hangjában, majd hozzátette,

kizárt, hogy francia lett volna az illető, mert tudomása szerint a franciák alkották meg a békeszerződés szövegét.

– Valóban a Nagy Trianon-palotában történt, a francia külügyminisztérium vezetésével, a Szövetséges és Társult Főhatalmak delegátusainak részvételével. Órákig tart elolvasni a diktátum igen hosszú, minden részletre kiterjedő, bonyolult jogi fogalmazástól terhes szövegét, az értelmezése még ennél is több időt venne igénybe, az ülést azonban negyed óra alatt berekesztették, gondolhatod, mennyire érdekelték a jelenlévőket a részletek, rákerült a szerződésre minden pecsét és aláírás. A szobrot felállítató, adományozó angol lordnak, egy bizonyos Rothermer nevű úriembernek az lehetett a szándéka, hogy ezt az igazságtalanságot egy franciának kell beismernie, ha másként nem is, de művészi formában legalább. A lord egyébként a francia szobrással egy másik aktot is készíttetett, egy ép testűt, ami 1948-ig a Szabadság téren volt Budapesten, utána pedig fürdőreklám lett belőle a Palatinus strand előtt. Később még messzebbre került, Balfra, a kis fürdővárosba, de már ott sincs. Állítólag a soproni kórház udvarán látták utoljára.

– És miért nem láttuk mi a debreceni Magyar Fájdalmat? – erősödött Szelídben a szomorú érdeklődés.

– Éppen ezt akartam elmondani. Ez volt a fájdalom álma. Ezt az aszszonyt, így, csonka végtagokkal is nagyon szerette egy kisfiú. A fiú árva volt, az anyját látta a szoborban. Dörögtek az ágyúk, közeli fegyverroport hozott a szél, s ő akkor is elment minden nap a szoborhoz és megsimogatta. Jöttek az oroszok, a fiú ugyanolyan árva volt, már felnőtté keserítette szinte a hiány, amit meg sem értett. De az édesapja mesélt neki a szoborról. „Éppen aznap állították fel, amikor te születél. S még csak két napos voltál, amikor meghalt az édesanyád...” Értette, hogy neki anyja nincs, de elfogadni nem tudta a tényt. Azt viszont csak érezte, hogy ez a „nincs”, a szobornak ez a felkiáltójeles „nincse” valami mást, valami más-képpen tragikus dolgot jelent, mint az anyja halála. Szeretett volna oda-rohanni és belerúgni abba a szovjet tisztbe, amelyik úgy gúnyolta ki fogadott édesanyját, hogy leöntötte szurokkal, de megjéjt a tiszt nyakában lógó géppisztolytól. Aztán a szobor rövid időn belül eltűnt. Pincében, szénarakás alatt rejtőzött, majd ez a kisfiú, aki közben már felnőtt, gondoskodott róla. Elszállították Hajdúböszörménybe, ahol biztonságban lehetett a Győri-ház udvarában. Aztán a Déri Múzeum igazgatójával a Holló László Emlékház kertjébe hozatta. Az érett férfi mindvégig hallgatott arról, hogy ez a szobor tulajdonképpen az ő édesanyja. De gyakran elment a Holló-házhoz, megnézte a földre fektetett, sátorponyvával letakart fájdalmat. A szobor mindig ugyanazt álmodta. Ezt álmodta legutóbb is a téren. Hogy kinőtt a keze és a lába. A bal karja madár szárnya volt, a bal lába platánfa törzse. Nem akarta ő sose vissza az igazi végtagjait. De

ahogy felnézett az égbe, látta, hogy repül, talpában pedig érezte az öregben is erős gyökereket.

– Te ugratsz engem, Tanár úr – mondta mosolyogva Péter, amikor csend lett. – Ez a te álmod volt, nem a szoboré. Te voltál az a kisfiú.

A Tanár úr hallgatott. Jobb tenyerével tarkóját szorította, nyújtózott egy nagyot, tartása hasonlított kicsit az anyáéhoz, miközben csukott szemhéjait langyosan simogatta az őszi nap.

Émile Guillaume: Magyar Fájdalom (Trianon-emlékmű)

A lányt a megállóban vette észre. Nézte álmos áhítattal, mintha a buszra várva folytatná az álmát. A percenként duzzadó tömegben arra gondolt, hogy álmában megnyerte a távolugrást az olimpián, és a zúgó, ötvenezres tömegből csak egyetlen arcot látott: a barna lányét, akinek gömbölyű arcán büszkeség és csodálat virult. Nem olyan áhítat volt ez, mint amit az ág derén látni, amikor visszamosolyog az ólomszürkén ébredő égre, hanem olyan, mint a nyári délutáni lombok szusszanó imája, amikor csendes elégedettséggel kacsintanak a vörös hasú, búcsúzó napra a levelek. Az álomi tekintet azé a lányé volt, aki ott toporgott a hóesésben.

De erre már csak akkor gondolt, amikor három perc múlva felszállt a csuklós második ajtaján, és két nagykabát, egy molyirtós szőrmebunda, egy hátizsák és egy idős férfi botja közé préselődött. A hatodik osztály nyelvtanórája, a felmérő és a harminckét kijavítandó dolgozat gondolatának árnyéka csak tovább súlyosbította a menetrendszerű letargiát.

Kereste volna a lányt, akinek olyan vörös volt az orra és az arca a hidegtől, mint a levelek közül kibukó, érő meggysemegek. (Különös, hogy ez a hasonlat jutott az eszébe, mert nem szerette a meggyet. Egyszer azt írta a naplójába, amikor egy szűzlányt vezetett be a szerelem rejtelmeibe, hogy az egészből csak arra a néhány csepp vérre emlékszik, ami olyan volt, mint az érett meggy nedve, s még a talpa is lúdbőrzött utána, mert egész testében valamilyen savanyúságot érzett.)

A hátizsák ugyanabban a pillanatban nyomódott az oldalának, amikor a molyirtó szagú szőrmebundás, ötvenes asszonyosság a lábára lépett. Ugyanabban a pillanatban, amikor a rózsás arcú lányt néhány megállóval arrébb leszállni látta. Ez a pillanat a felismerést is meghozta: pontosan ugyanezt a lányt látta álmában a stadionban, csak akkor nyár volt, és ő volt a távolugrás bajnoka. Arra gondolt, meg kellett volna mondani, hogy vele álmodott, miközben próbálta egy intelligens vállnyomással a hátizsákos tudomására hozni, hogy csúcsforgalomban jobb lenne a lába mellé tenni a málhát, még akkor is, ha a padló koszos és latyakos. Meg kellett volna mondani, hogy szeretni akarja, és dühös volt tehetetlensége miatt.

Jó lenne tudni, hová megy, hol dolgozik. Elhatározta, hogy a következő megállóban leszáll. Szerencséje volt, mert a két megálló között csak úgy háromszáz méter lehetett a távolság, és nem volt forgalomirányító lámpa sem, ami lassíthatta volna az utat. Barna haj, sejtése szerint Kleopátra-fazonú, fekete kalapocska, bordó kabát, zöld sál, hátul a vállra engedve, fekete nadrág és csizma, rozsdabarna válltáska. S igen, kicsit biceg is a lány, valószínűleg egy gyermekkori, kezeletlen csípőficam vagy ki tudja, miért járáshibás.

Leszállt a buszról, elkezdett visszafelé rohanni. Csak egy utca nyílik jobbra a két megálló között, talán azon fordult be, gondolta. Elérkezett a kereszteződésig, és felsóhajtott, amikor észrevette a bordó kabátot, a zöld sálát és a fekete kalapot. Már majdnem utolérte a lányt, amikor megtorpant. Nem szabad túl közel mennie hozzá, de szem elől sem szabad tévesztenie. Nem jutott túl sok idő a döntésre, a lány az „Orvosi rendelő” feliratnál befordult a lépcsőházba. Neki is utána kell mennie, morfondírozott. Fél nyolc múlt, a rendelések nyolckor kezdődnek. Ha korábban érkezett beteg, a váróban kínos lenne a találkozás, mert a lány biztosan emlékezni fog rá. (De vajon miért emlékezne? S ha emlékszik is, miért lenne feltűnő, hogy ő is beteg, és történetesen ugyanabba a körzetbe tartozik?) Ha pedig nem beteg, hanem asszisztens, akkor nyert ügye van, mert könnyen ki lehet számítani a munkaidő végét, s azon is gondolkodhat, hogyan tervezze meg a találkozást. Ahhoz azonban, hogy megtudja, valóban ott dolgozik-e, vagy csak beteg, aki a vizsgálat után talán örökre eltűnik a szeme elől, neki is be kell mennie utána.

Belépett az orvosi rendelő ajtaján. A lány ott ült a harmadik ajtó előtt a műanyag széken. Még csak egyedül volt a váróban, és éppen a kalapját vette le, megigazítva a haját (ami valóban kleopátrásra volt vágva). A tanár óvatosan megfigyelte ismét az arcát. Igen, semmi kétség, ezt a lányt, ezt az arcot látta akkor is, amikor megnyerte az olimpiát.

A tanár is leült, az első ajtó elé. Lehet, hogy előbb a gyógyszerértárba, de aztán biztosan hazamegy, így azt is megtudhatja, hol lakik. Igen ám, de percekben belül kezdődik a nyelvtanóra, harminckét diák számolna be a felmérőn. Be kellene telefonálnia az iskolába, hogy beteg. Már éppen fel akart állni, hogy kimegy a nyilvános telefonhoz, amit a bejárat mellett látott, amikor megszólalt a lány:

– Konksek doktornő csak délután fog rendelni.

A tanár megrettent a hangtól, bár nagyon szép zengésűnek találta azt. Nem a hangsúlytól rettent meg, ami kedves volt, nem a dallamtól, ami zsongító volt, hanem attól, hogy egyáltalán megszólalt a lány, hozzá szólt, miközben percekkel előtte még azt próbálta kitalálni, hogyan lehetne előkészíteni ezt a helyzetet.

Tehát Konksek doktornő rendelője előtt ült. Főlösképpen, hiszen csak délután rendel. De mi a fenét mondjon erre? Hogy nem is ismeri Konksek doktornőt, mert csak azért jött ide, mert éppen olyan arcot álmodott, amilyen a lánynak van?

– Tulajdonképpen nem ismerem Konksek doktornőt, csak azért jöttem ide, mert követtem magát, mert éppen olyan arcot álmodtam, amilyen önnek van – hadarta el a tanár, egy szuszra, hangsúlyok nélkül, akár egy gépi hang, miközben tett néhány lépést a lány felé. S abban a pillanatban elpirult, megszégyellve hirtelen jött bátorságát, sőt, vakmerőségét, mert

fogalma sem volt arról, milyen hatást váltanak ki ostoba, a félénkség miatt elhadart szavai.

Csend. Hosszú csend. Hosszú és hideg. Elviselhetetlen csend. Kétség-beejtő hallgatás. Gyötrelmes szószünet. Jobb lenne nem itt lenni. Vagy nem is lenni. (Úristen, de hiszen mindjárt becsengetnek, kezdődik a nyelvtanóra. A diákok talán boldogok lesznek, hogy nem írnak dolgozatot, de hogyan magyarázza meg a késést az igazgatónak, hogyan magyarázza meg a lánynak, mit mondott és miért?)

– Én tulajdonképpen, szóval – kezdte el habogva –, izé, csak azért, csak hogy maga ide bejött, és izé, nem baj, hogy biceg...

Mekkora egy barom, nem kellett volna mondania, hogy biceg, de már nem volt idő a magyarázatra. Lerogyott a műanyag székre, kettővel a lány mellé, elhomályosodott előtte minden, úgy érezte, képtelen megszólalni. Hallotta a lány szavait, hogy nem vette zokon a megjegyzését, aztán azon kapta magát, hogy ő is beszél, bár ez a fogalmazás enyhe túlzás volt annak jellemzésére, hogy néha igennel válaszolt és nemmel. Megtudta, hogy a lányt Kovács Szilviának hívják, tanítónő, de jelenleg állás nélkül van, februártól fog dolgozni a Fő utcai általános iskolában, most az orvosi papírokat intézi, mert az erkölcsi bizonyítvány mellé egészségügyi alkalmassági is kell.

A tanár kibökte, hogy ő is a Fő utcai iskolában tanít. Munkatársak lesznek. (Micsoda ostoba helyzet!) Fehér lett, aztán vörös és ismét elsápadt.

– Kollégák leszünk – nyögte ki végül. – Mégsem csalt teljesen az ál-mom – mondta maga elé, aztán elmosolyodott: – Csak az a baj, hogy én egyáltalán nem vagyok jó távolugró.

–Távolugró? – kérdezte Szilvia.

– Igen – mondta a tanár –, távolugró, de ha majd vége lesz a vizsgálatnak, akkor elmesélem magának. Most inkább abban segítsen, mit tenne az én helyemben, ha harminckét hatodikos éppen néhány perc múlva sóhajtaná fel, hogy nem ír nyelvtanból dolgozatot.

Szilvia a plafont nézte egy darabig, majd mosolyogva mondta:

–Menjen el a háziorvosához. Ilyenkor úgymint mindenki influenzás. Írassa ki magát betegállományba. Vagy kérje át magát Koncsek doktornőhöz. De ő csak délután rendel.

A magyartanár csak azt látta, hogy Szilvia mosolyog. Becsukta a szemét, és ötvenezer ember ujjongó tapsorkánját hallotta. Ott érezte magát, a levegőben, a dobbantó és a homokágy között. Éppen repült.

Sipos Zsófia: Léda (pasztell)

FARKASKÉNT ÁLMODJA...

(Hupuczi Lászlónak barátsággal)

Beleálmódni kutyánk szemébe
vacogó csillag-éjszakákat,
s hogy rendbe szedni dolgainkat
jobban tudja nálunk az állat.

Kutyánk szemében megbocsátás,
előtte szégyen, marcangos vád volt.
Mikor nem mertél szólni senkihez,
lábadhoz ült és nyüszítve ápolt.

Olyan jó, mint az asszony vagy Isten –
minden szavadat, ha nem szólsz is, érti.
Érted lesz büszke kölykére, vadra,
s farkasként álmódja holdas éjig

tenyered, gazdás simogatásod.
S olyként borulnak fölétek ágak,
azzal a hűséggel, ahogy kutyád is
csillagokig s túl – menne utánad.

HOLLANDI-MÁNIA

Tamus István grafikusművész kiállítása az Aranybika Galériában

*Tamus István: Rembrandt
(színes rézkarc)*

Tamus István grafikusművész rézkarcokat, linómetszeteket, litográfiákat, illetve akvarelleket és rajzokat, valamint hidegtű eljárással készített lapokat válogatott arra a kiállításra, mely a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep 28. idényével egy időben, február 19-én nyílt meg az Aranybika Szálló halljában.

A „Hollandi-mánia” címet olvasva, önkéntelenül is az eszébe juthatott a nézőnek, hogy a grafikusművész ezeket a munkákat talán Hollandiában, a tulipánföldi élmények nyomán készítette. A grafikai lapok és (a nem egyszer szintén a grafikai

műfajokhoz sorolt) akvarellek azonban (eltekintve néhány leideni vagy itáliai emlék megidézésétől) nagyrészt debreceni és derecskei, vámospércsi, hajdúszoboszlói és hortobágyi ihletésűek, ottani születésűek. (Az alkotó egyébként vezetője vagy törzstagja az említett településeken működő művésztelepeknek is.) A sokat mondó szójáték „csupán” arra utal, hogy Tamus István egyértelműen vallja és vállalja, illetve követi a németalföldi mesterek (nevezetesen Dürer, Rembrandt, Van Gogh) szellemi és művészeti örökségét.

A metszetekből és az akvarellekből felnyíló, lelkiileg összetett, intellektuálisan egyértelmű üzenetekkel találkozunk, legyen szó akár a szimbolikus vagy az ornemens gazdagságról, az emberi kapcsolatok bonyolult hálóját rajzoló kompozíciókról, a barokkos jeleneteket át- meg átszövő önismereti utakon felvillanó tárgyi attribútumokról, emberi karakterekről. Tamus számos képi idézetet vagy hivatkozást elrejt a kompozíción belül (felvillan például az említett mesterek arca), s ezek még tovább fokozzák a mozgalmasságot, miközben intellektuális „pihenőkre” készítetik a nézőt. Megfigyelhetjük továbbá azt is, hogy a csoportos jellemábrázolás, az epikai részletezés vagy a lírai oldottság mellett a – nem dramatizált, hanem – drámai expresszivitás képformái szintén megjelennek.

Tamus István témavilága – mi-
ként elemző értékelésében a mű-
vésztárs és kolléga, Fátyol Zoltán is
hangsúlyozta azt – koncentrált
élménykörökbe sűrűsödött. A szak-
rális és családi (vagy ha úgy tetszik:
személyes történelmi) tematikával
párhuzamosan a művésztelepek
világát (a művészi alkotás allegori-
zált kereteit) és a sérülékeny embe-
ri benső titkait járja körbe. Érde-
mes ezekre a konkrét motívum-
csokrokban megnyilvánuló élmény-
körökre külön-külön is odafigyel-
nünk, habár azok nem választhatók
szét egymástól, egyik a másikat
árnyalja vagy éppen fokozza.

Nemcsak kompozíciós, de meg-
határozó szellemi keretet ad mun-
káinak a gótikus templombelső
vagy éppen a Golgota motívuma, s
a hétköznapi szakralitás érhető
tetten a humánus meghatározó
morál allegorikus ábrázolásával.
Az erkölcsi megszólítás vagy meg-
szólíttatás közelítheti bár a dráma
felé a műveket, azon-
ban még az emlékező
lapoknál sem annyira
az értékvesztés domi-
nál, mint inkább az
értékkörzés és –terem-
tés szándéka. Szeren-
csésebb tehát, ha bal-
ladai töltésű lírai epi-
kumról beszélünk itt.

A hétköznapi szak-
ralitásában kap vezér-
szólamot a személyes
történelem, amely nem egyszer
összekapcsolódik a közelmúlt törté-
nelmi eseménysorával. (Kiváló

litográfiák születtek Gulyás Imre
Apáink a Donnál című eposzának
illusztrációjaként vagy sokszorosí-
tó grafikai eljárással, akvarellal és
vegyes technikával is feldolgozta
1956 tragikumát és örökségét. (Ha
fentebb a drámaiság mibenlétét
kerestük, ebben a sorban most
expresszív kifejezését leljük a sza-
badság-érték elvesztésének.)

Végül a művésztelepek világa
rendeződik tudatosan választott
tematikus egységgé. Itt már nem-
csak az elődök szellemisége, ha-
nem a keretet adó mottóként vá-
lasztott motívumidézetekre való
ráhangolódás is képi atmoszférate-
remtő elem Tamus István művé-
szetében. Talán éppen azokba a
titkokba enged bepillantást, aho-
gyan és ahol újjászületik például
Rembrandt önarcképeinek látó-
másos önfaggatása vagy Van Gogh
figyelmeztet jelenvalóként: Csak a
műre tekints!

Tamus István: Alvó (hidegtű)

EGYENES ÚT A HORTOBÁGYIG

**Beszámoló a kijevei művészeti akadémián rendezett
Hajdúszoboszló – Debrecen – Hortobágy című kiállításról
és a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep 2007. évi idényéről**

Nemcsak Magyarország, de Közép-Európa legújabb kori festészetének, grafikai és iparművészetének egyaránt irányadó műhelyeként jellemezte a hajdúszoboszlói Cívis Nemzetközi Művésztelepet Olekszandr Fedoruk művészettörténész, akadémikus professzor, a Kijevei Képző- és Építőművészeti Nemzeti Akadémia rektora.

Fedoruk professzor értékelése abban a katalógusban olvasható, mely a hajdúszoboszlói, hortobágyi és debreceni művésztelepek kijevei akadémián március 13-án megnyílt csoportkiállításának anyagát mutatta be.

Mint írta, s ahogyan a megnyitón is elhangzott, a külön kiemelt (egyébként az elmúlt évi őszi-téli idénnyel leköszönő) művészeti vezető, Madarász Gyula mellett „dinamikus, új kifejezőmódot kutató, korszerű művészi gondolkodásmódú” alkotóként” ismerte meg például Ásztai Csabát, Burai Istvánt, Györfi Sándort, Hézső Ferencet, Horváth Jánost, Katona Györgyöt, Kányási Holb Margitot, Maklár Kálmánt,

B. Mikli Ferencet vagy Sáli Rózát. Madarász Kathy Margit „példát mutat arra, hogyan egyeztethetők össze a modern innovációs megközelítési módok a hagyományos nemzeti viseléssel”; „rendkívül lírai H. Csongrády Márta fotóművészete”; a telepek művészeti szempontból tartalmazott jellegét bizonyítják például Si-

mon Endre „metafizikus vásznai, Maklár Kálmán expresszív nonfiguratív variációi, Bényi Árpád izgató, temperamentumos, érzellemmel teli víziói, Gaál András átszellemült tájképei, Burai István ihletett (...) és Tamus István kifinomult, titokzatos, misztikus

élettel teli improvizációi, Józsa Lajos plasztikái”.

Fedoruk elismerően nyilatkozott „a művészetbe szerelmes, barátságos, kifinomult ízlésű, a jelenkori művészetet remekül érzékelő” Hupuczi Lászlóról, a művésztelepeket alapító, illetve fenntartó Cívis Hotels Zrt. elnök-vezérigazgatójáról, méltányolva azt a törekvését, hogy ukrán festőket szintén bevonjon a hajdúszoboszlói (és a hortobágyi

vagy az újonnan alakult debreceni) művésztelepek munkájába, akik friss erőt jelentettek az addig is számtalan árnyalatot felmutató alkotómunkához.

*Andrij Bokotej: Akt
(tusgrafika)*

S hadd idézzem az ukrán művészek értékelését tartalmazó passzust, magam ugyancsak fontosnak tartva, hogy az eltelt több mint egy évtized során mintegy félszáz ukrainai képzőművész fordult meg a telepeken. Olekszandr Fedoruk kiemelte „Andrij Csebekein akadémikus, az Ukrán Művészeti Akadémia elnöke által készített kulturált, kifinomult grafikákat, az európai hírnévnek örvendő Andrij Bokotej, a Lvovi Nemzeti Művészeti Akadémia rektora egyedülálló művészi üvegalkotásait. A plein air-en Borisz Kuzma, Joszif Babinec, Vaszil Beca, Micska Zoltán, Földessy Péter, Nagyija Ponomarenko ismert ungvári festőművészek, Volodimir Patik, Olesz és Olga Figol lvovi alkotóművészek, Iva Pavelcsuk, Julij Szkakandij, Vitalij Prizant kijevi

művészek vettek részt. Sokunkat kellemes meglepetésként ért Dmitro Tkács, Ukrajna magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövetének részvétele a záró kiállításon. Ő a Magyar Forradalom 50. évfordulójának szentelt három kerámiaművével – a Tavasszal, a Nyárral és az Ősszel – debütált” a hajdúszoboszlói művésztelepen.

B. Mikli Ferenc: Kertben (akrill)

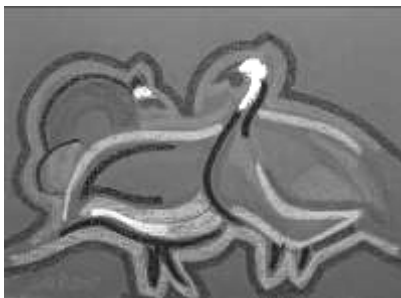
Esszéje végén, a létrehozott értékeket számba véve, Olekszandr Fedoruk azt fogalmazta meg, mintegy a jelen esszenciájaként is, hogy nem véletlenül vezet következetes út a művészet történetében Nagybányától Hortobágyig, s onnan Debrecenig, illetve Hajdúszoboszlóig.

Daimon Kiyohiro: Szél (olaj)

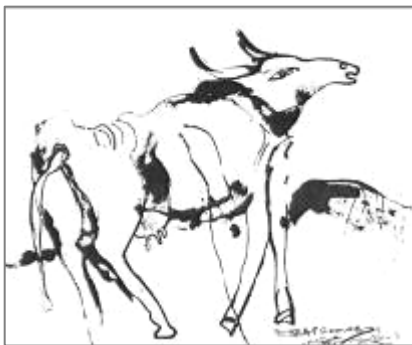
Hortobágyig vezetett az út február második, illetve március első felében a művészek számára. 28. alkalommal rendezték meg a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelepet, melynek idei két turnusában összesen 55 alkotó (képző-, ipar- és fotóművész) vett részt. A művésztelep „Örökös Tagjai”, a visszatérő hazai, határon túli magyar, illetve ukrán, lengyel, osztrák művészek mellett

ismét avathatott „újoncokat” a kolónia: Németországból és Walesből. Az idényt a telepen született munkákból összeállított kiállítás zárta Hortobágyon, s az anyagot a tervek szerint Debrecenben és a régióban több helyen bemutatják.

Sáli Róza pasztell lapja

Közben Hupuczi Lászlótól, megtudom, hogy nemcsak a hajdúszoboszlói Cívis művésztelep előkészületei zajlanak, hanem a május végi–június eleji hortobágyi fotó- és festőtábor előmunkálatai is.

Burai István tusgraffikája

Először 2005 őszén hívott meg alkotókat a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep fotótagozata, melynek szakmai munkáját Szebeni András fotóművész irányította. (Szebeni önálló fotókiállítása április 29-én nyílt a DOTE Elméleti Galériában.)

*Marta Mekker: Hortobágyi marhák
(A Németországban élő alkotó első
alkalommal volt tagja a Hortobágyi
Nemzetközi Művésztelepnek)*

*A reprodukciókat
H. Csongrády Márta fotóművész,
művészeti titkár készítette*

A festőké mellett már külön szekcióban dolgozhattak a fotó- és grafikusművészek 2006 szeptemberében, a művésztelep Holló László Tagozatán, ezúttal pedig – mintegy a két tagozaton folyó munka sajátos ötvözeteként – fotós és festőtelep nyílik Debrecenben és Hortobágyon. A fotóművészek munkájának vezetésére a kuratórium Vencsellei Istvánt kérte fel, a festő szekciót Burai István fogja vezetni.

Hupuczi László azzal indokolta az alapítóként a kuratóriumnak tett kezdeményezését, hogy a művésztelep

tagjai évtizedeken keresztül mindig csak a téli Hortobágyot festhették, tavaly már az őszi színek is kompozícióba kínálták magukat, itt van hát az ideje, hogy a nyári pusztas szépségeit is megörökítsék.

S valódi művésztelepi nagyszezon lesz a június, hiszen a május 29. és június 12. közötti – a tervek szerint 25 fős – hortobágyi fotós és festőtelep mellett párhuzamosan, június 13–17. között működik a szoboszlói Cívis Nemzetközi Művésztelep, amelyre ezúttal is több mint negyedszáz alkotó kapott meghívást. Ismét nagyobb szerepet kapnak a figuratív kompozíciók, a kuratórium elsősorban portrékat és önarcképeket vár az alkotóktól.

Baráth Pál tusgrafikája

**VAN-E LÉTJOGOSULTSÁGA
EGY DEBRECENI MŰVÉSZTELEPNEK?**

**Sőregi János 1928-as cikke a Boromisza Tibor által
megálmodott Hortobágyi Kolónia kilátásairól**

A Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep gyökereire utalva, gyakran idéztük mostanában (cikkekben, tanulmányban, művésztelepi megnyitókban, csoportkiállítások ajánlásában egyaránt) Sz. Kürti Katalin művészettörténész két világháború közötti képzőművészeti életünket bemutató tanulmányának egyik mondatát. A kortárs tendenciák követése mellett a mai művésztelep önmeghatározásában is középponti jelentése van ugyanis annak az elképzelésnek, hogy „Keletről kell kezdeni a magyar művészet megújítását, nem Nyugatról, s a Hortobágy a maga régiségével, romlatlanságával alkalmas is kiinduló pontnak”.

Boromisza Tibor önarcképe

Az 1927 őszén Debrecenben megjelenő Boromisza Tibor festőművész

nagyszabású tervét, mely szerint a Hortobágyon kell létrehozni a Debreceni Művésztelepet, Sőregi János népszerűsítette a sajtóban. Sőregi (a Déri Múzeum későbbi igazgatója) hosszabb tanulmányt szentelt a kérdésnek, fejtegetéseit *Van-e létjogosultsága egy debreceni művésztelepnek?* címmel közölte a *Debreczen* hasábjain, a lap 1928. július 24-i számában.

Kapálók – Boromisza Tibor festménye

Ekkor kezdődött meg a munka a Hortobágyi Kolónián, s Boromisza terve mellé Káplár Miklós és Maghy Zoltán festőművészek azonnal oda is szegődtek. Sőregi fejtegetéseit azzal kezdte, hogy Boromisza Tibornak az a meggyőződése, hogy egy, a Nagy-Hortobágyon működő debreceni festőiskolával túl lehetne szárnyalni Nagybánya egykori európai hírnevét – „csak a magyar faj őserő szellemében érhető el a magyar művészet

világsikere”. Módom nyílt arra, hogy elolvassam az eredeti közlést, a cikket alább ismertetem.

Boromisza Tibor: Varjak

„...csonka hazánknak két pontja van, hol a vizek habjaiban és a mezők rögeiben, napsugárban és csillagfényben fajiságunknak, ősi lelkületünknek, nyílt, őszinte magyar arcunknak, minden más nyugati nációtól és eszméktől idegen, eredeti sajátosságunknak ősi képe tisztán tükröződik, s ez a két pont: a Balaton és a Nagy Hortobágy. Amazt nevezhetjük átvitt értelemben a magyar lélek tükrének, emezt a magyar nép arculatának” – kezdte Sőregi annak az elképzelésnek az ismertetését, mely szerint a földrajzi környezet és a nemzeti jelleg szoros összefüggésben áll egymással. Szinte lírai lendülettel írta le a hortobágyi karaktert, felfedezve benne történelmi ősmúltunkat. „Ismeretes, hogy a néplélek a kulturális fejlődés felfelé menő fokozataiban eredeti, ősi karakterét lényegében mindig megtartja, és csak akkor nyilvánul meg időök múlásával eredeti tisztaságában és jellegében, ha a természeti viszonyok összefoglalózkodásának üzését lehetővé teszik, s ezáltal szellemét az ősi környezet

által beleoltott alapjellemek ösztön-szerű megnyilatkozására készítetik.” Mérhettetlen szellemi kincsnek vélte, hogy a Nagy-Hortobágy – jórészt területileg is, illetve – mint fogalom Debrecen nevéhez fűződik.

(Érdemes itt talán arra is utalnunk, bár ennek ismertetése külön cikket érdemelne, hogy Móricz Zsigmond nem egy riportjában, úti jegyzetében szintén Debrecen jelölte meg ama helyként, ahol a törzsgyökeres magyar faj jellegzetességei a legjobban megnyilvánulnak.)

Sőregi szerint egy kis országban, ahol szellemi területen is mindent a fővárosba tömörített a centralizációs elv, egy vidéki városnak egyenesen becsületbeli kötelessége, hogy „a magyar művészetnek a magyar őserő szellemében való felvirágzását, újjá-születését, és ebben a szellemben európai nivóra való emelését a kezébe ragadja!”

Boromisza Tibor: Tavaszi eső

Példát kínál ehhez Nagybánya esete: az ott virágzó szabad festőiskola (míg az állam a kezét rá nem tette) európai hírnévre tett szert. A kérdés csupán az, hogy lehetséges-e Debrecenben egy szabad festőiskolát felál-

lítani, van-e itt annak létjogosultsága, jövője, van-e kilátás arra, hogy Debrecen neve túlszárnyalja ebben a tekintetben Nagybányát.

A legfontosabb feltétel, a természeti adottság nem kérdéses (ráadásul a Hortobágyhoz hozzá lehet számítani a Nagyerdő tölgyeseit is), és nyugodtan állítható, hogy „sehol ez országban a magyar művész nem érezheti jobban a magyar földből és égből titokzatosan kiáramló ősi szellemünk lüktetését, mint itt nálunk, kint a Nagy Hortobágyon, a lelki nyíltság, őszinteség és örök szabadság e jelképes hazájában”.

De ugyanilyen fontos az is, hogy van-e vállalkozó szellem, aki egy ilyen iskola irányítására képes. Erre a nem sokkal korábban Debrecenbe érkezett Boromisza Tibort alkalmasnak találta. Sőregi kiforrott, nagy tudású, hatalmas fantáziájú művésznek nevezte őt, akinek már negyed százados festői múltja van.

Az 1880-ban Bácsalmáson született festő katonatiszti pályáját feladva, 1903-ban Ferenczynél kezdett festé-

szeti tanulmányokat, s azokat Rómában (1904), Párizsban (1905), Münchenben (1906) folytatta. A Nagybányai Művésztelepen saját csoportja volt, 1908-ban részt vett a balatoni festőtelep alapításában. Az 1920-as évek első felében buddhista szerzetesként élt a Margitszigeten, a nyüzsgő élettől való elvonuláshoz jól illett a Hortobágyra való kitelepedés is, ahol a pásztorok életét ugyanúgy tanulmányozhatta és festhette, mint a természet és az ember metaforikus kapcsolatát. Művészeti írói tevékenysége szintén ismert – több lap munkatársaként működött, 1913-ban megalapította az *Eke* című folyóiratot. Számos kiállítást rendezett az ország különböző nagyvárosaiban, 1948-ban pedig Budapesten, a Művész Galériában. Szentendrén telepedett le, ott is halt meg. Műveit a Magyar Nemzeti Galéria (*Csikós számadó, Juhász számadó, Kucsmás férfi, Anya gyermekével*) és a debreceni Déri Múzeum őrzi, s egyre többször felbukkannak festményei az aukciókon is.

*Boromisza
Tibor:
Varsázók*

Tersánszky Józsi Jenő, a *Nyugat* 1930. évi első számában mint „a magyar Hortobágy festőjéről” írt recenziót Boromisza Tiborról. Úgy fogalmazott, hogy a palánta most jutott megfelelő talajba. Hiszen Boromisza nem Párizs vagy München „gyárfüstös, ideges, zaklatott atmoszférájának, nem Nagybánya idillikus, olaszos légének az embere, [hanem] a végtelen pusztá, szilaj rohanás mozdulatainak, tékozló fénynek, süvöltő szélvésznek érzője”.

Fakó ősz eleji nap – Boromisza Tibor jellemző hortobágyi olajképe
Különleges feszültséget ért el a festő azzal a kompozíciós megoldással, hogy a horizontra szinte ránehéznek a felhők; gyakran szokatlan a kijelölt perspektíva helye; s az „alacsony röptű szabadság” helyzetében a föld történéseinek allegorikus tükörképe az ég

Hevesy Iván is a *Nyugat*-ba írt kritikát kiállításáról (1924-ben), amelyben a munkaábrázolásokat emelte ki, arra is utalva, hogy a realizmust nem keverik absztrakciók (talán a magyar

Fauves-ok, a „neósok” stílusára utalt, akik közé Boromisza is tartozott), s nála a külső mozgást mindig erős érzelmi hevületek fokozzák.

Sőregi elragadtatott jellemzéséből érdemes tovább idézni: „eredeti östethetség, ki értelmét keresi Kelet misztikumával átítatott fantáziával és lélekkel. A puszták ősfia, ki az égő napfényt imádja, színeire hasogatja, és tüzes sugarakkal földet, vizet, húst, vért, csontot, fát, levegőt, mindent keresztülvilágít, kutatva a rejtett szépségeket, melyeknek gyönyörű harmóniáját a Természet ihletésében tobzódó színeinek ölébe meríti...”

Néhány nap múlva Boromisza Tibor a Hortobágyra költözik, nem szabad őt egyedül hagyni, a városnak is figyelnie, ügyelnie kell rá, hangsúlyozta Sőregi. Azóta már tudjuk, a város

nem igen foglalkozott vele. Hajdúböszörményből talált társakra Maghy Zoltán és Káplár Miklós személyében. Az általa létrehozott kis festőkolónia 1931-ig működött, maradandó nyomot hagyva nemcsak Boromisza művészi pályájának alakulásában, hanem meghatározó volt Maghy Zoltán és Káplár számára is. A szellemi örökségre a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep talált rá, s a művésztelep máig a Boromisza-féle elvek nyomán határozza meg önmagát, művészeti nivódiját pedig szintén Boromisza Tiborról nevezte el.

CSOKONAI VÁROSÁBAN

Égerházi Imre festőművész debreceni témájú képeinek kiállítása

Hajdúhadház (a tápláló szülőváros és alkotóházi menedék), Debrecen (a számára nyüzsgéssel teli lakóhely és művészeti centrum), Hortobágy (az ottani alkotótábornak alapítása óta mozgást adó energiák gyűjtőpontja, de ihletet is kínáló végtelen tér) olyannyira egybekapcsolódott Égerházi Imre életében és művészetében, hogy meghatározó háromszögét, egyberendező sarokpontjait adták szerteágazó tevékenységének.

Hortobágyi kilenclyukú híd (olaj)

Négyszöggé módosult ez a szimbolikus mező Hajdúszoboszlóval, a Cívis Nemzetközi Művészteleppel (melynek szintén az alapítói között volt); szellemi és lelki védelmező ölet, a rokonygökörek hűségerejét adták művészi munkájának az erdélyi tájak, gyergyói hegyek, csángó faluvégek; a tekintést, a komoly ka-

landot, az újabb nemzetközi művészetszervezés lehetőségét kínálta a francia St. Michel, Bessans és Thierache, de szinte vég nélkül sorolhatnánk a sarokpontok hajtásait szerte a világban.

Tanya (monotípia)

*A lap alján:
Emberábrázolás Égerházi Imre
művészetében (meghívó-montázs)*

Számos emlékkiállítás, köztük nem egy tematikus tárlat idézte már meg a művész halála óta eltelt öt és fél év alatt tekintélyes örökségét. Itt említhetjük a Djabe zenekar Égerházi-festmények ihlette különleges lemezeinek, a „Táncolnak a kazlak” című albumnak kiállításokkal egybekötött

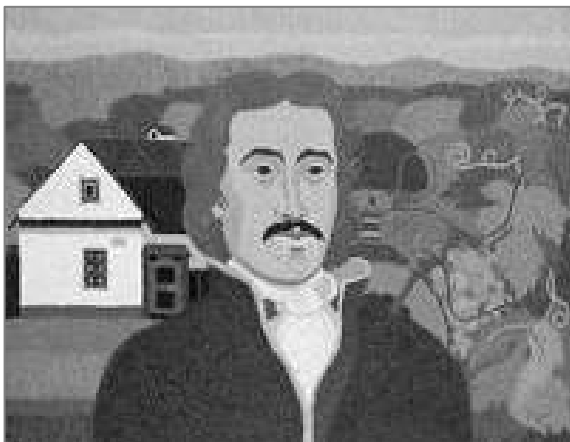

bemutatóit (a zenekar frontembere a művész egyik fia, Égerházi Attila). Vagy a sumeni képek kollekcióját, a születésének 80. évfordulójára rendezett *80 év 40 kép* című emlékkiállításokat, a Hajdúhadházon 2003-ban átadott Égerházi Imre Emlékház anyagát, a fővárosi *Akkor és most* rendhagyó tárlatát, a művészettel és történelemmel foglalkozó vagy a hitélettel kapcsolatos festmények bemutatóit, az emberábrázolásokat felvonultató gyűjteményt, az alföldi festményeket.

A DOTE Elméleti Galéria ezúttal az Égerházi Imre debreceni témájú festményeiből rendezett válogatásnak adott otthont március 25-től; áprilisban az anyag az Élettudományi Központ Galériájában, májusban Hajdúböszörményben látható. (A művész egyébként 70. születésnapján egy nagyobb festmény- és monotípiakollekciót adományozott Debrecennek, a Déri Múzeumnak.)

Amikor Égerházi Imre debreceni képeiről beszélünk, kicsit tágabban értelmezhetjük ezt a „debreceniséget”. Idekapcsolódnak ugyanis nemcsak a cívisváros levegős atmoszféráját, az életkaraktert is magában rejtő épített környezetet, híres alakjait felidéző festmények és pannók, hanem a földrajzi és szellemi vonzáskörzet (például a Hortobágy, a Hajdúság) képi dokumentumai is.

Valahol ezt a kapcsolatot volt hivatott illusztrálni a hortobágyi telep 18 művészenek az Aranybika Szálló Hajós Alfréd Termébe készített pannósorozata is, melynek darabjai a város, a kollégium történelmi múltjával, személyeivel, híres írókkal, költőkkel foglalkoztak, velük együtt jelenítve meg a Hortobágy múltját és jelenét (időtlenségét), flóráját és faunáját, az ott élő embereket. Égerházi Imre e sorozat részeként elkészített nagyméretű munkájában Móricz Zsigmondot helyezte a középpontba, akinek apai módon féltő tekintetének sugarában egymásra talált értelmiségi és földműves, polgár és paraszt, az emberi sorsot arcemblémákban szólaltatva meg.

Csokonai (olaj)

S természetesen nem hiányozhat Petőfi, Krúdy Gyula és Ady Endre sem (a művészt nemcsak Ady alakja vagy szerelme, Léda, hanem több verse is képre ihlette), a böszörmé-

nyi őstehetség, Káplár Miklós, a hortobágyi csikós, és több műfajban is közelített Csokonai Vitéz Mihály örökségéhez.

625 éve város Debrecen (olaj)

Szinte mindegyik feldolgozásban kereste a példát, az útmutató szellemi és értékjelző karókat. A motívumokat, a figurákat egyrészt éteri tisztaságúvá egyszerűsítette, ugyanakkor teret és időt sűrített össze. Figurális, motivikus vagy ornamens elemeinek finoman díszes, konstruktív rendjében az éppen a feldolgozott témát erősítő folklór és a tanult műveltség szervesen kapcsolódott egybe, azzal a természetességgel, mint amennyire szikár rendet és játékos bájít együtt sugároz a népdalok szerelmi vallomása.

Egyszerre látvány és látomás egy Égerházi-festmény. Valami szép és egyetemes rendbe épül itt a kő és a virág, a torony és a gyökér, a húség és a keresés, a hagyomány és a kaland, tárgy, ember és lélek. A festő-

kéz már csak végrehajt, hiszen a művész lelke, szelleme válogat, befelé, a mélybe, a múltba hatoló tekintete fedezi fel, rakja új sorrendbe a létező világ elemeit. Emberek és házak szeme, kapuk nyílása, kút gémje, dombok gerince, fák lombja ad biztonságot az időben.

Alakjai s tájai, utcái, házai felismerhetők, azonosíthatók tárgyi valóságukban, ám sokkal izgalmasabb az atmoszféra, a belső harmónia kifejezése. Égerházi Imre világának legfontosabb elemeként sorolta Bényei József ezt a varázslatot, a megemelő átlényegítés képességét, mikor bevezető esszéjét írt a művész albumához.

Virágos Debrecen (olaj)

„A konkrét valóságelemek tisztelete és ragaszkodás hozzájuk a gyermekkor nehéz húségével, ám ugyanakkor művészi fejlődése stációin

egyre inkább átemelése ennek a valóságnak egy másik, földön túli, éteri tisztaságú és szépségű világba: a festő saját lelkeségébe – olvasom Bényei méltatását. – Égerházi szereti a tárgyait. Csak azt festi, amihez személyes köze van, ami kiváltja belőle a ráismerés csodáját, ezért képes bennünket is ráismertetni rejtett szépségek varázslataira.”

Virágos Debrecen (linómetszet)

Az esszéíró Égerházi Imre életművének legjava közé sorolta nemcsak azokat a hajdúsági, hortobágyi, de az erdélyi képeket is, amelyek szinte a balladákra jellemző tömörséggel, ugyanakkor a költői elégiák finom hangulatával mutatják fel a világ általa meglátott és átértelmezett szeleteit.

A leegyszerűsítő közlés-mód tömörítő gazdagsággal jár, de Égerházi Imre kompozícióin a lírai finomság feszülő lendületté izmosodik. Míg a festményein halk mozdulatlanságba

sűrűsödik az erő, grafikáiban a dinamika csöndesedik lírává. Külső mozgás valóban ritkán érzékelhető, az egymás mellé szerkesztett valóság-elemek viszont párbeszédet folytatnak egymással, kapcsolatuk nem véletlenszerű, hanem aktív. Nem a cselekmény, hanem a festői láttatás teremt dinamikát a felületen, ráadásul Égerházi minden egyes motívuma magában hordozza a művész hozzá való viszonyát. Az alkotói, teremtő indulat átköltözik a képbe, évszázadok öröksége, sőt, archaikus hagyományok sora illeszkedik a jelenhez. A költő-kritikus fogalmazásában: „az idő mélységes kútja szivárog elő” onnan.

A festői eredetiség pedig abban is nyomon követhető, ahogyan ezeket az ősi és népművészeti motívumokat, a szellemi és kulturális, az irodalmi, művészeti örökséget különleges belső dinamikától feszülő, említett statikusságában is mozgalmassá kompozíciókká rendezi össze.

(Lásd alábbi illusztrációnkat Ősünk hitvilága címmel).

Égerházi Imre totalitása egyben tonalitás is. Egyaránt értelmezhető ez a zeneiség oldaláról közelítve vagy képzőművészeti értelemben. Az egy adott hangnemhez való tartozás a népdalok tiszta csengésével tükröződik a képeken vagy a gyönyörű balladák szomorúságával, a legendák s népmesék játékos lebegésével. Ezt az érzésünket az is erősíti, hogy motívum- vagy szerkesztésbeli megoldásai gyakran a szecessziós képi világot idézik vissza.

Csángó házak (olaj)

Arany Lajos *Ihlet a rónán* című, a Hortobágyi Alkotótábor történetét 1996-ig feldolgozó monográfiájának portré fejezetében Égerházi Imre művészetéről ezt írta: „A zárt szerkesztést szerencsésen társítja a pointilisták levegősségével, nyitottságával, a szecesszió stilizált formáinak hagyományait a monumentális méreteket látó s a való életet hűsége sen közvetítő alföldi festészettel, s alkot egyéni ízű, hangulatiságú gondolati és formai szintézist.”

Nem véletlen a szecesszió emlegetése (más kritikusok is kiemelték Égerházi Imre művészetének ezt a

vonását), hiszen a huszadik század elején a magyar szecesszió legnagyobb szellemi és formai, motívumkincsbeli bázisát a magyar népművészet jelentette.

Modernizált, vagy mondhatni azt is, hogy neoszecessziós módon ez a szerkesztés és formahasználat Égerházi Imrénél szintén megjelent, sőt, meghatározó stílusjeggyé érlelődött, és más vonatkozások mellett például még a debreceni atmoszféra visszaadását is ugyanolyan jól szolgálta ez a stílusjegy, mint az alföldi vagy az erdélyi témák feldolgozását.

Ugyanakkor nem volt olyan egyértelmű ez a felfogás a művész első nagyobb korszakában. Nagyjából az 1960-as évek végéig, 1970-es évek elejéig ugyanúgy megjelent nála a nagybányai örökség, mint az alföldi realizmus látásmódja, a részben a nagybányaiakhoz is kapcsolható neósok, az itteni „vadak” Cézanne-i szín- és formaépítkezése, az 1960-as évek elejének bizonyos értelemben expresszív látomásai azonban hamar valamilyen rendet kerestek maguknak, így Égerházi Imre figyelme egyre inkább az indulatot geometriába fegyelmező vagy elvonatkoztatott hangulattá egyszerűsítő konstruktív realizmus felé fordult.

Ebben a látásmódban tulajdonképpen már a korai szintéziskeresés jól körvonalazható szándéka volt jelen, sőt, a tömeghatárok ecsetvonalas kiemelésével – amely ugyanúgy vonatkozott épületekre, fára, a kompozíció erővonalait absztraháló tárgyra, mint emberi figurára – a formai stilizálás felé nyíltak meg számára a lehetőségek.

Debreceni háztetők (tempera)

Más munkái mellett a *Debreceni háztetők* (1964) című festménye is ennek az építkezésnek a jeleit mutatja. A felületek itt még egyneműek (ezt fokozza a csak részben árnyalt monokronitás, akár temperával vagy ha olajjal dolgozott), azonban az 1970-es évek elejére egyszerre jutott el a sajátos, Égerházi-féle szecessziós ábrázolás alapjához azzal, hogy a festménybe emelt motívumait látványosan gazdagította, egyre fokozva azok játékos karakterét is, illetve – a stilizált formákat és a konstruktív szerkesztést meghagyva –, magát a színterületet is apró pontjaira szedte, és számtalan, egymást erősítő árnyalatot mutatott meg abban. Így lett egyre gazdagabb a totalitás tonalitása, és kialakult Égerházi Imrének az a képi világa, amelyről a leginkább azonosítani tudjuk a művészt. (Ez a kettősség, illetve a váltás időszak jól nyomon követhető a kiállítási képei alapján is.)

Érdekes, hogy ő maga azt vallotta egyik utolsó interjújában 2000 decemberében, hogy „nem ütött új csapást a művészetben,” hanem – aho-

gyan ő sorolta – meglévő izmusokból (impresszionizmus, pointilizmus, konstruktivizmus, kubizmus, dekorativizmus) hozott létre egy egyedi stílust. Az absztrakcióban is mindig csak addig ment el, amíg egyetértett vele. „Igyekeztem visszaadni a kort, és igyekeztem egy kicsit modern lenni. Apró lépésekkel haladtam, sose tettem 180 fokos fordulatot” – mondta. Lassan, de mindig határozottan, egyértelműen.

S ha konok magyarságról beszélhetünk nála, azt a konok hajdúságot vagy a cívist is értjük alatta, akiről Móríc Zsigmond olyan szépen írta, hogy a debreceni emberben lehet felfedezni a törzsgyökeres magyar faj legfontosabb sajátosságait.

Asszony II. (tus, toll)

MESE A KIRÁLYRÓL

Aby Szabó Csaba márciusi kiállítása az Aranybika Galériában

Nehezen boldogulna az anekdotabeli itáliai király, ha Aby Szabó Csaba festményeit próbálná megfejteni. Az uralkodó ugyanis (Umberto Eco elbeszélése szerint) egy kiállítás megnyitójára készülve, azt kérdezte a galéria igazgatójától, amikor megállt egy hegyoldali házakat, templomot, füstölgő kéményeket, munkából hazatérő férfiakat és nőket ábrázoló festmény előtt, hogy „Hányan laknak ebben a faluban?” Azt gondolta ugyanis a képről, hogy az egy valóságos település megfestett dokumentuma, és ha valóságos, akkor adatokkal is körbe lehet írni. Nem tett különbséget a természeti és a művészi valóság között, fogalma sem volt

róla, hogy a képet nézve, el kell fogadnia egy fikciós egyezményt, mely szerint ezúttal a valóságnak egy másik szintjére kell lépnie.

Vajon mit kérdezne a király Aby Szabó Csaba festményei előtt állodgálva? Inkább csak csóválná a fejét, hogy hol van a víz az akváriumból, látni szeretné a halakat, a kertben a virágokat, a teraszon az asztalt és a széket, a valóságos virágokból összeálló valóságos csendéletet, keresné a vízimalom patakját, de magát a

malmot is, és ha itt tartunk, a szélmalomból pedig legfeljebb az expresszív Don Quijote-mozdulatokat érzékelné, csakhogy nem tudná, mi az. Örömmel fedezné fel azonban a tavasz madarait, a virágzó növényindákat, de nem értené, hogy miért ilyen hímzett ez a fa... Az életfárról nem biztos, hogy hallott, arról meg végképp nem, hogy a népművészeti ornamentikát vagy a primitív jelképeket, az archaikus törzsi kultúrákat megidéző motívumokat egy fajta organikus szemlélet jegyében lehet alkalmazni a képzőművészeti kompozíciókon.

*Tavaszi
(vegyes technika)*

Döbbsenten állna az absztrakt világok előtt, a jól azonosítható látványhoz szokott szemében pedig ott ülne ezek a kétségbeesés: Mit akarnak ezek a geometrikus formák, hogyan kapcsolódik hozzájuk a népművészet – hogy az archaikus kultúrák örökségéről ne is beszéljünk? És nem értené, hogy minden bizonytalansága és hőkkenete ellenére valamilyen titokzatos harmónia sugárzik át a festményeken.

Nem értené a költészet geometriáját (a geometriában rejlő végtelen poézis erejét). Nem tudna mit kezdeni azzal, hogy a nyugalomba folyton odafészkelődik a színek és formák olyan indulatos vibrálása, mondhatni: expresszív áradása, amely nyomán a kompozíció (vagy a motívumok közötti játékok sora) érzelmekké válik: szorongássá és kapaszkodó szeretetté, félelemmé és féltéssé, izgalommá és a virágok haragjává.

Kert (vegyes technika)

Ráadásul az érzelmek, a lelkiállapotok mellett a konkrét látványhoz szoktató nyugalomát is intellektuális erőfeszítéssé kellene átformálnia, kérdéseket kellene feltennie önmagának. Jól tudok-e élni (jól tudok-e uralkodni); emlékszem-e a gyökereimre, nemcsak az őseimre, hanem egész szellemi örökségemre; hogyan látom a jelent, mik a céljaim; minek tudtam örülni, és milyen dolgokat igyekeztem be nem vallott félelmemben elkerülni; kerestem-e az igazságot, és ha olykor úgy hittem, hogy rátaláltam, megmondtam-e másoknak is azt?

Ha feltámadna az anekdotabeli itáliai uralkodó, talán azt kérdezné a kiállító-terem igazgatójától: Ez is mind az én országeből való? Ezek

a három-, négy- és hatszögek, ezek a körök és ívek, ezek a színek és vonalak, ezek a virágok, ezek a vizek és szelek, ezek a hajók is mind az enyémek? S mit mond ez a mese a királyról? Én állok-e ott középen, mint egy gyermek, de egyszerre büszkén és viaskodva a természeti és az emberi erővel? Ez a mese is az enyém? És ha nem tetszik, akkor le is fejezhetem a mese készítőjét?

Az igazgató erre azt válaszolná: Nem, nem, jó királyom. A festő a te alattvalód, de a képei, az álmai, a szigorú keretekbe zárt látomásai, de még a meséi sem lehetnek a tied, csak akkor, ha beléptél magad is képkeretbe. Ha elfogadtad azt a fikciós egyezményt, hogy amit látsz, az a valóságnak egy másik, látszólag sokkal bonyolultabb, mégis sokkal inkább egyértelmű képletekben megfogalmazódó szintje.

Mese a királyról (vegyes technika)

A király ezt már egyáltalán nem értené. Fikció és expresszivitás? Absztrakció és poézis? Geometria és népi vagy primitív ornamentika? De az olyan kifejezések is fejcsóválásra készítenék, mint a szeretet és harag, alázat és erő, csönd, mosoly, vacogtató árnyak. Szelíd hullámmászás, a föld és a vizek éneke, egy kert mint a világ képe, az elmúlás és az ölelés titka, az egyetemes kaland Kháron hajóvá nőtt ladikján. Az álom, szín, forma és vonal. A mesék szinte geometrikus, másutt jelszerű utalásokkal sugallt erotikába átcsapó, egyetemes és személyes jelképekkel tűzdelt harmóniaküzdelme. Ő király. Őt nem tanították meg a finom árnyalatokra, csak a trónra, ahonnan nézve minden egyértelmű.

Kharon hajója (vegyes technika)

Pedig a galériaigazgató a kezébe adná a művészről szóló rövid jellemzést is. Az illendőség kedvéért elolvassná. „Aby Szabó Csaba képeiben a látványt nem a szokásos, realista megközelítésben mutatja be, hanem azon a szűrőn keresztül, melyet a

világ és az élet történéseire érzékenyen reagáló, a felszín alatti 'titkokat' kutató ember teszi. A látványból gyakran leegyszerűsített jelek lesznek, s a jelek összességéből – szinte mint képletekből – állnak össze aztán a festmények. Az ilyenfajta festészethez a nézőnek is el kell gondolkodnia a látottakon, szinte neki magának is újra kell teremtenie a látványt, miáltal élménye is maradandóbb és egyedibb lesz. Ezekben a festményekben az ősi népek törzsi művészetét és a magyar népművészetet is – mint szellemi forrásanyagot – tanulmányozva próbálja a látványt új oldaláról bemutatni.”

Bólogatna, nyugtázná magában, hogy az 1951-ben Debrecenben született, stúdiumait Félegyházi László, Bíró Lajos és Kapcsa János irányításával folytató, a grafika, a táblakép és a kinetikus szobrászat területén otthonosan mozgó matematikus, Aby Szabó Csaba munkáit többször díjazták, számos csoportos és egyéni kiállításon vett részt, hazai és külföldi művésztelepekre jár.

Ha feltámadna a király, és idelépne közénk Umberto Eco történetéből, odafordulna a kiállító-terem igazgatójához, és súgva megkérdezné. „Lehet, hogy az a madár ott én vagyok?” Az igazgató bólogatna, hogy igen. És mosolyogna, mert a képen lehet, hogy nincs is madár. Csak repülés van. Boldog lenne, hogy ha a király nem is értette meg a képet, de megérezte belőle mindazt, ami számára fontos, csak eddig nem mert bevallani magának.

MOZGÁSBAN A MOZDULATLAN NŐVEL

**Oláh Sándor bőrszobrász iparművész
márciusi kiállítása a DOTE Elméleti Galériában**

E mostani címet tíz évvel korábbról kölcsönöztem napilapos recenziómból. Oláh Sándor a Medgyessy Teremben mutatta be akkor bőrszobrait. Ajánlásomban arra utaltam: habár a gyakran a nőt középpontba állító bőr plasztikák látszólag nyugalmat, mozdulatlanságot sugallnak, a felület mögött fájdalmas vagy inzulatos történetek játszódhatnak le.

Oláh Sándor új kiállítása a szintézis igényével született, arra törekedve: az összegzés ne lezárásra utaljon, hanem felvillantsa más utak keresését is. Ezt nem kerek dátumhoz köti – 1959-ben született Polgáron –, hanem a belső igényekhez. Az egyéni stílus és technológia folyamatosan új árnyalatokkal gazdagodik, s az iparművészet-hez néhány éve a festészet is szervesen hozzákapcsolódott: Nyíregyházán rajzból szerzett másoddiplomát.

Fürdőző

A képi kifejezés ugyanolyan fontos számára, mint a szépség plasztikus, allegorikus megjelenítése. S fontos volt már korábban is: bőrszobrai

készítve, gyakran képen gondolkodott a gipsz alapú (vagy alapként a gipszet applikáló) bőr reliefek, fali- képek kialakításánál. A pasztellszínnek finom líraisága, légies tünékenysége, az akvarell oldott rajzos-sága ugyanolyan közel áll hozzá, mint az erőteljes, energiától feszülő és érzékenységet tükröző kifejezés.

Vonalrajzos grafikái a mozdulat- és helyzetanulmány határait kinövik: testté válik a vékony, egy-lendületű, ám vibráló vonalak által körbezárt fehér felület. Mondhatjuk: egy táj, városenteriőr, portré kidolgozásánál más szabályoknak engedelmeskedik, mint a különböző érzelmek, lelkiállapotok, gondolatok térbeli megfogalmazásánál, ám a bőrszobroknál már eleve törekedett arra, hogy a kompozíció képpé váljon. Ezt legjobban a bőr természetes adottságai szolgálták.

Hagyományos szerepét tekintve a bőrnek leggyakrabban a díszítés és a funkcionalitás jut (iparművészet), ám a bőrrel dolgozó alkotó a díszítés

helyett a közlést választja (autonóm képzőművészet). A díszműtől tehát a műig kell eljutnia, s ennek példáit látjuk a bőr plasztikákban, az anyag újbóli végtelenítése során. A bőr természetisége, életszerűsége, lágy-sága és organikussága a nemcsak látványában megragadó, de érzelm- és gondolatgazdag művek létrehozására is alkalmas. Mindegyik anyagrésznek saját viselkedése van, a megmunkálás, műformálás során két egyforma anyagkaraktert, viselkedést soha nem látunk viszont. Még akkor sem, ha történetesen ugyanazt a témát többször is feldolgozza a művész, hiszen a számos technikai és vegyi eljárás során halottá vált bőr újra életre kel a megformált térben.

Valahol, éppen művészi bőrmunkákra alkalmazva e párhuzamot, hallottam Karinthy Frigyes paródiamondatát: „Bőr és asszony! E kettő kell nekem!” Humoros alapjellegén túl ennek a fordulatnak mélyebb igazságtartalma is van. Az állati bőrrel való használati kapcsolatunk ma is mindennapos, eredeti közegéből kiemelve viszont a természetes anyagot, a műalkotás részévé formálva, a bőrrel való találkozás archaikus tudatunk mélyrétegeit bontogatja, az életösztönünket szólítja és szólaltatja meg. Világteremtésről van szó, s ebben a világteremtésben természetes főszerepet kap a nő, az asszony. Ám a nő nemcsak a világ születésének jelentését

hordozza magában, hanem a világ sorsát is. Ezért válhatnak Oláh Sándor művei – a szépségkifejezésen túl – sorsallegóriává és érzelmi alaphelyzetek megfogalmazójává. Ráadásul a figura, a kompozíció soha nem lezárt, még akkor sem, ha éppen a zártságot, a bezárkózást sugallaná, hiszen a nézőt is érzelmi aktivitásra serkenti, aki oda szeretne eljutni, amit a test eltakar. Be kíván lépni a műbe.

Leborulva

Oláh Sándor bőrplasztikáin továbbra is a nő áll a középpontban – s a motívumhűség jegyében ne felejtsük: visszatérően ábrázol Krisztus-fejet, korpuszt, Mária-alakot, a madár és a ló ábrázolásánál ugyancsak a szimbólum- és metaforaértékre helyezi a hangsúlyt –, és lányaiból, asszonyaiból gyakran érezzük átlebegni a plasztikus felületeken a rejtőzködés hangulatát. Idézem a művésznek azt a vallomásrészletét, amely arra vonatkozik, hogy miért ábrázol gyakran női figurákat. „Mert úgy gondolom, hogy nincsen szebb téma az örök nőnél. A női szépség

felidézi és megteremtheti a valóságot, tükörszerűvé is téve azt a harmóniát, ami ahhoz szükséges, hogy önmagunkat tisztán lássuk benne.” Vagy másképpen kifejezve – kölcsönözve a Máthé András fotóművész aktfelvételei mellé Hamvas Bélától citált kifejezést – a nőben megfogalmazódó öcsodát keresi, a teremtés pillanatait és az újjászületését. A nő tehát valamilyen fikció megtestesítője, a létrehozás metaforája. Pogány Gábor művészettörténész a klasszikus allegóriákkal rokonította a motívumot abban az értelemben,

hogy gyakran éppen a mozdulatlanságuk válik kifejezővé, ám a fogalmi kategória nem tudja a bőrszobor egészét átfogni, mert „ezek a merengő, gyászoló, könyörgő, szégyenkező bőrleányok inkább érzelmi oldalról érintenek bennünket”.

A női alakok ábrázolásánál felfigyelhetünk a méretek növekedésére – a már-már életnagyságú figurát relief formában jeleníti meg. S továbbra is érdemes vizsgálnunk a kompozíció egésze mellett a részleteket. A bőrplasztikák felületi kiképzése, gyűrődései finom játékosságot eredményeznek. Az anyag redőiben, simulásában és hullámaiban mindig újabb jelentések árnyalódnak. A titok mellett például a lebegés, a könnyűség mellett a bizalom súlya, a vágy mellett a hit szigora és szenvedélye.

Időközben megjelentek a bőrplasztikák sorában az ornemens elemeket játékosan felhasználó csendéletek, amelyek hasonlóan allegorikus (vagy érzelmi) tartalommal töltődnek fel, mint a klasszikus figurális ábrázolások. Rajzainak plasztikus párjai az úgynevezett karcolásos bőrgrafikák. Nem szobrok, nem rajzok, hanem képek ezek. Van terük is, ám nem körbejárható, inkább befelé tágul ez a tér, a belső keresés labirintusát formálva renddé.

Térdelő

Az első benyomás – mint mondtam – gyakran zárttságot sugall, a néző azonban része akar lenni a bezárt titoknak. Habár elragadja a női test finomsága és tökéletes bája, mégis e külső szépség mögé akar nézni. A rejtőzködés mögé, a redők mögé, a plasztikusan megfogalmazott lélekbe. Ott is fel kell tudni fedoznunk a ritmust, a harmóniát, az egyensúlyt, ami megteremti az esztétikai szépségminőséget. Vagy ahogyan Hans Georg Gadamer közelített a szépséghez (és ennek aktuális vonatkozásait Oláh Sándor munkáiban is felfedezzük), attól válik szép-pé a mű, hogy a játékot, a szimbólumot és az ünnepet egyaránt megtestesíti.

Amennyiben pedig Hamvas Béla másik megfogalmazására utalunk – „a szépség ott van, amikor valami meghal” – a bronzszobrok mozdulatlan keretbe zárt belső izzásában, küzdelmében azt a folyamatot látjuk vissza, amikor valami a maga tökéletességében még felragyog, mielőtt megszűnik. „Szépség ott létezik, ahol feszültség támad a pillanat és az időtlenség között (...) A meghalás és a születés pillanata együtt, valami, ami fölött már az idő nem győz”, hanem megsemmisül. A szépségnek ezért van nemcsak tündöklése és csábítása, de melankóliája, mélysége és tragikuma is.

Vonatkozhat részben mindez Oláh Sándor festményeire is. A főiskolai stúdiumok mellett a művésztelepeken való részvétel szintén sokat

segíthet a festői nyelv megtalálásában. Már két évvel ezelőtt (Polgáron rendezett akkor kiállítást) felfigyeltem a művész portréképeire, melyek jó karakterérzékenységről tanúskodnak: jellem és sors összhangja fejeződik ki a vonásokban. Hasonló magabiztossággal készíti az aktokat. Ezen túlontúl nem is csodálkozhatunk, hiszen kellő érzékenységet mutatott ebben a műfajban a bőrplasztikák megformálásánál is. Az ilyen képeken nemcsak egy pozíciót és szituációt láthatunk, de a nyugalomban a feszültséget szintén felfedezhetjük. A szépség burkait hántja le az alkotó a formáról.

Végül a tájábrázolásokról szölok. Ez a nagyobb tematika két részre bontható: a városentriórök és a hagyományos tájképek világára, a lakóter és a lakott tér ábrázolására. Szép összhangot mutatnak a pasztellszínek, a rajzi szemléletű akvarell fokozatosan válik festménnyé, a figurák szelíden követik az utca hangulatát, és észrevehetjük az impresszió, a benyomás, illetve a lírai realista ábrázolás ötvözését. S van a természetképeknek egy másik, erőteljesebb gesztusokat felvonultató sorozata, ahol a konkrét motívumok ellenére metaforikus helyzeteket is értelmeznünk kell csakúgy, mint egy-egy bronzszobor esetében. A természeti szituáció egy élethelyzet megfelelője. Az úton vagyunk és a megpihenünk, a megfontolunk és az elhatározunk hívása testesül meg a kompozíciókon.

A VIGASZTALÁS HIMNUSZA

Rossini: Stabat Mater

(Az alábbi szöveg a Debreceni Kodály Kórus április 5-én a Kölcsey Központban rendezett hangversenyének bevezetőjeként hangzott el. Közreműködött a Debreceni Filharmonikus Zenekar, szólót énekelt Bazsinka Zsuzsanna (szoprán), Francesca Provvionato (mezzoszoprán), Albert Tamás (tenor) és Jekl László (basszus). Vezényelt: Kocsár Balázs.)

Keresztút. Az „ecce homo” ítéletétől a sírba tételig. Tizennégy stáció helyett most egy – tíz tételes himnusz a fájdalmas anyáról. A Krisztus keresztjénél zokogó Szűz Mária alakját versebe foglaló nagyszabású szekvencia, a késő-középkori vallásos költészet egyik, tartalmában és formájában is finoman megmunkált darabjára komponált Rossini-oratórium.

Jacopone da Todi, a 13. században élt benedek-rendi szerzetes költőménye a korára jellemző extatikus világkép tökéletes kifejezője. Mind ezt gondolati ívének és képei gazdagságának ugyanúgy köszönheti, mint szerkezeti fegyelmének és a nyelvi kifejezés színességének.

S nemkülönben: szigorúan hitéleti üzenetet fogalmaz meg – erkölcsi és filozófiai értelemben egyaránt: A kereszthalál ábrázolásából kiindulva, a mindenkori, személyes Én aktív részvételét feltételezi. Az anyával együtt, az anya helyében áll ott a keresztnél minden ember, aki a szenvedés önkéntes átvállalásának megrendült állapotában a megváltás bizonyosságát is felismeri.

Személyessé fogalmazott üdvtörténeti tragédia, mégsem értékvesztés, hanem a vigasztalás himnusza egyben a mű. S ez a hangja Rossini

kompozíciójának is, mely az egyik első kritikus, Heine megfogalmazásával „a kereszthalál borzalmaait enyhíti”, és általa „a végtelenség érzése körülöleli a mindenséget”.

Mintha visszacsengenének sajátos igazság-meghatározásaink: az igazság út; az Isten: igazság; az igazság keresés; az Isten: kerítés a végtelen körül... Mert körbe lehet ölelni a mindenséget, és erre a zene képes.

Amikor az első nyilvános előadást rendezték meg 1842. január 7-én Párizsban, az elragadtatott elemzők azt emelték ki, hogy Rossini Stabat Materre sokkal inkább a kereszténység szellemében fogant, mint például Mendelsson oratóriuma.

De megfogalmazódtak aztán a vádak is – itt Verdi Requiemje volt az analógia –, melyek szerint inkább színházi, mint templomi ez a zene. Kétségbe vonták a vallásos karakter jelenlétét, s nehezményezték az operaszerzőként ismert Rossini operastílusát (több tételben, például a 7.-ben egyébként valóban kimutathatók konkrét operai megfelelések); sőt, ma is úgy értékeljük a művet, mint „vallásos szövegre komponált operazenét”. Továbbá néhányan a szerző szemére vetették „a gyászos szöveg és a hedonista zene ellenté-

tét.” Azt kérdezték: Hogyan lehet összekapcsolni a megfeszített Krisztust néző Mária képét azzal a derűs zenével, amit Rossini a szavakhoz illesztett?

S egy pillanatra itt meg kell állnunk. Rossini, amikor a történet szerint meghallgatta Pergolesi csaknem 100 évvel korábban keletkezett Stabat Mater-ét, állítólag azt mondta, hogy erre a szövegre ő soha nem merne zenét komponálni, kerülni akarja az összehasonlításokat.

A mű mégis megszületett. 1831-ben egy spanyol nemes, Don Manuel Fernandez Varela rendelt tőle egy Stabat Mater-kompozíciót. Két év múlva csak azzal a feltétellel adta át a kottát, hogy az nem jelenhet meg nyomtatásban. Ráadásul az eredeti 12 tételnek csak a fele származott tőle, betegsége miatt barátja, Tadolini segített neki. A megrendelő halála után egy francia kiadóhoz került a kézirat, s a kiegészítést, átdolgozást követően Rossini vállalhatta a végleges változatot.

De feladatának érezte-e a zeneszerző, hogy a szöveg minden egyes szavát zenévé alakítsa át? Hogy a Szent Fiát sirató Fájdalom-anya szenvedése minden ízében, minden hangjában ott lobogjon a műnek?

Ráadásul van elég ebből a fájdalomból: Az első tétel hosszabb zenekari bevezetése a gyász és a fájdalom lelkiállapotát fejezi ki, s ott a kórus drámaian megrendült hangja. A harmadik tétel zenekari kíséretének ritmikus figurái a síró ember szaggatott lélegzetét juttatja eszünkbe, s a negyedik tételben is megjelennek a kínok. A hatodik

tétel énekszólamai a barokk passiók ismert sírás-zenéire emlékeztetnek, felfedezhetők a gyász megjelenítésének klasszikus zenei toposzai; a hetedik szaggatott ritmusai érzékeltetik a szenvedést, a nyolcadik pedig az utolsó ítélet borzalmától való félelemre apellál.

Ám az örök élet látomása miért lenne szomorú, miért ne szólhatna diadalmasan, a nagyszabású fűga örök üdvösséget hirdető boldogsága miatt ne felelhetne – mintegy az első tétel idézetes reflexiójaként – a szomorúság hangjaival?

Amint később maga Rossini is kifejtette: ezt az eljárást, a zenei hangokkal és hangulatokkal történő konkrét szövegátültetést nem tartotta ésszerűnek. Attól félt, hogy a zenei forma szenved csorbát. A kompozíciónak szerinte inkább a szöveg morális atmoszféráját kell kifejeznie.

Ebből a szempontból viszont telitalálat a mű. Ez a fajta életigenlés az örök élet hedonizmusa. Persze, ez is ellentmondás, de csak látszólag az. Hiszen nem az érzéki örömek mértéktelen hajszolásáról van szó, amit a hétköznapi kifejezés rejt, hanem a filozófiai tartalomról, az élet ésszerű élvezetéről.

Kérdezhetjük: hogyan lehet ésszerű az, amit csak a lelkiünkkel tudunk felfogni? De nem a lelkiünkkel fogjuk-e fel a zenét is, legyen annak bármilyen matematikai pontosságú szerkezete? S vajon a zene legfőbb feladata nem az, hogy a tárgyviság helyett legbensőbb valónk megindultságának adjon hangot? Nem értünk-e egyet Georg Simmel megállapításával mely szerint a zene „tel-

jesen önmagáért való érzelmi magasságban lebeg”?

Rossini valóban nem szóról-szóra írta hanggá, érzelmi kedéllyé Jacopone da Todi költeményét, hanem az atmoszférát, a szó erkölcsiségét ragadta meg. Borges szerint valahol minden művészet a zene státuszára vágyik, hiszen „a zene olyan nyelv, amit képesek vagyunk használni, megérteni, de képtelenek vagyunk lefordítani”.

A Stabat Mater vissza már nem fordítható, de érzelmi magasságban ott lebeg a felismerés, hogy a kereszthalált követő feltámadás örö-

me nem olyan, amit be kellene osztani. A végtelen dicsőség öröme ez, tudják, azé a végtelenségé, amely „körülöleli a mindenséget”.

S mielőtt nem lezárná, hanem éppen kinyitná ezt a mindenséget az „Ámen”, Sík Sándor fordításában mondjuk előre a költemény utolsó passzusát:

*„A kereszt őrizzen meg.
Krisztus halála óvjon meg.
A kegyelem oltalmazzon meg.
S hogy ha testem porba tér meg,
Lelkem akkor a nagy égnek
Dicsőségét lelje meg.”*

A HIÁNY MŰVÉSZETE – IRODALOM; ZENE

Kövér József szobrászművész köztéri terveihez

Több fórumon – írott és szóbeli formában – megfogalmaztam már azt a javaslatot, hogy nemcsak Kövér József bronzportréit lenne jó látni a különböző debreceni tereken és intézményekben (mint ahogy látható Holló László, Flemming, Benedek Elek, Brassai Sámuel portréja), hanem allegorikus köztéri munkákat kellene tőle rendelnie a városnak. (Az említett műveket nem a város rendelte. S úgy tűnik, Kövér József nem nagyon akar művészeti alaptag lenni, mert csökönyösen hisz abban, hogy a művészt nem a papír teszi. De jól tudjuk, a papír belépő, s a köztéri megrendeléshez kell még a lobbizás, a kapcsolat, s a

szobor aztán olyan, amilyen.) S bár kapcsolataim nincsenek, hadd szóljak Kövér József mellett, társulva Györfi Lajos püspökladányi szobrászművészhez, aki a legteljesebb elismeréssel szólt munkáiról. Szólok azért, mert csökönyösen hiszek művészetének erejében.

Kövér József szobrászi életművének jelentős része úgy szimbolikus, hogy közben allegóriákat alkalmaz. A 2005-ben Ebesen rendezett kiállítását ajánlva azt a kifejezést említettem, hogy a hiány művészete az övé: Kisplasztikáiban vagy köztéri szoborterveiben úgy fogalmazza meg a teljességet, úgy fejezi ki a kompozíció zaklatott harmóniáját,

hogy valamit közben elhallgat, a hiánnyal csupán sejtett, arra szólítva a befogadót, hogy legyen társa a komponálásban, egészítse ki a művet, töltsé ki ezt a hiányt.

Kövér József: *Hajnali tánc*
(carrarai márvány)

Kiváló – köztérre is kíváncsozó – plasztikája a *Terka (Nagymamám)* című szobor, mely egy üres fejken-dőt formázva, ebben az úrben egy egész élet teljességét adja vissza. Jól megfigyelhetők a hiány művészetének sajátosságai a *Petőfi* bronz térkompozícióban, a zene plasztikai nyelvű allegorikus kifejezésében, az *Irodalom* című alkotásában. Említhetem a *Családot* (emberi rezonanciákat kelt, sorsérzelmekre hat,

klasszikus és modern, figurális és a formaorganizmust alkalmazó jelképi absztrakciók nyelvén üzen); a *Polgárt* (mely bár Chaplin-idézetével az „aranypolgár” mítoszát kelti életre, minden európai polgárváros jelképe lehet a létezés abszurdításában is szép eszmények megtestesítésével); de az *Ébredést* vagy a *Hajnali táncot* is könnyen elképzelhetjük egy-egy intim köztéren.

Koncentráljunk most a *Zenére* és az *Irodalomra*, a figurális hiány érzéki teljességére. A csellós által vonó nélkül is megszólaltatott titokra. Vagy az ülő figura egyetlen „támaszára”, sarkával a talajt érintő könyvre, mintegy esszenciális kapocsként a mindennapok és a mindenség között. Az *Irodalom* a könyvet nemcsak egyszerűen tárggyá vagy hagyományos jelképpé teszi, hanem plasztikus megvalósításában tér- és időélménnyé. A kalapos, arcnélküli, ülő figura első sorban Ady Endrét idézi, de az általa keltett egzisztenciális létélménynél fogva általános jelképe lehet a művészet lebegő világba vetettségének.

A hiány létrehozásával Kövér Józsefnek az a célja, hogy a befogadó provokatív viszonyba kerüljön a művel. Értelmeznie kell a hiányt, amit a szobor készítésekor önmagában hozott létre a művész. A formai hiány a szoborban jobban érvényesíti ezáltal az érzelmi és gondolati kapcsolódást a műhöz. Mind a két szoborban az egyensúly mint plasztikai forma lesz provokatív. A *Zenében* a szék hiánya, míg az *Irodalomban* a fotel elha-

gyása teremt instabilitást a befogadóban, ami látszólag ellentétes a szobrászati építkezéssel.

Kövér József azt mondja, amikor a két allegorikus műről beszélgettünk, hogy a szobor a hiánnyal semmit nem állít, hanem éppen az említett provokáció nyomán tesz fel újabb és újabb kérdéseket. Ebben az értelemben filozófiai jellegű is lehet az üzenete.

„A Zenében a vonó hiányával teremtettem meg a zenét, ezzel a megoldással tudtam fokozni a zenei hatást. Az Irodalomban az alvó alak és a fekvő könyv ellentéte hoz létre gondolati, filozófiai zavart, hiszen kérdések születnek, és ezeknek a

kérdéseknek a mennyiségét és minőségét maga a befogadó határozza meg. Például: megtartja-e a könyv az álmot, vagy fordítva, az álom tartja-e meg a könyvet. Saját kérdéseink fokozásával juthatunk el a megértéshez, és teremthetünk önmagunkban nyugalmat.”

Magam is engedelmeskedem Kövér József szándékainak. Kérdéseket teszek fel, fokozom a kérdés erejét. Vajon a zene nem eszmei jellegű-e, amikor elhagyja a külső alakot, a szemléletes láthatóságot? S a látható, tapintható, körbejárható szobor nem teremt-e feszültséget az érzéki élmény és a lélek legbelsőbb valósága között?

A további kérdésekhez Sík Sándor esztétikáját lapozom. A zene nem ébreszt bennünk formákat, így nagyon erős benne az érzelmi hatás. Határozottsága a szimbóluméhoz hasonlatos, önmagán túl valami másra utal. Alapjellemezője az úgynevezett „utánaélhetőség.”

A zene formaelemei nemcsak „szimbolikus jelek, amelyek érzelmi evidenciával állnak a felvevő lélek elé”, hanem „szuggesztív mozgások is, amelyek szimpatikus együttmozgásra indítanak”. Húrok nélkül játszunk magunk is a mindenségen vagy legalább annak kicsinyített magunk-másában? Hol van a vonó, mi szólaltatja meg bennünk a hangokat, s egyáltalán: Ki vezényel?

Kövér József: Zene (bronz)

S az *Irodalomban* nemcsak az a kérdés, hogy megtartja-e a könyv az álmot, vagy az álom a könyvet, hanem az is: hogyan lehet egyszerre architektonikus, plasztikusan érzéki, álomszerűen szimbolikus maga a költői fantázia. Hogy mi teszi egyáltalán irodalommá, költészetté a szavakat? S hogyan tudatosítják e szavak a fantáziában a szellemi élet erőit, az emberi szenvedély és érzés hullámszásait, a szemlélődés tárgyát, a képzetet, a tetteket, a sorsok egyetemes birodalmát? Mit kezdünk az irodalom paradoxonával, hogy a szellemit a nyelv csak érzékiileg tudja kifejezni, az érzéket viszont csak szellemileg? S feltehetjük a kérdést: a *Zene* és az *Irodalom* párbeszéd?

Az emberek közötti valós párbeszéd lehetőségeinek faggatása vagy lehetetlenségének kifejezése?

Borges írta *A költészet hatalmáról*: „Én mindent akartam kifejezni. Úgy gondoltam például, hogy ha egy napnyugtára van szükségem, akkor meg kell találnom a rá illő legpontosabb szót – helyesebben: a legmeghökkenőbb metaforát.

Mára arra a következtetésre jutottam (...), hogy már nem hiszek a kifejezésben, csupán a sejtésben hiszek. Végül is mi a szó? A szó közös emlékek jelképe. Ha hallanak tőlem egy szót, ahhoz önöknek a szó jelentéséről kell némi tapasztalattal rendelkezniük. Ellenkező esetben önöknek semmit sem jelent. Azt hiszem, hogy mi csak sejtethetünk, mi csak ösztökélhetjük az olvasót, hogy használja a képzeletét.”

Talán a Kövér-féle hiány, a művész hiánykifejezése is arra ösztönöz, hogy használjuk a képzeletünket. Csak a képzelettel együtt vagyunk emberi emberek.

Kövér József: Irodalom (bronz)

KÉZIRATOK ÉS GRAFIKÁK MINT „JELEK”

Költők ünnepe – a Kölcsey Központban és a Volksbank Galériában

Két emberöltővel ezelőtt, 1942-ben jelent meg Szabó Zoltán, a „szellemi honvédelem”, a „másik Magyarország” képviselője tollából a *Szerelmes földrajz*. Ebben a szinte már fogalommal vált munkájában írta, hogy „aki az anyagról akar megtudni valamit, forduljon a földrajzhoz. Aki a tájak lelkét akarja megismerni, forduljon az irodalomhoz. Aki az országot akarja megismerni, forduljon a geográfusokhoz. Aki a hazát, forduljon mindenekelőtt a költőkhöz.” Mert az ország térképét az írók és költők tették a haza térképévé, mindenki előrajzolt belőle valamilyen lelki színt, gondolati árnyalatot.

A *Szerelmes földrajz*ban Szabó Zoltán többször írt Debrecenről. Azt mondta: „Verik a költők Debrecent”, mint azt az asszonyt, aki verve jó. Sok „költőharag” áradt Debrecenre, de azt is írta arrébb, hogy „ez a költők-verte város adta minden városaink közül a legtöbb költőt Magyarországnak”. „Költők bölcsője Debrecen”, amely maga a kis ország. Talán a másik Magyarország. „De költők kertje” is Debrecen. Előkelő helye van poétai földrajzunkban. Költők színesítik kertté a várost.

„Szükséges, hogy vers írássék, különben meggömbölné a világ gyémánt-tengelye.” József Attila (és Márai Sándor) születésnapján, de minden más napon érvényes Attila figyelmeztetése. Tudják ezt a kortárs debreceni költők is, akik közül 18-an mutatkoztak be verseikkel a Csokonai Színház művészeinek tolmácsolásában a Köl-

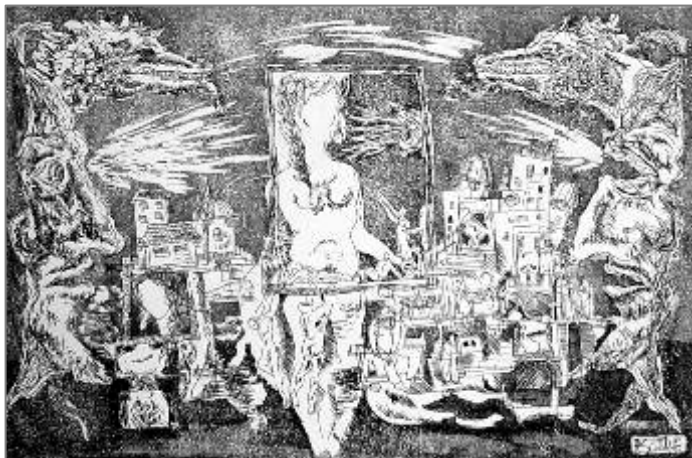
tészet Napján a Kölcsey Központban. Jövőre talán egy antológiát is kiad a város erre az alkalomra...

A költőnek hatalma van – mondta Nagy László, de a költő végtelenül kiszolgáltatott is. Mert gyakran ott kell képviselnie a fantáziát, ahol a képzelet hiánya kegyetlenségre ösztönzi a többieket. Akinek már elfogyott a lelke, az nem tud mit kezdeni azzal az ürességgel, amit akkor érez, ha egy lelkes lénnel találkozik. Ilyenkor két dolgot tehet: vagy elfordul tőle, vagy megöli a költőjét, hogy ne kelljen önmaga ürességébe tekintenie. De aki megöli a költőjét, az saját magára is halálos ítéletet mond.

S nemcsak a város rendezett ünnepet költőinek, hanem a Volksbank Galéria is – Debrecenben s az összes fiókjában. „*Jelek*” címmel mutattak be ugyanaznap egy költői kéziratokból és grafikai lapokból válogatott anyagot. A Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesületének tagjai (*Szilágyi Imre, László Ákos, Fátyol Zoltán, Tamus István, Burai István, László János, Lukács Gábor, Varga József, Subicz István, Kurucz Tímea, Hatvani Ádám, Sili-Zakar Szabolcs, Ludman Éva, Bartha János, Papp Károly, Fehér Csaba, Lente István, Török Anikó, B. Orosz István, Vincze László, Gonda Zoltán*) s meghívott művészként *Baráth Pál*. A debreceni (s Debrecenhez kötődő) költők kéziratokat adtak: néhai *Ratkó József, Dusa Lajos, Ószabó István, Sz. Kima László, Magyar József, Tóth-Máthé Miklós, Fátyol Zoltán* (és jómagam).

Illusztrációk voltak ezek? (Éles Csaba esztéta, művészettörténész érzékenyen közelített megnyitójában az inspirációs erőkhöz s finomságokhoz.) Abban az értelemben igen, hogy az illusztráció valamit megvilágít. Más oldalról, mint a hétköznapi fények. Szellemivé teszi az anyagot, dallá az életet.

Néha úgy érezni: inkább valamilyen jól előkészített varázslatról beszélhetünk, amiben azonban nincsen semmilyen megközelíthetetlen titok. Csak új a sorrend. Nem a szokásos: születünk–élünk–meghalunk. Mert a költő és a grafikus minden pillanatban szinte belehal a szülésbe, hogy élni tudjon...

*Papp Károly:
Egy mandarin álma IV.
(rézkarc)*

SIKERES VOLT A TOKIÓI ÚT

Nemzeti ünnepünkkel kapcsolta össze a Koncz Művészeti Galéria Kft. azt a tokiói művészeti bemutatót, amelynek fotóanyaga az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára emlékezett, valamint szobrokból, festményekből, grafikákból és tűzzománzból válogatott képzőművészeti összeállítás a Kodály Zoltán-emlékévként külföldi rendezvényeihez kapcsolódott. Rékasi Attila 1956-os fotómontázs sorozata a Toki-

ói Magyar Nagykövetség örök letétjeként vándorkiállításra indul, s nagy az érdeklődés Boros Attila festményei, Eskulits Tamás és Túri Endre bronz-tűzzománc Kodály-kompozíciója, valamint Juha Richárd és Győrfi Lajos portrészobrai iránt is.

A Kodály Zoltán születésének 125., halálának 40. évfordulója alkalmából előbb a nagykövetségen, majd március 19-ig a Hotel New Otani Takasago Halljában kiállított anyag

(illetve annak egyes alkotásai) iránt a csak Tokióban működő mintegy húsz (!) zeneakadémia részéről mutatkozott érdeklődés. Koncz Sándor hazatérése után elmondta: ajánlataikkal nemcsak ezeket az intézményeket, hanem korábbi és újabb üzleti partnereiket is megkeresik.

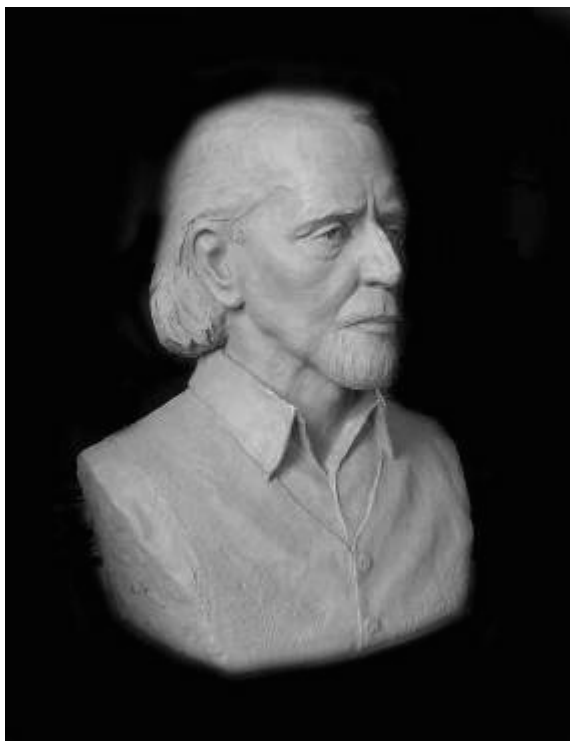
Szeretnének mindent megtenni – olvasható a levélben –, hogy a Kodály Zoltán alakját, személyiségét, életművét, zenei és szellemi örökségét megidézze, illetve zenetörténetünk további nagyjai (például Bartók Béla vagy Liszt Ferenc) páratlan művének emléket állító alkotások közül az intézmények (valamint a galériák) olyan alkotásokat választhassanak,

amelyek a legjobban kifejezik nemcsak a zenei nagyságot vagy a zene-pedagógiai karaktert, hanem a japánok által tisztán látott tanulságokat is. Mit adhat a zene az egész világnak úgy, hogy a lelkeket szebbé teszi? Koncz Sándor válaszol is erre: Együtt tudjuk, hogy nemcsak az egyes embert gazdagítja a zene élménye, nemcsak a kisebb vagy nagyobb közösségeket formálja jó irányban, hanem jobbra teheti a világot is.

A Koncz Művészeti Galériának egyébként 1990-től van japán kapcsolata, 1991-től állítanak ki Japánban. Több nagy művészeti és kereskedő céggel dolgoztak és dolgoznak együtt. Bemutakozó és ajánlatot te-

vő levelüket támogatta mások mellett Dabronaki Gyula tokiói nagykövet; a Japán–Magyar Baráti Társaság elnöksége és tagsága; megkeresték Kodály Zoltánét, valamint több neves zeneszerzőt és művészt.

(Koncz Sándorék a Holló László-évfordulóhoz is kapcsolódtak: a művész festményeit bemutató CD-t japán és amerikai galériákba is eljuttatták.)

*Juha Richárd:
Kodály Zoltán
(terakotta)*

METAMORFÓZIS: SZELLEMI TÜKÖRJÁTÉK

David Beeri magángyűjteményes képei a Misztika Galériában

Másfél éve annak, hogy David Beeri festményei (és grafikái) önálló kiállítóteret kaptak a belvárosban. A Bethlen utcai Misztika Galéria „a szellemi fény kisugárzása” jegyében építette fel művészi programját – a misztikus festőre. S mindig vannak vendégei az alkotónak. A zene, az irodalom, más művészek és művészeti ágak. Az idén például Kurucz Imre szobrászművész 60. születésnapjára tárlatát rendezték itt, s május végéig látható az a kerámia kiállítás, melyen hat iparművész munkáit mutatják be. (Majoros László, a galéria vezetője azzal indokolta legutóbbi választását, hogy az iparművészeti tárgyakba formált fantázia jól illik Beeri műveinek misztikus sejtelmességéhez.) A Hips-kerámiák, B. Szabó Erzsébet munkái, Lovas Katalin és Rácz Péter szecessziós formakultúrát és archaizált jelképi attribútumokat ötvöző alkotásai mellett Vertel Andrea groteszk-játékos, színes égetett agyag művei népesítik be a teret. (A tervek szerint az utóbbi művész mesékből de-szakralizált világától még nem kell megválnunk – a munkák tovább is maradnak.)

A legújabb, április elején nyílt összeállítás a *Metamorfózis* című festmény köré épül. A válogatott művek Tombor Gyula magángyűjteményéből valók, aki 1995 óta érdeklődik Beeri festészete iránt. A gyűjtő ekképpen vallott arról, hogy a

Metamorfózis felfedezése után David Beeri festményei miért hatottak rá olyan erővel, amely a további művek tudatos keresésére ösztönözte: „Úgy tűnt, mintha lélekben átléptem volna egy másik világba, ahol az égből kiárad egy leírhatatlan, csodálatos fény, ami újjászüli a hegyeket, völgyeket, hogy halhatatlanokká legyenek, s egy örökkévalóságon át sugározzák a teremtés végtelen dicsőségét. Hosszú percek teltek el, amíg visszatértem megszokott világomba. Az első gondolatom az volt, hogy nekem ez a kép kell, a kép nélkül már nem tudok élni...”

A Misztika Galéria – az előtérben Vertel Andrea kerámiáiával

Azóta folyamatosan gyűjti a Beerri-műveket – ezen a kiállításon több mint harminc, birtokában lévő festményt mutatott be –, s Tombor Gyula (is) meg van győződve arról, hogy David Beerri művészetének meghatározó helye van az egyetemes festészetben.

Fénycsatorna (olaj)

Lent: Két alma (olaj)

S meg van győződve erről Székelyhidi Ágoston is, aki kritikusként, művészeti íróként a legtöbbet tesz Beerri eredeti és egységes alkotói világának meg- és elismertetéséért. A galérianyitásra időzítve megjelent reprezentatív Beerri-albumban olvasom tőle, hogy a lázadás és megbékélés kettősségében egyre inkább a megbékélés útját választotta, s ebben az istenélménnyel mind mélyebben azonosuló „belső ember” akarata segítette. „David Beerri 1984 utáni műveiben a motívumokat már egyedül az anyagtalan szellemi fény élteti. Ennek a fénynek ellentéte

nincsen, csak fokozatai vannak. A tájak, a virágok, az arcok így szellemi teremtményként jelennek meg, mindenfajta ellenerő hatása és nyoma nélkül. Ebben a képi világban semmi nem emlékeztet az anyagi világmozgásokra, legkevésbé például a nehézkedésre. Ennek a világnak a jelenségei saját szellemi erőterük törvényeit követik.”

S lehetnek bár a képek távoli világok megidézősei, látomás- vagy meseábrázolások, a legfontosabb támpont azonban „a személyes istenélményben megtalált ősi misztika feltámasztása”. Székelyhidi is azt állítja, hogy David Beerri hitelességét az eredeti tehetségen túl a jelenben gyökerező személyesség szavatolja.

„Nem a középkori keresztény valóságos művészet motívumköréhez és szemléletéhez nyúl vissza, hanem a huszadik–huszonegyedik századforduló embereként teremti új misztikus művészetet. Nem az elődök történeti istenélményét emeli át a jelenbe, hanem személyes istenélményét avatja a jelenkori misztikum részévé. Nevét a kortárs művészeti irányzatok keretében ezért jegyzik az újmisztika egyik megalapozójaként.”

Próféta (olaj)

Kiseb albumához magam is írtam egy rövid esszét – a szellemi fény kisugárzásáról. Ebben a Beeri művészetének egészét is jelölő kulcsszavakat idéztem: Egyszerűség és jószág. Őszinteség, nyíltság. Öntudat és alázat. Remény. A szeretet és a béke fénye. Képe egyszerre

épül az ősi, mély, archaikus, ösztönös tudásra, de a magasabb rendű szellemi fény sugárzásának kifejezésére is. Az ösztönös és az intellektuális mező találkozik, az ősi és az isteni. A női alakok tekintetében egyszerre tükröződik a félelem és a reménység, az elmúlás fájdalma, de a megtermékenyülés csodája, a születés szentsége is. Belső, látomásos tájképein a transzcendens, misztikus fény-utak egyfajta mágikus realista kompozícióra épülnek fel: a képzelet valóságát tárgyiasítják. Beeri metaforikus virágaiból felsejlik az archaikus anyaság képe s egy szellemi fény.

Korábban Matits Ferenc művészettörténész emelte ki, hogy David Beeri a különböző stílusok szintetizálását mesterien oldotta meg, és a stílusok reminiscenciáinak összegzését eredeti, egyéni hangvétellel tette erőteljessé. Szerinte művészetében ötvözi a kubista, naiv, realista és szürrealista művészet legjobb hagyományait. David Beeri maga a szellemi impresszionizmus kifejezésre lelt rá, tükrözve az egységbe ötvöződő sokszínűséget. A szellemi impresszionizmus a szellem sugárzásának színértékeit fejezheti ki, azt a viszonyt, ahogyan a festő a magasabb rendű létezéshez viszonyul.

Képeinek ugyanis belső fénye van. Egy fajta szimbolikus kódokat kínál a nézőnek a szellemi átlényegüléshez. Átszellemíti a fizikai, látható világot, és paradox módon ehhez a materiális, fizikai, anyagszerű eszközöket kell használnia. De képei „működnek”. Fénylenek.

De miként érvényesül és minősül ez a fény egy olyan kiállítás keretében, amikor nem az alkotó válogat, hanem saját szempontjából bizonyos értelemben esetleges a kiállított anyag. Székelyhidi Ágoston ezt úgy kérdezte megnyitójában, hogy a többszörös szellemi tükörjátékban hogyan minősíti a gyűjtő ízlése, értéklátása, válogatási szempontrendszere David Beeri egész művészetét, illetve a művész alkotásai milyennek mutatják Tombor Gyula szellemi karakterét. Mennyiben tükrözi tehát a gyűjtő szubjektív váloga-

tása Beeri tőle független alkotói világát? Székelyhidi szerint nagyszerűen, ugyanis művészetének rögtön a leglényegesebb pontját érezte meg, s követte aztán is ennek szellemében a gyűjtést. Ez maga a metamorfózis, ami nem egyszerűen átváltozást vagy átalakulást jelent, hanem átlényegülést. Az anyagi motívum szellemi környezetbe emelkedik át.

S hogy honnan jön ehhez a fény? Lehet, hogy nem más az, mint a szellemi átlényegülésnél felszabaduló isteni energia fénye.

HOGY FELISMERJÜK A DOLGOKBAN ÖNMAGUNKAT

Hegedüs Endre Munkácsy-díjas festőművész a Holló László Galériában

A kiemelt érdeklődésre számot tartó májusi csoportkiállítás, a Munkácsy-díjasok bemutatója előtt áprilisban a szintén Munkácsy-díjas Hegedüs Endre festőművész mutatkozott be a Holló László Galériában. (A lapzárta után rendezett Munkácsy-díjasok tárlatáról a következő számban írok.)

A nem egyszer absztrakciókat is alkalmazó expresszív, ám egyszerű, így a forma és a tartalom esztétikai reflexként ható disszonanciájában allegorikus erejű témákat ábrázoló

művész nem keresi sem viselkedésével, sem pedig festményeinek extravaganciájával a feltűnést, mégis egyre több figyelem koncentráliódik irányába. Tulajdonképpen azt ismerte fel

– illeszkedve talán alkotói habitusával konzumált létezésünk szorongató ellentmondásaihoz is –, hogy fölösleges mesélni ott, ahol túl sok a mese; nem kell újabb és újabb drámákat kitálcálni, hiszen tragikus értékvesztések kátyúi között döcögünk; s hogy a tisztán lírai hang is hamisan cseng, amikor a líra gyakran csak egy megtévesztő szerep.

Mindez nem zárja ki azt, hogy Hegedüs Endre festményei ne hordoznának valamilyen epikai gyökeret vagy lírai tartalmat, hiszen minden egyes kompozícióján átsüt az érzéki élményszerűség, a külső világ megélt jelenségeiből (emlékeiből) ugyanúgy táplálkozik, mint a belső utak megismerésének tapasztalataiból. És e megszorító kitétel nem jelenti azt sem, hogy ne éreznénk drámaiságot a képekből, hiszen expresszív szimbolizmusában (vagy szimbolikus expresszivitásában) a hétköznapi drámákat koreografálja, szakrális atmoszférát teremtve a profán köré téma- vagy motívumidézetes analógiáival.

Hegedüs Endre: Maglódi utca (olaj)

Az 1939-ben Budapesten született, de Szombathelyen felnőtt, majd a képzőművészeti főiskolát követően szabadúszó művészként alkotó Hegedüs Endre formanyelve igazán az utóbbi másfél évtizedben tisztult személyessé. Mint utaltunk erre: általában egyszerű témákon keresztül fogalmazza meg szuggesztív festői mondanivalóját. Ahogyan Balázs Sándor értékeléséből kitűnik: a klasszikus talajba gyökerező, minden festői gestus-látszat ellenére alapvetően termé-

szetelvű ábrázolás nem leképezni akarja a valóságot, hanem általa kíván kívánja kivetíteni a személyes érzelmi és gondolati hullámteret. „Az utazásban leginkább önmaga felé tart, magát szeretné megtudni a másban.”

Az ábrázolás vonzza, az absztrakciót csupán alkotói eszközként használja, az egyszerűsítéshez, a summázáshoz szükséges túlzásnak tekinti, a külső megfigyelés a belső tartalmak kifejezésének sajátos kereteként szolgál. S ismét Balázs Sándort idézve: „A közvetlen megfigyelés, a szín- és fényhatások, az efemer [tiszavirág életű] tulajdonságok közelébe férkőzik, de felülírja azokat. Mert a látvány inspirálta állapot, annak formai és szín-megfelelői foglalkoztatják. A vonal látszólagos objektivitása helyett vibráló, tiszta színek, a széles, hosszan kitartott, erőteljesen örvénylő ecsetnyomok szervezik képeit.”

Csonkolt fa (olaj)

Valóban olyan érzésünk támad, hogy Hegedüs Endre tulajdonképpen az ecsettel rajzol, nem fest, hanem vonalakkal jelöli ki a határokat, nem a kromatikus tömegérték, hanem a vonal ereje formálja a testet és a teret. Korlátot szab a dolgok kiterjedésének, „miközben az élénk tárulók látvány folyton bemozdul, a tárgyhatárok eltolódnak, közvetítve az alkotó rezonanciaerejét”.

Már az előző folyóiratszám Hegedüs-kiállítást beharangozó írásában említettem, hogy két értékrend összeütközéséből születik meg aztán nem is egy festményén a Feledy Balázs által megfogalmazott „szociológiai hitelességű” ironia. Nem zárja ki ez a fajta megfogalmazás az itt-ott felcsillanó romantikus egzotikumot vagy az allegorikus csendéletek festését sem, melynek egyik, meghatározó, szimbolikus középpontja a hal.

Ez az egyik fontos motívuma Hegedüs Endre képi allegóriateremtésének, hiszen a személyes élmény (például a horgászás, a vizek, a vízi vagy parti világ szeretete) ugyanúgy tetten érhető itt, mint a bibliai parafrázis, Jézus és a hal analógiája, illetve azt a szándékot is látom a képben, hogy bemutassa: hogyan utalhat a hal különböző minősége az emberi létállapotokra.

Ez a sorsallegória – vagy létállapot kifejezés – tiltakozás egyrészt az úgynevezett konzum-idiotizmus ellen, ironikus módon mond ítéletet a divatokról (a saját arcot tagadó, globális nagy semmiről), és tanúskodik szorongásáról is, hogy a túl sok mese, a fölösleges dráma és a hazug líra egyre kevésbé engedi meg, hogy be-

lülre tekintsünk, hogy fokozzuk élet-érzékenységünket, hogy valóságos tartalommal töltött kapcsolatot tudjunk kialakítani a bennünket körülvevő dolgokkal és emberekkel.

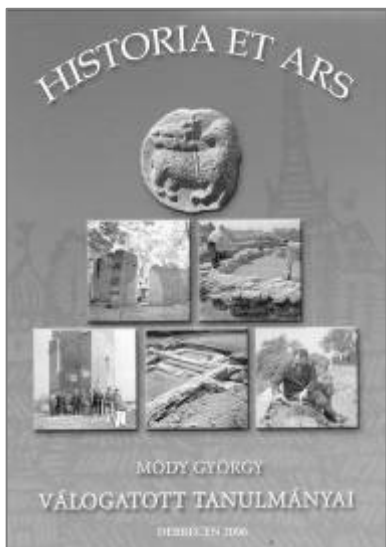
Hegedüs Endre: Keszegek (olaj)

Talán erre utal kritikusa is akkor, amikor arról beszél, hogy Hegedüs Endre nem a látványt festi meg, hanem a vele létesített kapcsolatról beszél. Heideggerre is hivatkozva mondja, hogy a műalkotás valódi eredete magában a művészetben rejlik. „Alkotása a dolgokat megőrizni vágyó kérelem. Hiszen a valóság látványa eltelő, kiszolgáltatott a pillanatnak, az őrző számára azonban mégsem múló, mert benne felismert önmagát szemléli.”

Hegedüs Endre nem kíván egyedül „őrző” lenni. Nincsen amolyan apoteisztikus jelzőkkel körbeírható küldetstudata. Nem is megmutatkozni akar, hanem megmutatni. Ám ha felismerte a dolgokban önmagát, és nem kitalálta, hanem megtalálta a saját arcát, akkor ebben a megmutatásban őt magát is látjuk.

TÖRTÉNELEM ÉS MŰVÉSZET

Historia et ars – Módy György válogatott tanulmányai

Mintegy 700 oldalas ünnepi kötetet adott ki a Déri Múzeum Módy György 80. születésnapjára. Az öt fejezetbe rendezett tanulmányok kettős alapérdeklődést tükröznek: a történelem és a művészet területére kalauzolnak. Természetesen erősebb a történelmi vonatkozás – 1961-től 1995-ös nyugdíjba vonulásáig Módy György a múzeum történész muzeológusa, a történeti osztály vezetője, az 1970-es évektől pedig ezzel párhuzamosan a Kossuth-egyetem néprajzi, majd történeti tanácskének oktatója volt. (A diktatúrák által ellehetetlenített helyzetén Ujváry Zoltán néprajz tanszéki meghívása segített, a történeti intézet csak a rendszerváltozáskor fogadta vissza.)

V. Szathmári Ibolya múzeumigazgató köszöntőjében tárgyszerűen foglalta

össze sokoldalú kutató és feldolgozó munkáját. A szűkebb pátria, Debrecen és Hajdú-Bihar megye történeti emlékeinek kutatásában azokra a területekre koncentrált, melyek korábban nem kerültek az érdeklődés középpontjába, így például az Árpád- és középkori történelmi örökségek feltárására. A Debrecen történetéről szóló tanulmányok az első fejezetben olvashatók. (A településtörténeti kutatásokért kapta meg a legnagyobb múzeumi szakmai elismerést, a Móra Ferenc-díjat.) Szintén külön tanulmánycsoportban leljük a régészeti írásokat. A helytörténetírás és -kutatás mellett Módy György pályáján kiemelt szerepet kaptak a régészeti feltárások, melyek településtörténeti szempontból gazdagították új adalékokkal a tudományt. Ilyen volt a Nagytemplom környéki feltárás, az Árpád-kori templomok kutatása, a herpályi monostor, a hajdúszováti templomerőd feltárása. Tanulmányai jelentek meg a muzeológia más területeiről, pénzeleletekről, régi debreceni mesterségekről, s kutatta a nagy elődök munkásságát is. A Déri Múzeum Módy Györgynek köszönheti a történeti gyűjtemény kialakítását, illetve jelentős mértékű gyarapítását és tervszerű rendezését. Több cikket szentelt a történettudomány kérdéseinek (ezeket a tanulmányokat ugyancsak önálló fejezetben adja közre a kötet).

Igaz, kevésbé terjedelmes (csupán fél száz oldalas), de önálló fejezetben olvassuk Módy György művészettörténeti írásait. Az igazgatónő kiemeli,

hogy személyes kapcsolat, illetve gyakran barátság fűzte azokhoz a képzőművészekhez, akik elfogadtatásában, megismertetésében nemcsak elemző tanulmányaival, hanem munkásságukat reprezentáló kiállítások rendezésével is nagy szerepet játszott. A kötetben Holló Lászlóról, Blattner Gézaról, Maghy Zoltánról és Senyei Oláh Istvánról olvashatunk. A közlemények és elemzések elkészítéséhez a Déri Múzeumban rendezett kiállítások szolgáltatták az apropót, s rövidített formában megjelentek a kiállítások katalógusainak előszavaként, illetve az Alföld című folyóiratban.

A Holló László történelmi képeiről szóló tanulmány a művésszel 1970-ben folytatott beszélgetés nyomán készült el, s Módy György 100, ebbe a tematikába sorolt Holló-mű (olajfestmények, akvarellek, illetve grafikai tanulmányok) adatait is közrebocsátotta. Tanulmánya végén megjegyezte: „Holló László történelmi képeinek kiállítása – éppen a ceruza-, kréta-, tusrajzok, akvarellek, tanulmányok és festmények közel teljes bemutatása révén – nagyszerű lehetőség volt a több évtizeden át bűvő patakként eltűnő, majd újra felbukkanó témák különböző megfogalmazásai végigkíséréséhez (...) István-kori történelmünk iránti érdeklődése az utóbbi években is nagy képeket teremtett (...) Magyarorságnak, állami létünk első, nehéz próbatételeket is követelő korszaka kapott rajtuk méltó megörökítést. Holló László történelmi témájú alkotásai a művész oeuvre-jének legjelentősebb darabjai közé tartoznak, s velük Holló a magyar történelmi képfestészetet, de az egész modern európai piktúrát is utánozhatatlan, kiemelkedő művekkel gazdagította.”

*Holló László 1937-es diópác tanulmánya
a Szent István temetéséhez*

A kutató szerteágazó tevékenysége azonban nem azt jelenti, hogy elaprózta volna magát. A kötet s az ünnepelt másik méltatója, Orosz István arra figyelmeztetett, hogy a szerző elsősorban történész, aki a sokféle tudomány-szakban megszerzett jártasságát egyetlen célnak rendeli alá: a múlt minél alaposabb és valóságához hűbb megismerésének. „Módy György nem a korszakokat átfogó országos szintézisek, hanem a minden történeti adatot helyére tevő analízisek mestere – fogalmazott. – A múlt belső összefüggéseit nemcsak felismeri, de zárt bizonyító rendszerének logikája szerint rá is vezető olvasóját arra a következtetésre, hogy a dolgok valóban úgy történtek meg, ahogy tanulmányai megfogalmazzák.”

HÁROM ALAPKÖNYV EGY KÖTETBEN

Ujváry Zoltán: Kultusz, színjáték, hiedelem

Öt esztendővel ezelőtt, Ujváry Zoltán 70. születésnapjára adta ki az első életmű-kötetet a miskolci Herman Ottó Múzeum *Gömöri magyar néphagyományok* címmel, mely a néprajzkutató professzor gömöri gyűjtéseiből megjelent könyveket foglalta egybe. Hasonló monumentális kiadvánnyal – mintegy ezer A/4-es oldalon – tiszteltgett a múzeum a 75 éves professzor tudományos életműve előtt. A *Kultusz, színjáték, hiedelem* című kötet Ujváry Zoltán munkásságának újabb három alapkövét rendezi egymás mellé.

Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban még 1969-ben jelent meg. Ez a könyv alapozta meg a kutató szakmai tekintélyét Magyarországon és nemzetközi szinten egyaránt (ezért a munkájáért kapta meg például első alkalommal a legrangosabb nemzetközi szakmai elismerést, a Pitre-díjat – s ezt, egyedülálló módon, további két alkalommal érdemelte ki). A *Játék és maszk* című monográfia három kötetben, illetve egy negyedik, szintéziskönyvben jelent meg 1983-ban (és 1988-ban). A második életmű-kötetet záró terjedelmes tanulmány, a *Folklór az ördögi kísértetekben* a legfiatalabb a sorban – ezt 1999-ben adta ki a Csokonai Kiadó. A könyvek elemzésére jelen keretek között természetesen nem vállalkozhatom (megtette ezt korábban mások mellett Paládi Kovács Attila, Balla Lajos, Dömötör Tekla, Küllös Imola), röviden ismertetem azonban a kötetet, kiemelve egyben a művek tudománytörténeti jelentőségét.

A kötet szerkesztő Viga Gyula előszavában olvassuk: Ujváry Zoltán tudományos és tudányszervező tevékenységében az egyetemes magyarság tradíciójának, mai lététől el nem szakítható közös múltjának egésze a legfontosabb rendezőelv. „Bár tudományos szemléletében vezérfonalként húzódik végig a Kárpát-medence együtt élő népeinek kulturális érintkezése, egymásra hatása, a kulturális elemek átadásának és átvételének problematikája, az elmúlt évtizedekben írásaiiban egyértelműen megfogalmazódott a kisebbségi sorban élő magyarság sorsa iránt érzett aggodalom is.”

Munkásságát az alapos, részletező, kiterjedt terepmunkán nyugvó tudományos elemzés éppúgy jellemzi, mint

a néprajzi-folklorisztikai vonatkozások feltárása a régi magyar irodalom jeles alakjainak műveiben. A szakmai értékelés szerint maradandó eredményeket ért el mind a szokáskutatásban, mind pedig a műveltség átadásának-átvételének értelmezésében. „Kutatásainak homlokterében a magyarság és szomszédainak dramatikus szokáshagyománya és a népköltészet áll, de mindezeknek jószerével megszámlálhatatlan összefüggését és leágazását kutatta és kutatja.”

Az agrárkultuszról szóló monográfia a magyar és az európai kultusz kutatás elvi és módszertani kérdéseivel foglalkozik. A mezőgazdasági szokások vizsgálata során hosszú időn át alig foglalkoztak a szokások társadalmi és gazdasági hátterét megvilágító szempontokkal, pedig az ide vonatkozó elemzéssel jól különválaszthatók a mágikus tevékenységek és a racionális szokások. A mezőgazdasági munkások vándorlása pedig a szokások migrációjának kérdését veti fel. Az idegen kapcsolatok vizsgálatánál továbbá a településtörténeti vonatkozásokat is előtérbe kell helyezni. Ujváry Zoltán megállapítja, hogy a magyar néphagyomány szlávnak tartott rétege, illetve annak jelentős része nem átvétel, hanem elmagyarosodott szláv lakosságtól származik.

A *Játék és maszk* a magyar népi dráma nemcsak első, de máig egyetlen monografikus feldolgozása. Küllös Imola 1984-ben megjelent kritikájában is kiemelte, hogy a mű elsőként tesz kísérletet az egész magyar nyelvterületre kiterjedően a dramatikus népi játékok anyagának összefoglaló és rendszerező bemutatására, ami azért is váltott ki fokozott elismerést, mert még feljegyezni is nehéz a pillá-

natnyi ötleteket, improvizált jeleneteket, öltözekeket, gesztusokat és szójátékokat, nemhogy rendszerbe foglalni azokat. A tudományos értékei mellett szórakoztató és olvasmányos anyag arról is meggyőzi a kutatót, hogy „a folklór életének huszonnegyedik órájában még lehet, érdemes és kell is terepmunkát végezni”. A rendkívül gazdag dramatikus játékműanyag nemcsak a hazai szakmai közéletet lepte meg, hanem a külföldi kutatókat is, érdeklődésüket fokozva azzal, hogy a dramatikus szokások, maszkos népi színjátékok nemzetközi párhuzamait is megismerjük (nem lehet véletlen, hogy Ujváry Zoltán ezért a munkájáért kapta meg másodszer is a Pitre-díjat). A három kötet tematikusan rendezett: az elsőben a jeles napok, a másodikban a lakodalom, a harmadikban a munkaalkalmak dramatikus szokásait mutatja be a szerző (a negyedik az elemző, összegző kötet).

Az ünnepi könyvet Bornemisza Péter irodalomtörténeti jelentőségű művének folklorisztikai elemzése zárja. Hadd hivatkozzak az eredeti megjelenés ajánlására: *Az Őrdögi Kísértetek* a 16. század kiemelkedő protestáns prédikátora, Bornemisza Péter postilláinak (bibliai tárgyú prédikációinak) IV. kötetében jelent meg 1578-ban. „Bornemisza ebben a munkájában számos népi elemet, a közkultúrában ismert, a szájhagyományban élő történetet, mondát, hiedelmet emelt be a humanista szellemiségű irodalomba. A példaként említett, többnyire ostorozott események, babonák, kísértetek, őrdögök a 16. századi magyar közkultúrára, népi-nemzeti műveltség szintre mutatnak rá.” Ujváry Zoltán azokat a példákat ismertette, melyek párhuzamai több

mint 400 év múltán is fennmaradtak a magyar nép folklórjában. Olvasunk egyebek mellett szerelmi varázslatokról, ördögűzésről, macska képében járó boszorkányokról, paráznákról, koporsóban felülő halotról, mágikus cselekvésekről, állatok beszédét értő emberekről, ördögi csapszékről, ünneptörésről.

A művek egy kötetben való foglalata nemcsak azt jelzi, hogy Ujváry Zoltán tudományos munkásságában ezek a területek ugyanolyan meghatározó szerepűek, mint például a Gömör-kutatás (és természetesen ezeknek a könyveknek is megvannak a gömöri vonatkozásai), hanem hiányt is pótolnak. Az említett munkákhoz ugyanis már az antikváriu-

mokban sem lehet hozzájutni, így a mostani kiadás elérhetővé teszi azokat a fiatalabb generációk számára is.

S ezzel a 2 ezer nagyalakú oldalnyi anyaggal természetesen még nem ért véget az életmű-kötetekbe válogatható írások sora. A 80. születésnapra ki lehetne adni akár a néhány jelentősebb tanulmány mellett kisebb cikkeket, emlékezéseket, pályaképeket, közleményeket tartalmazó Miscellanea-kötetek eddigi négy darabját (elkészülhet akkorra az ötödik is), vagy a *Néprajz egyetemi hallgatóknak* sorozatban megjelent *Kis folklórtörténet* eddigi tíz kötetét (habár utóbbiról úgy tudom, az hamarosan valóban megjelenik egyetlen nagy könyvben).

A LÁTSZAT ÉS AZ IGAZSÁG

Komiszár János: Délibáb színei

Be kell vallanom: nem tudok elfogulatlan lenni Komiszár János legújabb képzőművészeti riportkönyvével, melyet április 19-én, a Debreceni Kortárs Art Expo keretében mutattak be az Aranybika Szállóban. Az albumot Arany Lajos értékelte, aki a lektori munkát is végezte.

Elfogultságom oka, hogy az album utószavát írtam, többször elismerően nyilatkoztam Komiszár János művészeti közéletünkben meghatározó vállalásairól – könyvei jól szolgálhatják nemcsak mai mustránkat, de a kortárs művészetünkre vonatkozó majdani kutatásokat is (miként erre a könyv átadásán köszöntőt mondó Ujváry Zoltán professor emeritus szín-

tén utalt). Ismertetek néhány tematikus és tartalmi jegyet, ám célszerűnek tartom ebben a környezetben is felidézni az ajánlást.

Arany János *Vojtina ars poétikája* című versét (nem véletlenül) vettem elő, amikor a szerző arra kért, csatoljak néhány gondolatot a könyvéhez. Fellapoztam a következő sorokat:

*Avagy felettünk nem hazud az ég,
Boltta simulva, melynek színe kék?
A támadó nap burka nem hazud?
S fejünk felett, min jár, nem ál az út?
A csillagok hullása nem csaló?
Távol hegy, erdő kék színe való?
Szivárvány hídja nem csak tettetés?
A látkör széle nem csúf rászedés?*

*A délibáb, midőn vizet csinál,
Melyben torony, fa kettészelve áll,
Lebegve orma, tótágast az alja:
Hát nem szemed, szomjad ingerli, csálja?*

A Kölcsey-főiskola médiaszakos hallgatóival esztétika órán szoktuk értelmezni a verset, s néha elhangzik a kérdés: A művészek tehát hazudnak? S jön is a másik kérdés: Mihez képest? Az igazsághoz? No, de mi az igazság? S olvassuk néhány sorral lentebb: „*Itt a különbség: hogy e látszatot / Igaz nélkül meg nem csinálhatod.*”

A művészet gyakran teremtett látszat. Fikció, mégis létező világ. Sokszor igazabb, valóságosabb, mint a tárgyi, a kézzelfogható. Gazdagabb és mélyebb. Élénkebb, ízesebb, fájdalmasabb, gyönyörösebb. S éppen azért, mert a művészet valósága a keresésből fakad. Az igazság kereséséből. Arra következtetünk, hogy az igazság maga

a keresés. Nem várakozás, nem paszszív lét, hanem cselekedet. Persze, megvannak a szabályok is. A harmónia, a ritmus, az egyensúly, a technika, a kompozíció elvárásai. Igazmondás nélkül azonban üres burokok minden szabály. Élettelen.

A délibáb tehát látszat, a délibábot festő igazság azonban valósággá várácsolja e látszatot. A délibáb színei nem valóságosak abban az értelemben, mint amilyen jelentése a közlekedési lámpa pirosának, sárgájának és zöldjének van. De a közlekedési lámpa vagy a nemzeti trikolor színei, azok jelentése is szimbolikus, közmegegyezésen alapuló kód.

A délibáb színei, a művészet jelei szintén olyan kódok, amelyek az életben való eligazodásunkat szolgálják. Nem keresünk több pénzt, ha ismerjük a délibáb színeit, de boldogabbak lehetünk. Nem leszünk okosak, de bölcsőbbek lehetünk. Nem fogunk tudni taktikázni az érzelmeinkkel, hanem sokkal őszintébbek lehetünk.

A délibáb ugyanakkor egy konkrét utaláshoz is elvezetett. Komiszár János Holló László-díjas festőművész tagja a hortobágyi és a hajdúszoboszlói Cívis nemzetközi művésztelepeknek. Hajdúszoboszlón a Délibáb Szálló ad otthont a meghívott művészeknek. A portrébeszélgetések nagy része pedig éppen itt, a Délibáiban készült. A délibáb igazság-színei a Délibáiban formálódtak kompozícióvá.

Ezúttal nem festménnyé, hanem a szellem és a lélek színeit tolmácsoló interjúkönyvvé. Vagy mondhatjuk úgy: ezúttal is könyvvé. Hiszen Komiszár Jánosnak ez a mostani immár a hatodik hasonló munkája a sorban („Szóla” paraván – 1998; Újra „szóla” paraván – 1999; Debreceni paraván

– 2000; *Cívis paraván* – 2003; majd egy reprezentatív kiállítású album: *Színes paletta* – 2004). Műtermek mikrofon-közelből. És játszom is a szavakkal: műterem-közelség; közel vagyunk ahhoz, ahol a mű terem; a teremtés titkai, az éter színei... S már meg is érkeztünk *A délibáb színe*hez.

Dehogyan akarnám egy Arany János-idézet után fényezni saját lírai kísérleteimet, a véletlen azonban úgy hozta, hogy még 2000 nyarán (magam is a hajdúszoboszlói telep tagjaként) írtam egy verset *Festők Szoboszlón* címmel. Komiszár Jánosnak, illetve az ő könyvéhez ajánlom most ezt:

FESTŐK SZOBOSZLÓN

*Egyikük galamb-, a másik csikószemű,
az eget kémlelik, megriadnak.
A tisztaságnak mázsás súlya van,
s könnyű a vére rabló vadagnak.*

*Mert álmodni rabolnak, míg a festő
zsibbadó vérével megteremti,
s ennek tűzbe nőtt, édeni okát
sem fogja kérdezni tőle senki.*

*Mások csak parázna vigalomra,
ők szemérmes angyalcókra vágynak.
Így lesznek szárnyakká növesztett
végtagjai a tünde Délibábnak.*

A művészportré-könyvben összesen félszáz önálló alkotó nyilatkozik, vall életútjának meghatározó állomásairól, művészi eszményeiről, a műterem titkairól, megidézte a teret, ahol minden magánügy közüggé is válik a művészet révén, ahol a jelen problémái az egyetemes létkérdések részei lesznek, s ahol a látszatok mögött mindig felsejlik az igazság.

Az összeállítást indító riport a hajdúszoboszlói Cívis Nemzetközi Művésztelep emberi és alkotói atmoszféráját egyaránt megidézi, fragmentumaiban is teljes képet ad a nemcsak nevében, hanem immár elis-

mertségében, valódi kisugárzásában is nemzetközi kolóniáról.

Komiszár János dedikál a VIII. Debreceni Kortárs Art Expón

A korábbi gyakorlathoz híven nemcsak művészek, hanem a művészetek közvetítői is helyet kaptak a könyvben – így például Bakó Endre irodalomtörténész, Fodor Éva, a Déri Múzeum művészettörténésze (aki egyébként ritkán nyilatkozik meg a közönség előtt szóban), Duffek Mihály, Ujváry Zoltán néprajzkutató, a Debreceni Egyetem professor emeritusa, aki egyben a művésztelepeket felügyelő kuratórium elnöke (illetve akit 75. születésnapján *Mert a barátom* címmel Komiszár János önálló „barátság-monográfiával” köszöntött).

Gajdán Zsuzsa és Korbely István beszélget a kortárs art expón

A művészetközvetítőkkel készített beszélgetések között olvashatjuk az Alekszandr Fedoruk ukrán művészettörténésszel a Cívis-művésztelepen felvett interjút – a nemzetközi hírt tovább növelheti a professzor ígérete, mely szerint következő könyveiben már erről a telepről is írni fog, annak a szemléletnek a jegyében, hogy a nagy tradíciókat ugyanúgy ismerni kell, mint tudni beleérezni magunkat a mai művészet egészébe is. (Szomorú aktualítások szintén szerepelnek a könyvben: a beszélgetések elkészülte

és a megjelenés közötti időszakban halt meg Bényi Árpád és Kunkli Irén.)

Vannak visszatérő, Komiszár János korábbi könyveiben is megszólaltatott alkotók (például Cs. Uhrin Tibor, Kövér József, Potyók Tamás, Zajác Tamás, Tamus István), s egyszerre bensőséges, komoly és szervesen mély családi körkép rajzolódik ki a Szabó Antóniával, Horváth Istvánnal, Horváth Bíborral készített beszélgetésben – utóbbi a maga 25 évével a legfiatalabb alkotó, s kifejezési palettáját színesíti, hogy szimbolikus-szürreális képeihez nem egyszer novellát is ír.

Arany Lajos bevezető esszéjének igen találó címet választott: *Szóvá tett képek*. Azzal, hogy a művészek beszélnek magukról, fogódzókat adhatnak a nézőnek a befogadáshoz. Mert nem árt néha az embert is ismerni – az alkotót, a műét, a műben. Nem magyaráznak, hanem vallanak. S vall Komiszár János is: nemcsak sajátos egyéniségű autonóm festészetével, de pedagógusként, művészetszervezőként egyaránt. Mert egy-egy ilyen könyv több a dokumentációnál: újrászervezi az emberi és művészi kapcsolatokat.

Arany Lajos művészeti író Gonda Zoltán festményeivel ismerkedik

KONCENTRÁLT KÍNÁLAT – EKLEKTIKUS HATÁS

Kortárs művészeti paletta a debreceni art expón

Nyolcadik alkalommal rendezték meg a Bartók Teremben a Debreceni Kortárs Art Expót április 19–22. között.

36 egyéni alkotó mellett két galéria, egy művészeti kellékbolt, az *Art-Press* művészeti lap, valamint kilenc művészeti társaság (*AKT Képzőművészeti Társaság, Belladonna Kör, Bereg Alkotó Egyesület, Derecskei Fotográfiai Alkotócsoporth, Hangulart, Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep, Gáborjáni Nemzetközi Alkotótábor, Grafikusművészek Ajtói Dürer Egyesülete, Vámospércsi Művésztelep és Grafikai Műhely*) újabb mintegy félszáz alkotó munkáival vett részt a kortárs művészeti kiállításon és vásáron.

A kísérő rendezvények között szerepelt a fentebb említett *Déliab színei* könyvbemutató mellett a kínai akvarellek kiállítása – a Liaoningi Képzőművészeti Szövetség művészeinek munkáit a Bartók terem Kisgalériájában láthatták az érdeklődők.

Az expót még 1999-ben indította útjára Máté László, aki mindig be tudta

bizonyítani, hogy a műkereskedelem vidéki fellegvára lehet Debrecen (névéhez fűződik a karácsonyi műtárgy aukciók, az első könyvárverések, a régiségvásár szervezése, legutóbb pedig grafikai árverést rendezett). Az elmúlt esztendőben gazda, idő és lehetőség sem segítette az art expo tető alá hozatalát. Az idén

Angyal László, a Kölcsey Ferenc Megyei Közművelődési Intézet igazgatóhelyettese vitalizálta újra a Máté László által kialakított kapcsolatrendszert, törekedve a frissítésre, nem változtatva azonban a rendezvény alapjellegén.

A kortárs művészek a lehető szélesebb (művészeti ági, technikai és műfaji, szemléleti és stílusbeli stb.) mezőben kínálják portékáikat a hagyományos felfogásban készült művektől a kísérleti alkotásokig, az iparművészeti tárgyaktól az alkalmazott és autonóm műveig.

Iparművészeti életkép az expóról

Vállalják, hogy művészetük áru, megvásárolható esztétikai termék, de a kiállítási felületek előtt a csak nézelődők is számos élményt és tapasztalatot szerezhetnek, nem beszélve arról, hogy a sokélményűség az összehasonlítást és a szelekciót szintén segíti. Sokan már vevők voltak korábban is, mások csak most kapnak ösztönzést a vásárláshoz. A cél nem az, hogy itt és most gazdára találjon a műalkotás, sokkal fontosabb a koncentrált találkozás. Amikor az eladásról érdeklődöm, a „nem vettek semmit” vagy „a bérleti díj már visszajött” választ nem kíséri szomorú gesztus – a legtöbben tudják, hogy életük nagy üzlete nem itt kötötték. Sokan nem is akarnak eladni, csak felmérni, megismerni és megmutatni.

Mert fontos az alkotóknak, a csoportoknak a művész-szakmával való kapcsolattartás, lehetőség a kiállítás cserékre, művésztelepi meghívásokra. (A David Beerí képeinek otthont adó Misztika Galéria júniusban a

Nagykanizsai Ludvig Zoltán és Ludvig Dániel festőművészeket, illetve Fischer György szobrászművészt látja vendégül, de a Ludvig Zoltán vezette, Nagykanizsa melletti Kendlimajor Nemzetközi Művészeti Akadémia is meghív az expón résztvevő alkotókat; a szarvasi Korbely István például – akivel a mostani expón találkoztunk – jelenleg is tagja az akadémiának.)

S igaz, hogy az expo kínálata koncentrált (talán sűrűnek is tűnő) és eklektikus hatást vált ki, szegmenseiben is nagyjából hű képet ad a kortárs művészeti törekvésekről, a hagyományokról és az újításokról egyaránt. Segít a régióbeli művészeknek is kicsit messzebbre tekinteni (a már említett Nagykanizsa és Szarvas mellett Szeged, Győr, Budapest, Vác, Baja, Eger, Szolnok, Miskolc, Mátészalka, Ungvár és Munkács művészeti életét képviselték), és segít közel hozni nemcsak a távoli teret, hanem jelen idővé tenni a művészet egyetemes idejét.

A megnyitó előtti pillanatok – Kántor Béla könyvtáros must-rája a képek és katalógusok között

(A kortárs art expóról közölt felvételeket Gonda Zoltán festőművész készítette. Ő tervezte egyúttal az expo emblémáját és tájékoztató kiadványait is.)

KISÚJI HARANGSZÓ

Kiss Tamás költő emléke előtt is tiszteleg
dr. Kiss Kálmánné tanulmánykötete

Kisújszállás irodalmi hagyományairól, kapcsolatairól szólnak az Arany János Városi Könyvtár, valamint a helyi anyanyelvapolók és városvédők által 2006-ban kiadott kötet tanulmányai. A Helytörténeti Füzetek 18. darabja a szépirodalmi örökség mellett áttekinti az élő kapcsolatokat, és iskolatörténeti szemlét ad a Móricz Zsigmond Gimnázium 275 évéről.

Nem egyszerű kisbiográfia-sor, helyi szöveggyűjtemény vagy bibliográfia a kötet, hanem a szűkebb pátria irodalmi emlékezete, szellemi tükre. Kiss Kálmánné tanárnő a Kisújszálláson született vagy hosszabb-rövidebb ideig ott élt, az irodalomban rangot szerzett írókat és költőket nemcsak

azzal a szándékkal mutatta be (az esszékhöz gazdag irodalmi szövegválogatást csatolva), hogy egy-egy adalékkal gyarapítsa irodalomtörténet-írásunkat, hanem felidézi általuk a város kulturális atmoszféráját is.

A szerző a bevezető első mondatában közli, hogy a Nagykunság és a Hajdúság 2003 decemberében elhunyt költője, Kiss Tamás emléke előtt tiszteleg a kötet (amely egyúttal a 2006-ban 70 éves Csukás Istvánt is köszönti). A 75 éves költőt még *Kunsági elégia* címmel méltatta 1987 őszén, 1992-ben – a 80. születésnapon – az ekkor megjelent versfüzet, *A végső szó keresése* címét applikálva köszöntötte Kiss Tamást (*Aki a végső szót keresi*), majd nagyobb emlékeztést 2005-ben közölt a Debreceni Református Kollégium Baráti Körének 2004-es évkönyvében (*A Nagy-kunság és a Hajdúság költője: Kiss Tamás*). Könyve mottójaként a költő *Harang* című verséből idézett:

*A lélek él, nem némul el a hang,
Ha meghal is ércteste, a harang,
Csak száll időkön, századokon át,
Ha nem húzzák is: zeng, zokog tovább.*

A vers „Kisújszállás egész 20. századi történelmét felvázolja, idézve gyermekkori emlékét templomunk harangjának akkor, az első világháborúban történt elhurcolásáról – mi pedig hozzágondoljuk a második világégésben megismétlődő eseményt, a kisúji harang máig tartó keresését” – írja a szerző. S mintegy vigasztalásul a költő

a „hang”, a lélek és a szép szó, a líra továbbélését is vallja. Ám ehhez olyan elhivatottak is kellene, mint dr. Kiss Kálmánné, ki a Móricz Zsigmond által Porvárosnak emlegetett Kisújszálláson maradvá, munkája céljaként azt tűzte ki, hogy felmutassa: egyetlen nagykun kisváros is mennyi költő, író életében, munkásságában őriződött meg, tükröződött vissza az elmúlt századokban. Vannak tehát felismerhető szellem-lábnyomok a kunsági porban, miközben sokszor maguk az ott élők is azt hiszik: „ez a kemény föld a szellem, a tudomány, a művészet virágait talán ritkábban, nehezebben teremte, termi, mint szerencsésebb vidékek”.

Kiss Kálmánnét még a pálya elején Ari Sándor igazgató vontá be az ismeretterjesztő, majd 1967-től az iskolatörténeti munkába. Egy évtized múlva, 1979-ben, a gimnázium névadójának, Móricz Zsigmondnak a 100. születésnapjára készülve lett szorosabb a kapcsolata a városhoz kötődő szépírók műveivel, s a korábbi cikkeket újabb írásokkal egészítette ki. Így került a kötetbe – az időrendet követve – a „preceptor” Arany János, a reformkor

kisújszállási költő-ígérete, Nagy Imre, Móricz Zsigmond és Móricz Virág, Kiss Tamás, Sarkadi Imre, Czibor János, Ladányi Mihály (aki szintén a kisújszállási gimnázium diákja volt), az itt született Csukás István, a kortárs és kolléga, Szent Ernő s az „ifjú öregdiák”, Szilágyi Andor portréja.

A szerző mindig ügyel arra, hogy az életrajzi vonatkozások, a pályakép ismertetése mellett a tárgyalt szerzők művészetéről oly módon adjon értékelést, hogy abban kidomborodjék a kisújszállási közeg meghatározó szerepe. Igaz, mentegetőzik: nem irodalomtörténész, az egyes pályaképeket nem gazdagította újabb felismerésekkel, kritikai észrevételekkel, csupán „néhány aprósággal” járult hozzá a kutatásokhoz, a cél azonban nem is ez volt. Kisújszállás kulturális önmeghatározásához adott bőséges példátarat.

A nagyokra való emlékezés naggyá teszi a közösséget is, amennyiben a hagyomány továbbvitele, az örökség ápolása egyben felelősséget is jelent. A felismerést, hogy a kunsági por nem jelenti egyben a feledés porát is.

HÉT ÉV – TIZENÖT KÖTET

A versírás életforma Tar Károly számára

Február végén könyvcsomag várt a munkahelyemen: a Tar Károly márciusi szerzői estjére invitáló lappal együtt három új verseskötet, a még 2006-os datálású *Csak a harmat kacag* és a *Nyárvégi estéken* című könyvek mellett az idei kiadású *Fehér fényt csiholok*. Tiszteletre méltó a teljesítmény: több mint másfélszáz

vers a három kiadványban, gyakorlatilag egy év alatt, intenzív folytatásaként a 2005-ös termésnek. Akkor ugyanis szintén egyszerre jelent meg három zsebbe illő könyv: a Bényi Árpád rajzaival illusztrált *Tépázott gyönyörben*, a László Ákos rajzaival megjelent *Égig érő puha csendben*, s a Cs. Uhrin Tibor által rajzban to-

vábgondolt *Lassan hull a hervadás* című kötet. (E mostani újak közül is kettőt adott közre a szerző a már említett festő- és grafikusművészek munkái mellett Vincze László grafikaival – utóbbi önállóan illusztrálta a *Csak a harmat kacag* című versgyűjteményt.) S azért fontos itt az illusztrációt említeni, mert egy fajta látható bizonyítéka lehet a rajz annak, hogy a versek alkalmasak a képi fantázia megindítására, az asszociációk rendezésére. Ez már eleve arra utal: a tartalmi közlendő több egy elmesélhető emléknél vagy érzésnél, a versek hangulati mezője ott rejtje az érzéki láttatást, illetve a zeneiség is jól érzékelhető, amiről külön szólok.

Az elmúlt hét évben megjelent tizenöt kötetből most csak az utóbbi két esztendő hat könyvét tekintetem át, de feltételezem, hogy az érett korra megtalált lírai hang a korábbi munkákban sem tér el a mostaniaktól. Bármelyik könyvet bárhol üjtük fel, olyan érzésünk támad, mintha népdalokat olvasnánk. Ezt azonban nem elmarasztalásként írom, hanem az elismerés szavaival.

Tar Károly tiszta hangot keresett nyugdíjas korára – akik ismerik őt, tudják: viszontagságos és kérdőjeles korban képviselte a kultúra érdekeit, s ez bizony nem mehetett mindig kompromisszumok nélkül. Ha valaki sok tisztátalannal találkozok, természetes igénye, hogy friss levegőhöz juttassa bőrét és lelkét a tiszta forrás csobogása mellett. Ez a forráscsobogás jelenthet igazi csendet, s erre a szerző hite szerint ma mindennek és mindenkinek szüksége van: a léleknek, a teremtésnek, a hajnalnak és az estének. Nem menekülésről van szó, hanem életenergiáról.

„Mennyi mindent ölelgettem”
László Ákos versillusztációja

S meri vállalni, hogy nemcsak a népdalokból merít, hanem a népiek öröksége is táplálja. Talán nem véletlen, hogy a hátsó borítókön olvasható rövid útmutatásokban (vallo-másokban) ott olvassuk Wass Albert és Sinka István nevét. A *Csak a harmat kacag* verseivel Tar Károly Sinka Istvánra emlékezett, verseivel a lázadó, a népköltészet tiszta hangján szóló bihari költő világát idézi

fel. A *Lassan hull a hervadás* költeményeit bevallottan is Wass Albert képei inspirálták. „Nem volt nehéz a bőrébe bújniom – írja –, hiszen a háború utáni határmozgás engem is más országba sodort, és megköstölhattam, milyen a hazát vesztett ember sorsa, szorongása. Az ő érzéseit persze másfajta indulatok mozgatták, mint az enyémet, de a hazai föld iránti vágya, az elhagyott táj utáni sóvárgása hasonló lehetett.”

Nem lenne hiteles a modernkedés Tar Károly tollából. A visszatérő, nyugodt szerelem-érzés tolmácsolásához egyébként is az egynemű hang illik, ha a költő habitusa rezignációs késztetésű, miként a természet jelenségeinek emberivé tételéhez vagy másutt az öröm és a szorongás megszólaltatásához. A szavakba formált érzések és indulatok gyakran nem egy-egy költeményen belül csapnak össze, hanem párbeszédük a versek egymásmelletteiségében érzékelhető. Legutóbbi kötetéhez (*Fehér fényt csiholok*) azt írta, hogy a könyvet az élet szerkesztette. A versek abban a sorrendben követik egymást, ahogyan megszülettek, ezért néha hasonló vagy éppen ellentétes minőségek kerültek egymás mellé: csillogó napsütés, szomorkás este, öröm és bánat, remény és reménytelenség hangulata diktálta a verset. S ha fentebb modernkedést írtam (hogy Tar Károly szerencsésen kerül ki az ilyen megoldásokat) ez nem azt jelenti, hogy a minden ízében hagyományos formájú és magyaros ütemezésű versekben ne találánánk modernként ható megoldásokat, vagy mondhatjuk úgy: újszerű képeket. Száműzöttek könnyein emelt sikoltó oltárról olvasunk, a szeretkező lángon bűzös nyavalyáktól

fulladt virágszárlól, bicegő vágyakról, fűtörésző szalmaszárlól, szikrákat hordó, kiherélt szélről, árvácskák fején a buja lángú tűzről, az Isten házába siető édesanya után lihegő hóesésről...

S mai népdal ez is, a *Futunk az idővel* három versszaka:

*„Futunk az idővel,
szinte meg se állunk,
sikolygó örömben
lábujjhegyen járunk.*

*Nem látjuk csókjait
a harangvirágnak,
búsongó kínjait
az árva madárnak.*

*Csak sóhaját szedjük
az esti homálynak,
s hasztalan csacsogunk
a kóbor magánynak.”*

Azért írtam ide ezt a rövid verset, mert jól illusztrálja a fentebb mondotakat, bizonyítja az éretyeket, de (az amúgy talán fölösleges) kifogásokhoz is alapot ad. Az egynemű érzés szelíd és szép egyszerűségével születik a dal, s ebben a szépségben ott van a szomorúság. A „sikolygó öröm” tetszik a finom, metaforikus képekre fogékony olvasónak. Tudjuk, hogy a műfaj sajátja az úgynevezett ragrím, de meg lehetne próbálni árnyaltabb, játékosabb megoldásokat. Ami pedig a rendszeresen visszatérő kétütemű 6-osokat, 7-eseket, 8-asokat illeti, a variáció nélküliséget most még a formabiztonsággal magyarázzuk, megjósolható azonban, hogy jóval szélesebb ritmusarzenált köszönthetünk a következő három könyvben.

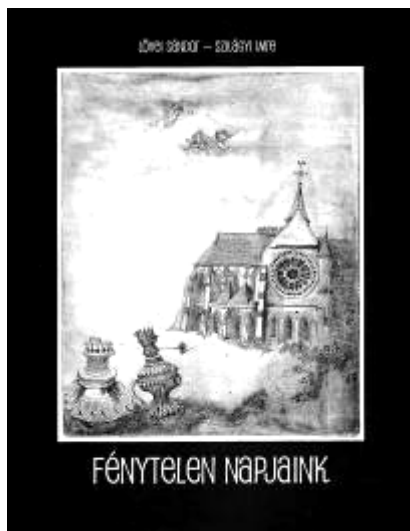
ANGYALOK, HAJNALI HARANGOK

Lövei Sándor verseiről

Érett költővel van dolgunk. 32 éves lett ő, s meglepetések költeményei. Itt a keleti végeken jól ismerjük (valóban jól ismerjük?) a püspökladányi Lövei Sándort, de az ő helyzetére is alkalmazható Csontos János egyik művészeti kritikájának szomorú-epés megjegyzése, mely szerint a fővárosi megélhetési kritikusok hajlamosak nem tudomást venni azokról a vidéki Magyarországon élő írókról és költőkről, akik nem lesik közönségidegen kegyeiket a kánonba kerüléshez. Még Dusa Lajos *Pentaton* című kötetének megjelenése apropóján írta ezt Csontos a *Magyar Nemzet*-ben, megemlítve, hogy nem igazán jó pont a köldöknéző ítések előtt, ha valaki vidéken él, ráadásul népi, nemzeti örökséget vall magáénak. Ratkó József fészekaljához tartozni szinte bűnnek számít a poszt-hidroglóbusz belsejében, s ennek hátrányait „élvezi” Lövei Sándor is, aki két szellemi tanítómestere útmutatásait követi, a szobrász Györfi Lajosét és a költő Ószabó Istvánét (aki szintén „Ratkó-örökös”).

„Népi költőnek tartom magam – olvasható Lövei vallomása a 2005-ös *Ha vége a nyárnak* című verseskötetében, melynek Máthé András fotóművész a társszerzője –, olyan alkotónak, aki gyökereivel kapaszkodik minden rögbe, minden porszembe, hogy szülőhazáját, lelki otthonát ne veszítse el.” Városban él (Püspökladány mellett Debrecen életének másik színtere) – „most városban él a nép”. Ez csupán formai változás, de a sokszor látványos (és tragikus) életformaváltás nem változtatja meg örök vágyainkat a szépre, a jóra, az igaz

emberi megnyilvánulásokra. Már ez a hitvallás is utal arra, hogy Lövei Sándor a költészetet nemcsak esztétikai ismérvekkel méri magának, hanem morális és filozófiai szempontokat is figyelembe vesz.

Fénytelen napjaink
(a Szilágyi Imrével közösen készített,
a Csokonai Vitéz Mihály Szellemi
Műhelyért „Élet-fa” Közhasznú Alapítvány által kiadott album borítója)

Ugyanez a rezümé indítja két legújabb (2006-ban megjelent) könyvét. Elegáns album formájában jelentek meg *Fénytelen napjaink* címmel Lövei versei és Szilágyi Imre grafikusművész rézkarcai, s az utóbbi három kötetét gondozó (egyben a Csokonai-ház közkinccsé, egy fajta művészeti fészekké tételén fáradozó)

Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért „Élet-fa” Köz-hasznú Alapítvány kiadásában megjelent *Harangöntés* című verseskötetet is. A *Fénytelen napjaink* albumnak nemcsak a címe, de már az első ciklusa is groteszk-szomorú üzenetet rejt (*A nagyváros elhantolt lakója*).

A cikluscímet adó költemény tűnődő-émlékező helyzetrajza epikus és drámai gyökerű egyszerre, hiszen a „*kavargó áprilisi lomb-örvényben nyárba rohanó falu*” felidézett emléke viaskodik a költőt eretnekként karóba húzó, „*sötét oszlopként meredező toronyházak*” lélektelen fenyegetésével. „...*korom és szmog takarja be a szívemet / (...) zöld rétjeim a bitumennel lebombázott szitakötők / lelkével szálltak a sírba / (...) és ékköves falusi csillagok helyett / a hegyek mögött lebaltázott lucfenyőim / sebeit látom világítani / a délre tartó madarak szemében...*”

A nagyvárosi „népi költőnek” talán még nehezebb a sorsa, mint a falun élőknek. Nem csupán a tradicionális életforma értékeit őrzi és hirdeti, hanem a konzumtársadalom idiotizmusa ellen ugyanúgy tiltakozik a maga módján, mint az erkölcsi súlyukat veszített nagy szavak ellen, s végtelenül magányosnak érzi magát, amikor rádöbben, hogy az „ünnepi angyal” végül bele fog halni a város „exportált fényeibe”.

Harmincéves voltam, amikor az akkor húszéves fiatalember arra kért, hogy Pólik Józseffel 1995-ben közösen kiadott, *Eső veri szét álmaink ezüst kupoláját* című könyvük elé írjak néhány ajánló-értékelő sort, mintegy lektorálva is a verseket. (Löveinek egy évvel korábban jelent meg debütáló, 28 rövidebb verset

tartalmazó füzeté *A tolakodó hajnal* címmel.) Most elővettem ezt az ajánlást. Olvasom: „Versek szólnak madarakról, ember-madárrol, s szállnak madárként lelkünk más égtájai felé: a most tegnapra s jövőre kalandra vágyik. A már-már vallásos ihletésű – panteizmusba hajló – természeti képek ötvöződnek hétköznapi létünk egyszerű kellékeinek közvetlen bemutatásával, egy szerelem egyszerre istenített s meztelessé látott csodáinak s gyötrelmeinek, a remény hitt megmaradásának olykor hosszúsávvá, mégis tömör, robbanó kifejezésével. Gyorsan nőttek a szavak, s talán a lélekráncok sietve kész megértése miatt hanyatlik itt-ott kapkodva írt szóba, sorba a választott költői mintákhoz méltó kép. Látszanak a lírai minták, de mögöttük már Látni vélem Lövei Sándort is, s remélem, e látás nem visz tévedésbe.”

Nem tévedtem 1995-ben: már látom Lövei Sándort, már érett költőnek látom, s a költői teljesítmény igazolja, hogy az említett kötet után jól jött az a hatévnyi szünet, míg megjelent az *Eltévedt szemek* 2001-ben. Két év múlva két kötettel jelentkezett (*Elszöknek az angyalok, Ha elhallgatnak a harangok*), Máthé András-sal 2004-ben mutatkozott be (*Még ne aludj el*), ugyanebben az évben jelent meg a *Minden hajnalban*, egy év múlva pedig a *Tavaszi erő*.

S valóban friss, tavaszi erőt mutatnak a versek (s a fentebb említett újabb gyűjtemények darabjai szintén). Mestre lett Lövei Sándor a pillanat érzéki ábrázolásának, a pillanat részletezésének, a hangulat gondolati élményeket adó körbejárásának. Versében részletez és összegez, analizál és szintetizál, a pillanat

élményét nem engedi, szinte fotót készít egy érzésről, de nemcsak a színeket, az árnyalatokat mutatja, hanem mögé is tekint, emlékezik, felidéz arcokat, mozdulatokat.

Egy-egy alaphangulata élményösszegző miniatűrbe, haikuba kívánczik, s tömören oldja meg sajátos állapot-vagy helyzetrajzaival a kifejezést, mint például az *Éjszaka a pusztán* (*Ha elhallgatnak a harangok*) című versében: „Fekszem a fűben / tudómból vért isznak a csillagok / a távolban lovak patája dobol / és a fölvert porban szunyókáló tücsök / újra nótába kezd.”

Máskor nagy ívű köröket rajzol egy-egy morális alaphangú gondolati önmeghatározáshoz (például a *Ha vége a nyárnak* című versében). A koncentrált körök egyre sűrítik, egyre csak súlyosabbá teszik a lírai élményt, míg a kép szinte visszacsattan a versindító motívumhoz. Lövei Sándor tulajdonképpen monumentális komplex költői képeket épít. A kibontakozó motívumok egymásból táplálkoznak, egyik a másikat árnyalja, mélyíti tovább, minden képe tükre az egésznek, s magát az írás lelki folyamatát is nyomon követhetjük a versben. Az alapélményt („Mit keresel még itt, menj, hagyj magamra, / áprilisban még vágytól remegve lested / a szememben kitavaszkodó kertet...”) évkörös asszociációs úttal járja körbe, ahol előtűnnek a természet viselkedésében az emberi jegyek, szinte leltárt készítve a megélt időről. S megérzi közben, hogy végtelenül kiszolgáltatott emberségében – nem

versben bujdosik, de a verssel védekezik, a hajnali harmatból és vérszínű könnyből egyként gyöngyöket formál a toll. Közönyt mond, ám ez nem közöny, hanem odanyújtja arcát a pofonnak. (*Engem ne keress, eltűnök itt a jól ismert lankák / között, kor mos falak és szutykos hótörésszok között, / és közönyből építetek barikádot a lelkem köré, / ha újra megkísért az olvadás utáni hirtelen jött / tavasz.*)

„Neked is volt hazád”
Máthé András fotója

„Ez nem az én városom” – mondja a *Harangöntés* egyik versében. De nincs hová menni. S ha itt csak „átutazó mosolyokért” lehet versengeni a kirakatok üvegvitrinében, új feladatot kell keresnie, hogy igazzá tisztítsa az arcát. Például a harangöntés archaikus élményeket megszólító tüzeiben. Templommá kell tenni az embernek azt a helyet, ahol él. Önteni bele harangot, versek szavával csengőt-robajlót. S amint a vers születik, úgy hallani már, ahogy „angyalok énekelnek a műhely fölött”.

Tizenegyedik évfolyamát írja a csíkszeredai Székelyföld című, a Hargita Kiadó gondozásában havonta megjelenő kulturális folyóirat, melynek szerzői között egyaránt felleljük a határon túli magyar (például kolozsvári, székelyudvarhelyi, marosvásárhelyi, csíkszeredai, székelykeresztúri stb.), illetve az anyaországi irodalmi és tudományos, művészeti közélet aktív szereplőit.

Az áprilisi számot lapozgattam, s benne nemcsak az igen gazdag szépirodalmi anyag nyújtott a határon inneni kínálatokénál árnyaltabb esztétikai élményeket (Karácsonyi Zsolt, Dobos Krisztina, Ármos Lóránd, Weiner Sennyei Tibor, Puskás Attila versei, J. Szondy György – *A boldogság kamrája* –, Lőrincz György – *Egy besúgó korrajza, avagy egy titokzatos halál háttere* –, Papp Kincses Emese – *Az utolsó vacsora* – prózája), hanem a műhelytanulmányok és -beszélgetések, illetve emlékezések, a kulturális és művészeti kérdéseken túl-növő, közéleti aktualitással súlyos, továbbgondolkodtató esszék problémafelvetése is arra ösztönöz, hogy a folyóirattal való kései találkozást a jövőbeni rendszeres olvasással feledtsem.

Kányádi Sándor verseinek válogatása orosz nyelven is megjelent, a kísérő tanulmány címe pedig jól tükrözi nemcsak azt az illýési szomorúságot, hogy a kis népek világirodalmat csináltak maguknak, hanem azt a reményt is megfogalmazza, hogy a valós érték előbb-utóbb világirodalmi ranggá emelkedik:

„Ó, a mi közép-európai egyetemesség-érzetünk!” A világ költői megjelenítésének „szabványtalansága” – egyik orosz fordítója szerint – Kányádinál nem posztmodernista feltalálósdi, hanem zamat, szép, erőteljes, magyar nyelvű, mesés szürrealizmus, nem magyarkodik, hanem egyetemesen magyar. Kányádi költészetének erőnyeiről egyébként heten vallanak, s kiválóan érzékelhető a szövegből: milyen kép él az oroszokban Magyarország Erdélyéről.

Az áprilisi számban Szócs Attila Sándor József matematikussal beszélget, Zsidó Ferenc egy Nagy-Küküllő menti kisérgió történeti néphagyományát vizsgálja tanulmányában (*Elhervadt a tûrővirág... – A „kicsi magyar világ” lokális történelme egy határ-szelte kisérgióban*), az élettörténetek történelmi dimenzióit kutatva az 1940–44 közötti korszakban. Cseke Péter a száz éve született Bíró Sándor történetére emlékezik, aki a kisebbségi évtizedeket kutatta. Ehhez a tematikához kapcsolódik Tóth Norbert esszéje is, aki a székelyföldi autonómiatörekvések apropóján rendezte csokorba gondolatait *Nemzeti vagy (magyar) állami érdek-e*

a területi autonómia? címmel. Konklúziója szerint a székelyföldi autonómia nem érhető el az erdélyi magyarság megegyezése és az anyaország segítése nélkül. Nemzeti érdek a székelyföldi magyarság szülőföldön való boldogulása, a tét pedig nagy: az élhető jövő.

TARTALOM

Bolondult tavasz (<i>vers</i>)	225
„A leejtett kenyérkét meg kell csókolni” – Réti Zoltán művészetéről	226
Madarak szárnyát, Bordáimból ácsolt (<i>versek</i>)	234
Holló László gyermekábrázolásairól	238
Mi készül a kutya-réten? (<i>Gyerekkersek – gyermekrajzokkal</i>)	243
Időtlen-ájtatos lelkek – <i>Gyermekrajzok és naiv festmények párhuzamai</i>	252
A kész forma bezárja a fantáziát	260
„Beleszólni” a teremtésbe – <i>Műhelymunka a Vojtina játszószínházában</i>	263
A gyermek mint allegória (<i>a kortárs debreceni képzőművészetben</i>)	268

Múzeumi kurír

A sugárzó szeretet monumentalitása (<i>Medgyessy Ferenc: Szoptató anyja</i>)	278
Séta a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban (<i>Tárlatot vezet: Kövér József</i>)	280
Senyei Oláh István grafikai munkáiról	286
Egy „arisztokratikus” szenvedély (3.) – Vincze László exlibrisai	290
A Holló László-emlékév eseményeiről	296
Egy kép – két egyszerű (<i>vers Holló László 1923-as aktgrafikájához</i>)	303
Hírek	304

Másnap az angyal... – <i>Versek Ilia de Riska grafikáihoz</i>	309
„Hamlet” (1966–2006) – Bertók Lajosra emlékezve	316
A „Magyar Fájdalom”; A távolugró (<i>tárcanovellák</i>)	321
Farkasként álmodja... (<i>vers</i>)	327
„Hollandi-mánia” – Tamus István kiállítása	328
Egyenes út a Hortobágyig (<i>A nemzetközi művésztelepekről</i>)	330
Van-e létjogosultsága egy debreceni művésztelepnek? (<i>dokumentum</i>)	334
Csokonai városában – <i>Égerházi Imre debreceni festményeiről</i>	338
Mesei a királyról – <i>Aby Szabó Csaba kiállítása</i>	344
Mozgásban a mozdulatlan növel – Oláh Sándor tárlata	347
A vigasztalás himnusza (<i>Rossini: Stabat Mater</i>)	351
A hiány művészete – Irodalom; Zene (<i>Kövé József szobrairól</i>)	353
Kéziratok és grafikák mint „jelek”	357
Sikeres volt a tokiói út	358
Metamorfózis: szellemi tükörjáték (<i>David Beeri képeiről</i>)	360
Hogy felismerjük a dolgokban önmagunkat (<i>Hegedűs Endre kiállítása</i>)	363
Történelem és művészet (<i>Módy György válogatott tanulmányai</i>)	366
Három alapkönyv egy kötetben (<i>Ujváry Zoltán: Kultusz, színház, hiedelem</i>)	368
A látszat és az igazság (<i>Komiszár János: Délibáb színei</i>)	370
Koncentrált kínálat – eklektikus hatás (<i>A 8. Debreceni Kortárs Art Expóról</i>) ...	374
Kisúji haragszó (<i>Dr. Kiss Kálmánné tanulmányai</i>)	376
Hét év – tizenöt kötet (<i>Tar Károly versei</i>)	377
Angyalok, hajnali harangok (<i>Lövei Sándor költészetéről</i>)	380
Folyóirat: Székelyföld	383